Binder Pál

CONVERGENTIA

Az erdélyi fejedelemség román diplomatái

PRO EUROPA

Binder Pál

Az erdélyi fejdelemség román diplomatái vagy románok az erdélyi fejedelemség külügyi szolgálatában

Pro Europa Kiadó
ISBN 973-97231-1-x
© Pro Europa Kiadó, 1996

BINDER PÁL

Az erdélyi fejdelemség román diplomatái
vagy
románok az erdélyi fejedelemség külügyi szolgálatában

PRO EUROPA
Marosvásárhely
1996

Sajtó alá rendezte és az előszót írta:
Sebestyén Mihály

Felelős szerkesztő: Haller István
Szedés: Kacsó Judit-Andrea
Számítógépes tördelés: Pápai László Zsolt
LyraNyomda, Marosvásárhely, 1996

Előljáró beszéd

A mai kor embere — a történelemben minden időszakot átmenetinek tekinthetünk, hiszen a szakadatlan időfolyam egyre gyűl mögénk, míg elénk tornyosul az emberi idő végtelensége —, a mai kor históríkusa, a politika művelője, a szellemi közélet *multikulturalitás*ról szól, midőn végigtekint Európa s a világ sokszínűségén. Egymásra támaszkodó, egymásba fogódzó kultúrákra bukkan folyamatosan, ahol az eszmék, civilizációs technikák és művelődési irányzatok, divatok, alaphelyzetek átjárják a földrészek egészét, a lakosság legkülönbözőbb rétegeit ejtik foglyul. Nincs remetei elvonulás, nem lehet komolyan kitérni a kihívások elől. Legfennebb hozzásimulni, magunkhoz idomítani, átgyúrni okosan. Életérzés, látvány, lényeg és létforma. Az elszigetelődés — pillanatnyi illúzió.

Hajlamosak vagyunk azt hinni, hogy a korábbi századokban, egy-két évezreddel korábban még léteztek „tisztán" egynemű, homogén etnikai társadalmak, kételyek nélkül egyetlen néphez kötödő műveltségek. Tömbök, melyeknek kapcsolatai a többi hasonló tömörüléssel véletlenszerűek, esetlegesek voltak; gondosan szabályozták gondviselő atyá(in)k az idegen beszüremléseket. A szót negatív nyomatékkal ejti a tisztaság bajnoka. A mindenség paradicsomi volt a modernitás betöréséig...

Mi sem veszedelmesebb ennél a hamis csillogású, álságos gyökerű kultúrális vegetációnál. Lombikban született eszme, cseppje méregoldat. Ugyanis bármilyen mélységig ereszkednénk alá a történelem tárnáiba, mindig felfedezhetők a kultúrák kölcsönhatásának konkrét mozzanatai, töredékei; avagy széles

panoráma kápráztatja el a kutatót, olvasót. Ezt őrzi anyagi kultúránk, a levéltárak peres-poros aktái, az írott múlt, arcunk vonásai, családunk története, a települések összképe, az otthon, ahová mindég hazavágyódunk és szerencsés esetben haza is térhetünk. Az illúziók eloszlatása után józanabbá lesz a történelem elemzése, értése, hitelesebb a kép, amely a múltról rögzül — folytonos mozgásban.

Tehertételek nélküli kölcsönös önismerettel megpecsételt.

Binder Pál (1935-1995) brassói történész, tanár, könyvtáros, a tudományos munkálkodással ízig-vérig eljegyzett publicista és múltkutató tudós ennek a sokszínűségnek volt *önkéntese*, híve, értője, avatott bemutatója. Írásaiban a kor szóhasználatával *együttélés*nek mondja az erdélyiség lényegét. Az erdélyi történelem egyik leghosszabb és írott forrásokkal is mindvégig követhető szakaszának kutatójaként jelenti ki a *Közös múltunk* (1982) című munkájának bevezetőjében:

„A kapcsolattörténet egyik fontos ágazata a különböző etnikumok együttélésének tanulmányozása. A hazánk falvaiban és városaiban a múltban együtt élt románok, magyarok, szászok, délszlávok közös történetének kutatatása a helytörténet része, s ezért tanulmányozása csak a modern pozitívista történetírás megindulása, a néptörténet múltjára vonatkozó források feltárása után vált lehetségessé." Majd valamivel odébb, a rendszerezésen átsüt az együttélés, a sokféle kultúra paradigmatikus léte:

„A középkori Erdélyben a következő négy együttélési keretet különböztetjük meg:

1. a falu lakosainak közössége (*universitas vici*)

2. a város lakosainak közössége: ezt gyakran *res publicá*nak is nevezték (*universitas civitatis*)

3. a tartomány lakosainak közössége (*universitas provinciae*): esetünkben a Királyföld «tartománya» (*Universitas Saxonum*), a vármegyék földje (*Terra Nobilium seu Hungarorum*) és a Székelyföld (*Terra Siculorum*), végül

4. az ország vagy fejedelemség közössége (*universitas regni*)".

Ezek a szintek egymásra épülnek, egymást feltételezik a történelmi folyamatokban, hiszen a családtól a közéletig a

szintek könnyedén tetten érhetők, mindenikben határozott formát, mozgást, irányt és értelmet öltenek. Ez az egymásmellettiség és együttélés gyakorlata természetes együvétartozást jelent az idő perspektívájában, a mindennapiságban, akkor is ha ellentétek feszülneka magán- és közéletben, az egyes emberi csoportok, kulturális közösségek között. Igazából e csoportok megtapasztalták a béke és háború előnyeit, viharait és belátták, hogy az együttélés külső kereteit nem lehet veszedelmek nélkül szétzúzni, fel- és megbontani, csak lakhatóbbá tenni. Folytonos javítások és meghaladási kísérletekből tevődik össze ez a múlt.

Binder Pál egész munkássága, a rövidre szabott három, három és fél évtizedes tevékenység a Bolyai Egyetemről való kilépéstől kezdődően legalább annyira kötődik Brassóhoz, mint a Kárpát-medence régiójához. Földrajzi tanulmányai és érdeklődése, családi meghatározottsága eleve eldöntik, nem szabad feloldódni a provincia langymelegében, az egészet kell célba venni, a helytörténettől — Európáig. Ezért olyan változatos műveinek jegyzéke: Apáca története és a bodolai Béldi uralomé, az erdélyi magyar evangélikus egyházközösségek és iskolák története ill. névtára, okmánygyűjtemény az erdélyi céhekről, utazások a régi Európában és a török birodalomban, az 1595-1596-os székely felkelés, erdélyi nyomdászat a 16. században, magyar—szász iskolakapcsolatok, Dávid Ferenc családja, Heltai, Honterus, a Szeliek, Békes Gáspár nemzetsége, Constantin Brâncoveanu és erdélyi kapcsolatai stb., több mint kétszáz tudományos közlemény, népszerűsítő írás, és hét kötet, illetve tanulmánygyűjteményekben szereplő írások sokasága, hazai és külföldi folyóiratok munkatársa, néha álnéven kénytelen közölni egyházi lapokban (v.ö. Sebesi Pál — Keresztyén Magvetőben), — íme egy életmű, amely még számos kiadatlan adalékkal, kötettel gazdagítható.

Szerzőink feladatának tekinti, hogy írásai mindenkor eljussanak a három nagy erdélyi történelmi közösség, az „universum regni" teljes közönségéhez magyarul, románul és németül. Ezeken a nyelveken ui. erdélyisége okán, műveltsége és neveltetése folytán, meggyőződésből, az „itt állok és nem tehetek másként" kényszeréből következően anyanyelvi szinten

fejezi ki mondandóját. És ez a mondandó fontos a szászságnak, aki Binder Pálon keresztül szólhat az erdélyi magyarhoz és románhoz, világos mindazok számára, akik ebben az együttélésben résztvevők, partnerek, hiszen az írások a szellemi kölcsönhatásról, az iskolakultúráról, a népi együttélésről, a közös városi életről szólnak. Interferenciák kutatója: protestánsok és katolikusok, görögkeletiek és görögkatolikusok felekezetének múltjára is kitér akkor, midőn ez korántsem szalonképes a hivatalosságok szemében, állandóan aranytelérekre bukkan a múlt fövényében. A telér szó latin megfelelője 'vena', azaz ütőér, pulzus. Binder Pál a történelem érverésén tartotta kezét. Nem engedte, hogy eltérítsék újságban hírdetett és fű alatt lopakodó ideológiák. Mondta, kereste, bizonyította a sokféleségben a közöset és az egységben az egészséges, szükséges különneműséget.

Nem győzzük hangsúlyozni — soktémájú szerző volt: politika és népességtörténet, szellemiség és egyházi múlt, történeti földrajz és nyelvtan, helynévkutatás, családtörténet, tárgyhistórikum, barcasági csángók és szászok, román pópák és közemberek, kisnemesek, székely-magyarok, hazánkat járó külhoniak, bánsági szerbek, románok, svábok, magyarok, íródeákok, kézmívesek, városi civispolgárok, régenholt diplomaták, tudósok és nyomdászok, reformátorok, iskolaalapítók, uralkodók a Kárpátokon innen és havasokon túl, világiak és egyházaik egyként érdekelték. Reprezentatív mintatömeg az emberiségről.

Jelen kötetünk — reményeink szerint egy most útjára bocsátott sorozat első darabja — akkor került a szöveget gondozó kezébe, midőn Binder Pál már halálos beteg volt. Sajnos nem érhette meg, nem láthatta meg végleges formájában azt a könyvet, melyet a nyolcvanas években a cenzúra nem volt hajlandó átengedni az olvasóközönségnek. És itt engedtessék meg, hogy saját emlékeinkkel is beszőjük a bevezetőt. Binder Pál barátságát atyámtól örököltem, akivel régóta levelezett, szakmai és emberi dolgokban régóta együttműködtek. Úgy ismertem, mint aki Vásárhelyen, Kolozsvárott, Bukarestben vagy Pesten, bárhol járván a világban, légyen bár más dolga is,

nem kerülte el a könyv- és levéltárakat, legigazibb úticélja mindig a kutatás volt, a könyvek és adatok fáradhatatlan gyűjtője maradt, élni akarását a szörnyű kór sem bírhatta le egykönnyen. Egész köteg levelét őrzöm: egy-egy adatot kér, vagy maga küld adatot munkánkhoz, kérdez, javít. Kiigazít, irodalmi utalással szolgál. Könyveit mindig nagy örömmel olvastam, ismertettem. A sok betű mögül mégis alig sejlik föl enyhén hajlott alakja, fanyar humora. Magáról nem sokat beszélt. Sokkal fontosabbnak tartotta, jobban szerette az előtte járó nemzedékeket. Kellemes beszélgetőtárs volt, szorgalmas levélíró, késői telefonáló. Hirtelen eltűnésével olyan történész barátunktól fosztott meg az irigy fátum, aki az erdélyi hármas szellemiség legjobb ismerőjeként a legritkábbak közé tartozott. (De bízni illik s kell a jövőben, mikor akad művének méltó folyatatója.

A *Román diplomaták az erdélyi fejedelemség szolgálatában* a fenntiek jegyében fogant mű, mintegy továbbgondolása, kiegészítője a *Közös múlt* c. kötetnek, de egy bordában szőtték a Téka sorozat egyik sikerkönyvével, az *Utazások a török birodalomban* (1983) szöveggyűjteménnyel, melynek bevezetőjét Binder Pál írta, s ugyanő rendezte sajtó alá. A szerző nem valamely tétel illusztrálására kezdett munkához. Belemélyedve a kéziratba, rá kellett jönnünk, hogy a múlt században kiadott dokumentumokban benne rejlik a megírás lehetősége, módszere, célszerűsége: Binder Pál diplomáciatörténeti kismonográfiája azt sugallja, hogy Erdély ügyvivői, kapitihái, követeia portára, Lengyelországba,a svédekhez,a kozákokhoz, a román fejedelemségekbe vagy az oroszokhoz, végsősoron a megmaradás, a túlélés és biztonságos szomszédsági viszonyok szószólói voltak, építők, áldozatok, egy nagy játszma nevesített epizódszereplői, hiszen hosszabb vagy rövidebb ideig kilépnek a nyilvánosság színpadára. Felelősségük óriási. Játszanak, amint a fejedelem vagy a basák fütyölnek, játszanak a fejükkel és vagyonukkal, játszanak lehetőségekkel és lehetetlenségekkel, a hatalom birtokosaival. Egyet nem lehet e régi követektől eltagadni, elvitatni: sosem törődtek az önérdek csábításával. Közösségi dolgokért fáradtak. Néha a semmiért is

felelősséget kellett vállalniok.

A párhuzamos életrajzok könyve a tudomány eszközeit vonultatja fel annak illusztrálására, hogy a nem magyar erdélyi kisnemesség miként kapcsolódott be a fejedelemség korában az ország dolgainak intézésébe. Miként állták a sarat a szultánnal, hetmánnal, vezírrel, lengyellel való külpolitikai iszapbírkózásban taps és túlságosan bőkezű elismerés nélkül. Binder Pál könyve arról szól végeredményben, hogyan lehet túlélni a legkisebb kedvezmények korában a nagyhatalmak kényét és kedvét, hogyan működött a kisnépek balkáni szolidarítása a török fenyegetettség árnyékában.

Ha valamely fogyatkozást tapasztal szemed e könyvben, kegyes olvasó — mondták a régi nyomdászmesterek — tulajdonítsd az idő rövidségének, mialatt e könyvnek készen kellett lennie. A szerzőnek nem adatott meg a *finis coronat opus* gyönyörűsége. És ha olyan fogyatkozásra lelsz, melyet magad is könnyen megjobbíthatsz, ne tétovázz, hiszen a tudományok és benne a história csakis sokak munkája nyomán válhat hitelessé.

Sebestyén Mihály

Marosvásárhely, 1996. november elsején.

Bevezetés

1. A független erdélyi állam léte a Mohács (1526) után megindult pártharcok és a Habsburg—török viszony fejlődésének következménye volt. Hosszadalmas vajúdás után 1541-ben jött létre az önálló új állam és csak az 1570-es években alakult ki független bel- és külpolitikai arcéle.

A sorozatos török beavatkozás következtében az erdélyi uralkodók csak a porta kegyes jóváhagyása után foglalhatták el fejedelmi székük, a szultánok hűbéri adót követeltek tőlük és ragaszkodtak ahhoz, hogy csak az általuk kibocsátott kinevezési okirat, az ún. „athnámé" elnyerése után uralkodhassanak. Mikor János Zsigmond halála után 1571-ben az erdélyi rendek Báthori Istvánt választották meg fejedelemnek, Amhát csausz — a török hitre tért brassói Markus Benkner — már az országban várakozott, kezében az Isztambulban Báthori névre kiállított fermánnal, melynek szövege eléggé parancsoló hangú volt: *„Erdély vajdája Báthori István! ... Régulta immár az,* [hogy] *Erdély ország, az én oltalmam alatt volt, az Erdély ország igaz olyan országom nékem, mint egyéb országaim, igaz úgy oltalmaztam mindenek ellen, mint egyéb földemet. Mostan is azon módon akarom mindenben oltalmazni minden ellenség ellen. Minden rendbeli urakat, tiszttartókat, várakat, városokat, kastélyokat, palánkokat, falukat, tartományokat, porkolábokat, községet azon állapotban, azon rendben akarom megtartani, mint ez ideig voltak; valami az Erdélyhez tartozik, Birodalmamat nézi, vagy Magyarországban, vagy Erdélyben ... Annakokáért én az te énhozzám való hűséged szerint, az Erdélyországot az én hatalmamból néked megadtam..., úgy*

tudjad, hogy téged az illet az te énhozzám való hűséged szerint, hogy az urakkal egy értelemben légy és csendességben egyet érts velek... Az budai és temesvári beglerbéggel mindenkor egyet érts, tudakozzátok meg egymástól hogy egyetértvén az ellenség csalárdságot ne vehessen rajtatok"[1].

A török tehát alattvalói hűséget parancsolt, de különben mondhatni teljes szabad kezet engedélyezett a fejedelemnek. Amíg Erdély urai tartózkodtak a Habsburg uralom alatt álló országrészekhez való csatlakozástól, minden egyébben önállóan cselekedhettek.

Az erdélyi urak hamar beletörődtek (és elfogadták) a Habsburg és török birodalom közötti kényszerhelyzetükbe, s a portának fizetendő adót sem tartották megalázónak. Albert Huet szebeni királybíró, habár fiatalkorában évtizedekig a bécsi udvarban tartózkodott, az 1591-ben Gyulafehérváron mondott beszédében a következőben foglalta össze az erdélyi állam önállóságának és a portától való laza függésének előnyeit: az erdélyi fejedelem, Báthori Zsigmond *„arra vigyáz, hogy a mi szeretett hazánknak ne idegen, hanem hazafia* [erdélyi], *szabad és teljhatalmú fejedelme legyen. Azért mondom, hogy teljes jogú, abszolut és szabad, hogy se a Kelet, se a Nyugat hatalma ne terjessze ki ránk uralmát, hanem csak általános, szabad és közös akarattal megválasztott és megerősített úr, nem pedig egy alacsonyrendű helytartó vagy kormányzó, hanem a mi abszolút szabadakaratú, teljhatalmú és egyedüli fejedelmünk, aki királyunk és császárunk. Valaki azonban megkérdezheti: hogyan lehetséges az, hogy a kegyetlen napkeleti egyeduralkodó* [ti. a szultán] *itt parancsokat osztogat és adót hajt be? Erre ez a válasz: ez valóban így van, de nálunk sokkal hatalmasabb fejedelmek (is ebben a helyzetben vannak), akik sokkal erősebbek. Azonban azok, akik nem fizetnek neki adót, állandó félelemben, rettegésben és reszketve élnek, ami közönséges baj és ártalom. Ezért ők számos vitorláshajót és gályát szerelnek fel, várakat és erődítményeket építenek. Nálunk azonban jó állapot és béke honol. Ez tehát nem vakszerencse, hanem a mindenható gondviselés miatt van így, ezért esedezünk és ezt a helyzetünket jogos eszközökkel*

szereztük. A világ ezen sarkában a mindenható gondviselés és a fenséges isten az ő szent nevében és tiszta szavával egy keresztény közösséget gyűjtött maga köré s ezt oltalmazni akarja. A nyugalom eszközei: a bölcs tanácsok és a nyelv ékesszólása, ezek teszik lehetővé, hogy a portán tanácskozzunk és tárgyaljunk a következő mondás szerint: cedant arma togae, concedant laura lingvae [alávetem magam, előnyt adok a beszédnek]"[2].

Habár az erdélyi államnak csak Isztambulban volt önálló külképviselete, a környező államokkal mégis többé-kevésbé rendszeres kapcsolatot tartott fenn. Legszorosabb kötelék a szomszédos Havasalföldhöz és Moldvához fűzte, melyek külpolitikai helyzete s főleg a török portához való viszonya nagyon hasonló volt az erdélyihez.

„Az erdélyi fejedelemségnek a török portához, kapuhoz, vagy mint az erdélyiek mondták volna, udvarhoz való viszonya — írja Bíró Vencel — sűrű érintkezést tett szükségessé. A fejedelem halálának bejelentése, új fejedelem választásának még elődjük életében való kijárása gyakran hosszas tárgyalásokkal járt. Továbbá a külügyi vállalkozásokhoz, Magyarországba való kitámadásokhoz is engedély kellett, Bethlen, I. Rákóczi György felkeléseit hosszas alkudozások előzték meg, épp így Apafi terve, hogy a magyarországi bujdosókat megsegíthesse, sokáig foglalkoztatta a portát. Idegen trónra való törekvés is előzetes puhatolózást kívánt. Erdély külügyi tárgyalásába a két szomszéd ország, Moldva és Havasalföld ügye is gyakran bekapcsolódott. A törökhöz való közös tartozás hozta magával, hogy a három ország szoros kapcsolatba jutott. Moldva közben a lengyel barátságát kereste, Havasalföld inkább Erdélyhez húzott, mint amely állam hozzá legközelebb esett. Legnagyobb volt az összetartás I. Rákóczi György és Baszaráb Máté vajda idejében. Máté két évtizedes uralkodását nagy részben Rákóczi politikai és fegyveres támogatásának köszönhette. Viszont Havasalföldön is az a nézet járta, hogy Erdélyt a török részről jövő bekerítés ellen az ő országuk védi. Az erdélyi követek állandóan utasítást kaptak, hogy a vajdák érdekében vagy ellenök a portán mit beszéljenek [...]

Bár így Erdély a portával szemben függő viszonyba jutott, mindamellet külügyeiben sok önállóságról tehetett tanubizonyságot [...]. Külpolitikájának alapja a török védelem és a Habsburg-ellenes magatartásán nyugodott, amellyel egy csomó ország barátságát is biztosította. A környező országok között nem maradt hátra, sőt szerencsés földrajzi helyzete révén az általános európai külügyi életbe is bekerült. A kis szegyeletkő [szegeletkő] kezdettől fogva a török veteményes kertje, fontos szerephez jutott"[3].

A fenti idézetekkel csak a fejedelemség külpolitikai helyzetét szerettük volna bemutatni, hiszen jelen tanulmányunknak nem célja a XVI-XVII. századi Erdély külpolitikájának átfogó és tüzetes ismertetése. Az utóbbi években több könyv és tanulmány foglalkozott az Európa különböző tájain működött erdélyi diplomatákkal[4]. Különösen Demény Lajos és Paul Cernovodeanu tanulmánya Anglia és Moldva, illetve Havasalföld és Erdély közötti viszonyáról úttörő munka, mivel azt bizonyítja, hogy az Isztambulban akkreditált erdélyi diplomaták több európai hatalom (Anglia, Franciaország, Németalföld, Ausztria) portai követével is diplomáciai kapcsolatban voltak[5].

Szélesebb és változatosabb külpolitikai kapcsolatokra csak a portával fennálló viszony lazulásának vagy rosszabbodásának időszakaiban kerülhetett sor. Ez következett be Erdélynek a Szent Szövetséghez való csatlakozása idején (kb. 1594-1603), majd II. Rákóczi György nagyratörő lengyelországi terveinek kivitelezési szakaszában és a szerencsétlen északkeleti háború következményeinek kivédési kísérleteiben (kb. 1653-1662). Ezekben az években fokozódott a szomszédos vagy közeli országok (Tatárország, a Kozákországnak nevezett Ukrajna, Lengyelország), valamint a távolabbi nagyhatalmak bevonása az erdélyi külpolitika érdeklődési körébe. Bethlen Gábor és I. Rákóczi György részvétele a harmincéves háború küzdelmeiben is élénk diplomáciai tevékenységet tételezett fel, de a két nagy erdélyi fejedelem eléggé bölcs volt ahhoz, hogy ne szakítson a török portával és ne haragítsa magára a szultánt.

2. Az önálló külpolitika megkezdésének majd folytatásának elengedhetetlen feltétele volt egy jól képzett, főleg a török

viszonyokat jól ismerő külpolitikai apparátus kiképzése és fenntartása. Báthori István, majd Báthori Zsigmond, Bocskai István, Bethlen Gábor és I. Rákóczi György képviselik a tettre kész, erős Erdélyt. Az európai keresztény fejedelmek is józanul szemlélték az erdélyi viszonyokat, sok országgal való kapcsolataik diplomáciai iskolát teremtettek. 1560-tól kezdve Gyulai Mihály személyében Erdélynek a portán állandó követe, úgynevezett kapitihája volt. A Báthoriak, majd Bethlen Gábor alatt sepsiszentgyörgyi Daczó János, Rácz Péter, Sennyei Pongrác, csicsókeresztúri Torma Kristóf, nagyváradi Körösi István, Budai Péter és Réthi István a nehezebb ügyekben is feltalálták magukat, s jól védték országuk érdekeit. Különösen Bethlen Gábor törekedett arra, hogy az udvarában nevelkedő főrendi ifjakat külországokba küldje, ott idegen nyelveket tanuljanak, és megismerkedjenek a diplomáciai tevékenység mesterfogásaival.

A diplomáciai szolgálatban állók nevelése rendszerint gyakorlati alapon történt. Rátermettségük esetén a fejedelem parancsából egy-egy követséggel Isztambulba mentek, megtanulták a portán szokásos járást-kelést és viselkedést. A kapitihát vagy a rendkívüli követet elkísérték a török főemberekhez és a portára akkreditált keresztény követekhez, vagy egyedül küldtek őket ezekhez. A portai követjárás nemcsak tudást és sokoldalú ismereteket, de bátorságot, alkalmazkodó képességet és leleményességet is követelt. A követ, kapitiha vagy „török diák" hazája és fejedelme érdekében sokszor megaláztatásban részesült, de ennek ellenére kedvében kellett járnia a török basáknak, csauszoknak vagy vezéreknek. Ahol a nagyvezérek és basák megfojtása vagy a szultánok elűzése nem ment ritkaságszámba, ott egy idegen követnek is sokféle eshetőséggel kellett számolnia.

Az erdélyi portai követek közül csak kevesen tudtak törökül, ezért török partnerükkel tolmács útján értekeztek, de tudniok kellett latinul, amely nyelven az idegen — rendszerint görög — származású főtolmáccsal vagy az európai ügyvivőkkel érintkeztek. Az erdélyi fejedelemség hivatalos nyelve a XVII. században mondhatni kizárólag a magyar volt, ezért a hazai okiratokat a portán a fővezér törökre fordíttatta. Ő viszont törökül válaszolt, amit még Konstantinápolyban vagy itthon a török diák magyarra ültetett át.

A portai követség tisztségviselését hazafias kötelességnek tartották, akiket a fejedelem és az országgyűlés ezzel megtisztelt, azok ennek elvállalásával hasznos munkát végeztek, amelynek jutalma pályájukon való előmenetel, a fejedelem elismerése és birtokkal való jutalmazás volt. Volt olyan európai keresztény követ, aki az erdélyi kapitihákat vagy küldötteket lovászoknak nevezte, más rezidens viszont elismeréssel adózott sikereiknek, meghajolt a „bekecses" diplomaták előtt. Állandóan az „erdélyi házban" lakó követek hazulról szerényebb juttatásban részesültek, mint más gazdagabb országok követei, ezért gyakran anyagi nehézségekkel küzdöttek, de műveltségben és jártasságban nem maradtak el más országbeli kartársaiktól.

3. A fejedelemkori külügyi szolgálattevők természetszerűleg csak azok lehettek, akik belpolitikailag is megfeleltek az uralkodó rend kívánalmainak, a három alkotmányos feudális rend egyikéhez tartoztak. Ez azt jelentette, hogy csak a fejedelem, a nemesekből álló fejedelmi tanács, az egyes fejedelmi főtisztségviselők, végül a törvényhatóságok és a városok vezetői rendelkeztek politikai súllyal, sőt csakis ők vehettek részt az országgyűlés tanácskozásaiban. Közülük választotta ki a fejedelem a külügyi szolgálatra alkalmas személyeket. A külpolitika irányítása a fejedelemség megalakulásától kezdve az uralkodó kezében összpontosult. Az erdélyi külügyek intézésével kapcsolatos tevékenységet döntően ugyanazok a főnemesi családok tagjai gyakorolták, akik az ország belügyeit is irányították. A portai főkövetek között leggyakrabban a Szalánczi, Kemény, Wass, Torma, Sennyei, Kornis, Kamuthi, Bethlen, Bornemissza, Nemes, Balassi, Rhédei, Mikó, Tholdalagi, Keresztessi, Apafi, Haller, Ugron, Serédi, Daniel, Bánffi, Huszár, Barcsai, Daczó, Naláczi, Székely, Vajda, Mikes, Kapi és más családok neve fordult elő, közülük egyesek jártasságukkal annyira nélkülözhetetlenné váltak, hogy több ízben megfordultak a török fővárosban, de közben más országokban is jártak és évtizedeket töltöttek külügyi szolgálatban.

Az erdélyi országgyűlésnek külügyi kérdésekben gyakorolt hatásköre sokkal kisebb volt, mint a fejedelemé, hiszen a XVII. században a erdélyi rendiség befolyása a fejedelmi hatalomhoz

képest gyenge volt. A külügyek intézése egyébként is kevésbé engedhette meg még egy képviseleti szerv ügyködését. Az országgyűlés leggyakoribb külpolitikai ténykedése a külpolitikai levelezés volt, de a rendek általában csak olyankor kezdeményezik ezt, amikor a fejedelem külpolitikai akcióinak kívánnak nyomatékot adni. A külügyi levelezés tárgyköre változatos — az ország általános külpolitikai helyzete, más országokkal való szövetségi vagy jószomszédsági viszony, a török adó ügye, a lengyel háborús kártérítés és a török sarc dolga stb. —, de a fejedelem politikájának szellemével ellentétben a rendi külpolitikai levelezés ismeretlen; legfeljebb a rendek nevében, de nem országgyűlési döntések alapján leveleznek ilymódon, ám az effélét később a törvényes formák között összeült rendek nem ismerik el magukénak. Ez történt például az 1677-1678-ban Béldi Pálnak és híveinek a rendek nevében a portára küldött írása ügyében[6].

Ilyen körülmények között érthető, hogy a más államok uralkodóihoz vagy főtisztségviselőihez az esetek többségében a fejedelem küldött követeket. A rendek ez irányú ténykedése nem egyszer csupán csak a fejedelem intézkédésének tudomásul vételében vagy jóváhagyásában merült ki. Néhány esetben az uralkodó és a rendek közösen küldtek követeket. Az utóbiak közé sorolható az ünnepélyes vagy országos követküldés, amikor is a fejedelem követe mellett az ország három rendje - a magyar, székely és szász „natio" - külön küld választott követeket. A főkövet kinevezése a közös ünnepélyes követségeknél is a fejedelmet illette, aki mellé a három nemzet is választott követeket, általában minden rend nevében egyet-egyet, esetleg többet. Az efféle országos követküldés költséges dolog volt, azért csak fontos ügyekben menesztettek ilyent a portára. E követség célja annak bizonyítása volt, hogy a szóban forgó ügy nemcsak a fejedelem, hanem az egész ország ügye. Ilyen esetek: az adóemelés elleni tiltakozás vagy ha a fejedelem-választáskor a portán tartozkodó ellenjelöltekkel szemben kellett állást foglalni[7].

4. Ismeretes, hogy a jobbágyság, függetlenül anyanyelvétől, kizáratott az erdélyi közügyekben való részvételből. Erdély különböző vidékein azonban szép számmal éltek román neme-

sek, de ők nem alkothattak külön rendet, csak a vármegyei feudális magyar nemesi „rend" keretén belül vehettek részt az ország politikai életében. Az erdélyi román nemesség többsége a hétszilvafás kisnemességhez tartozott, kinek sorai a nemesi rangra emelt fogarasföldi bojárokkal vagy bástyásokkal és a kővárvidéki puskásokkal bővült. A görögkeleti egyház, a román parasztság és kisnemesség vallása nem tartozott az erdélyi „recepta", azaz elismert felekezetek közé, ezért a román nemesség és polgárság feltörekvő tagjai katolikus, a reformáció után pedig kálvinista hitre tértek át. A saját rendiséget ki nem építő és megtűrt (tolerált) felekezetű román nemesség egyrésze elidegenedett vagy asszimilálódott a magyar nemességhez, ám ez soha sem volt a középkor folyamán erőszakos, felülről tudatosan irányított elnemzetlenítés, legfennebb a vallási propaganda szintjén jelentkező központi akarat, gyakran a személyes és családi politikai érdek, a „vegyes házasság", az érvényesülés vágya vitte rá a nem magyar kis- és középnemest ennek elfogadására, a kompromisszumok megkötésére. Különösen a Belső-Erdélybe költöző vagy ott lakó román kisnemesi családokat érintette ez a folyamat[8].

Ugyanakkor, mind magában a középkori vajdaság területét felölelő tulajdonképpeni Erdélyben — Fogarasföld, Hunyad megye, ezen belül kivált Hátszeg vidéke, Fehér megye stb. -, de különösen a hosszú időn át az erdélyi fejedelemséghez tartozó Részeken, így főleg a Szörénységben vagy más néven a Lugosi és Karánsebesi Bánság területén, Zaránd megyében, Belényes és Kővár vidékén valamint Máramaros megyében népes, virágzó román nemesség élt, amelyet egyes városok — Lugos, Karánsebes, Hátszeg — román polgársága is kiegészített.

Erdélyben még a vajdaság korában több román, részben kenéz eredetű nemesi család — Hunyadi, Csolnakosi, Kendeffi, Drágfi stb. — döntő szerepet vállalt az országrész vezetésében. Az önálló Erdély egyik megteremtője volt a fogarasföldi román származású Majláth István erdélyi vajda[9], János Zsigmond halála után Báthori István legfélelmetesebb ellenjelöltje a szörénységi, ugyancsak román származású, Bekes Gáspár volt[10]. A mohácsi vész, majd a Délvidék elvesztése és Temesvár eleste után sok

magyar, román, szerb és horvát nemes és polgár menekült Erdélybe. Izabella királyné idejében a szerb származású Petrovics Péter volt lugosi bán pár éven át Erdély politikájának egyik irányítója volt, aki sok bánsági nemest segített, hogy itt lábát megvesse és birtokot szerezzen. Habár Erdélyben hivatalosan csak „magyar nemesség" (Natio Hungarica) létezett, ennek etnikai összetétele azonban tarka volt. A kolozsvári szász-magyar vitát leíró kolozsvári szász névtelen — talán Heltai Gáspár — szerint Csáki Mihály kancellár a kolozsváriak pereskedésének meghallgatására *„meghívta a* [gyulafehérvári] *udvari nemességet, magyarokat, rácokat és oláhokat is ..."*[11].

A XVI-XVII. században Hunyad megyében vagy a Lugosi és Karánsebesi Bánság területén tömegesen éltek református hitre áttért románok, akik azonban megőrizték anyanyelvüket. 1559-ben, midőn a Hunyad vármegyei Fodor Mihály és Rekettyei Marzsinai Margit válóperét tárgyalták Károlyi Sebestyén szászvárosi esperes előtt, Márton pap őraljaboldogfalvi református lelkész azt vallja, hogy a házassági eskü alkalmából Marzsinai Margit asszony nem értette szavát, ezért a pap szavait egy nemes ember románul tolmácsolta neki[12]. Tornyai Máté erdélyi református püspöknek 1585-ben kiadott fejedelmi megerősítő levelében az is benne foglaltatik, hogy a bánsági román református gyülekezetekre is gondot viseljen, *„a Karánsebesen és Lugoson lakó s más odatartozó románoknak kézrátétellel megbízható lelkipásztorokat állítson"*[13]. A katolikus Báthoriak alatt a jezsuiták többször megpróbálták, a „Valachiá"-ban (tehát a román lakosságú Szörényi Bánságban) fekvő Lugos és Karánsebes román nemességét és polgárságát katolikus hitre téríteni[14]. A protestáns román kisnemesség és polgárság döntő szerepet vállalt a XVI. századi román nyelvű irodalom megteremtésében. A tótváradjai Gyercza István, akit 1580-ban Báthori Kristóf erdélyi vajda karánsebesi lelkésznek nevez ki (pastor ecclesiae civitatis nostrae Karansebes), s nemesi rangra emelve adómentesíti lugosi házát és kertjét[15], azonos azzal a *„Herce Ştefanu, propoveduitorul Evangheliei lui Hristos în oraşul Căvăran*

Sebeşului"-jal, aki a Szászvárosban kiadott román Ószövetség, a Palia de la Orăştie [Mózes öt könyve] egyik fordítója volt[16].

A karánsebesi és lugosi román nemességet a jezsuita szerzetesek kitüntető figyelemben részesítették, s ezért a jézustársaságbeli szerzetesek jelentései értékes forrásai a bánsági románság társadalmi és művelődési életének. Így például Milley János jezsuita 1649-es jelentésében elmondja, hogy Erdélyt románok, szászok, székelyek és magyarok (*Valachis, Saxonibus, Siculis, Ungaris*) lakják. A románok a régi rómaiak utódai és nyelvük a latinból származik, de vallásilag legtöbben görög hitűek. A fejedelmi udvar kálvinista lelkészei közül egy páran a Bibliát román nyelvre fordították. A román püspök Gyulafehérvár külvárosában lakik, de minthogy a papok javarészt parasztrendűek, egyházaik nem rendelkeznek kiváltsággal. *„Ebből a nemzetből* — írja Milley — *származnak a törökországi és havasalföldi végek közelében Erdély szélén fekvő Karánsebes város vidékének hatalmasai* [potiores, tehát a nemesek B.P.]. *A vidék nemesei ezek közül kerülnek ki. A jezsuitáknak itt hajdan rendházuk (residentia) volt, most pedig itt a bosnyák ferencesek szolgálnak; Gregorius Lonczai iskolamester román nyelven prédikál nekik, mivel mind a polgárok, mind a nemesek részben katolikusok, de a reformátusokkal vegyesen lakják a vidéket..."*[17].

A sorozatos török támadások, de különösen a Szörényi Bánságnak Erdélytől történt elszakítása s török uralom alá kerülése (1658)[18] azt eredményezte, hogy a belső-erdélyi városokban számos Lugos és Karánsebes vidéki román nemes telepedett meg, ilymódon szaporodott a román anyanyelvű reformátusok száma. Néhol — így például a Gyulafehérvár melletti Borbándon — román anyanyelvű református egyházközség alakult. A dévai református egyház 1684-ben románul tudó lelki tanítót kér Bornemisza Anna fejedelemasszonytól: *„Minthogy penig kegyelmes asszonyunk — «írják a dévai ortodoxa* [református] *ecclesiának nemesi, ó és új városi renden levő minden tagjai"» — Istennek itt való ecclesiájában vadnak vallásunkon és pápistaságban, és némelyek abból megtért olyan férfiak és asszonyi állatok felesen, kik*

templomunkban járván, semmit magyarul nem értenek, azoknak kedvekért is adtunk volt hivatalt tiszteletes tudós Eperjesi Mihály uramnak, mostani enyedi prédikátornak, ide való prédikátorságra; ugyis látjuk Kegyelmes Asszonyunk, hogy oláhságának valami hasznát vehetne; csak Nagyságotok kegyelmes annuentiája accedáljon, ő kegyelme nem volna idegen az ide jövetelről. Minek okáért Nagyságodnak, mind Istennek dicsőségét szerető természeti szerint kegyelmes Asszonyunknak alázatosan könyörgünk, az élő Istenért is szánjon meg bennünket s szánja meg az feljebb megírt lelki eledel nélkül szűkölködő, magyarul nem tudó, itt lakós Lugosból és Karánsebesből kiszármazott böcsületes nemes atyánkfiait és asszonyi állatokat, s némelyikünknek feleségeinket is, és az pápistaságban, oláhságban [ti. görög keleti vallásban] *tévelygő szegény lelkeket és méltóztassék nagyságodtok megírt Eperjesi Mihály Uramnak ide jöveteliben kegyelmes consensusát adni és committálni ő kegyelmének, mert bizonyosan hisszük Kegyelmes Asszonyunk, ha Isten és Nagyságtok kegyelmességéből ő kegyelme közinkben jöhet, sokan az oláhokban megtérnek: de ha oláhúl is nem tudó tudós prédikátorunk nem lészen, bizonnyal írhatjuk Nagyságodnak, akik megtérnek is redeálnak az oláh vagy pápista vallásra, a mint hogy az már is megtörtént"*[19].

A Szörényi Bánságon kívül Hunyad, Bihar és Zaránd megyében voltak román református ekklézsiák, ezeken a területeken több román pap kapott nemesi diplomát. Marcu Precup alias Praecupa Márk a zarándmegyei Lekence község román lelkésze, 1631-ben kap nemeslevelet; szászvárosi Pop Péter hátszegi román papnak I. Rákóczi György megerősítette lugosi nemesi telkére az előző fejedelmektől nyert exemptiókat [kiváltságokat], 1644 január 11-én pedig ármálislevelet állítottak ki számára[20].

A fenti példák mind igazolják, hogy a fejedelemség korában volt egy elég népes **román nemesi réteg**, amely kiváltságai révén Erdély politikai életében is részt vehetett. A román nemességnek arra is alkalma nyílott, hogy saját iskoláiban deákos műveltséget szerezzen, tehát a latin nyelvet

is elsajátítsa. Lugos és Karánsebes régi református gyülekezeteinek iskolái is voltak, amit a Szászvárosi Palia bevezetője is megemlít. A Rákócziak korában a román protestáns iskolák patrónusa Barcsai Ákos lugosi és karánsebesi bán, aki a növendékek számára latinbetűs román nyelvű református katekizmust nyomtatott. A deáki tudományt azonban nemcsak a bánsági román városokban tanították. Geleji Katona István erdélyi református püspök 1640-ben arra kéri I. Rákóczi Györgyöt, hogy a románság számára középfokú iskolát alapítson, mert *„elég ennyire menni egyelsőben, ha ezeket a superstitiókat a vak községgel elhagyhatnók, azonban az Úristen őköt jobban világosítván, idővel többre is vehetnők; főképpen hogyha scholában tanulván gyermekeik a deákságban valamit épülnének, mert egyszersmind mindent elhagyni velek nehéz, sőt lehetetlen"*[21].

A társadalmi egyenrangúság és a vallási közösség sok esetben azt is eredményezte, hogy román nemesek felkeresték Erdély és a Partium református kollégiumait. A legismertebb eset Mihai Halici karánsebesi román nemesé, aki 1665-ben az enyedi kollégium diákja volt s mint ilyen Pápai Páriz Ferenc osztálytársa[22]. Amikor Pápait 1674-ben Bazelben orvosdoktorrá avatták, a Vota solemnia című füzetecskében többen üdvözlő verseket intéztek hozzá. Ebben az akkor Nagyenyeden élő Halici időmértékes ódájával román anyanyelvén szól a görög, latin, francia, német és magyar nyelvű versek sorában. A költeményt a fiatal Halici így írja alá: *„Michael Halicius Nobilis Romanus Civis de Cáránsebes"*, ami román öntudatának és önérzetének tanújele volt[23].

Mihai Halici nem az egyetlen, aki erdélyi református vagy unitárius kollégiumokban tanult. Az enyedi kollégium diákja volt, többek között, a valószínűleg fogarasföldi Bethlenből származó Nicolaus Bethleni (1675), majd Szilvási János (1678), akit még ugyanazon év decemberében a zömében román nyelvű hátszegi református gyülekezet iskolamesterének hívnak meg. A bánsági román nemesek által lakott Borbánd református lelkészét Karánsebesi Gábort, 1688-ban még az enyedi kollégium diákjai között találjuk[24], Szilvási János rokona (talán

fia) lehetett annak a Szilvási Mihálynak, akit Apafi Mihály fejedelem 1662-ben fogarasi román iskolamesternek alkalmaz[25]. De nemcsak a kollégiumokban, hanem magánúton is tanulnak román származású nemes ifjak. Pápai Páriz Ferenc 1666-ban feljegyezte naplójában, hogy *„Oktober 22. Nemes Sebesi Benjámint magántanítóként oktatni kezdtem"*[26].

Az erdélyi és bánsági román nemesek részt vettek az erdélyi országgyűléseken és sok esetben, vagyonukhoz vagy befolyásukhoz mérten, vezető helyi közigazgatási tisztségeket töltöttek be. Különösen Szörény, Hunyad, Zaránd és Máramaros vármegyében volt döntő fontosságú a román nemesek politikai szerepe, de a többi erdélyi törvényhatóságban is — Torda, Kolozs, Doboka, Belsőszolnok, Alsófehér stb. — éltek román vagy román származású nemesek. A magát 1674-ben román nemesnek (nobilis romanus) valló ifj. Halics Mihály apja id. Mihai Halici, Nicolae Mixu karánsebesi köveTTsával együtt 1661-ben az Apafi Mihályt fejedelemmé választó küldöttség tagjai között volt[27]. Az erdélyi fejedelem esetenként saját vagy a kincstár, vagyis a fiskus birtokában levő — többnyire román jobbágyfalvakból álló (pl. Fogaras, Zalatna, a gyulafehérvári udvar birtoka stb.) — uradalmakban románul is beszélő nemeseket nevezett ki udvarbírónak.

A bánsági és délvidéki nemesség szerepe — s ezen belül természetesen a román nyelvűek száma — Barcsai Ákos fejedelemsége alatt, aki előzőleg lugosi és karánsebesi bán volt, még nagyobb lett. A II. Rákóczi György hadai elől Szebenbe szorult Barcsai párti nemesek között volt nagybarcsai Barcsai András, a fejedelem testvére, továbbá *„Gabriel Kendeffi de Malomwiz, Christophorus Pasko de Varad, Stephanus Nalaczi de Karansebes, Nicolaus Jeney, Balthasar Sebessi de Sard, Nicolaus Macskasi de Bencence, Georgius Racz de Galgo, Georgius Racz de Tövis, Nicolaus Pastuly de Ohaba, Alexander Kun de Karansebes"* és mások[28].

5. Az erdélyi fejedelemség területén lakó és kiváltságokkal rendelkező birtokos román vagy szerb (rác) nemesség, az *Unio trium nationum* legerősebb „nemzetének", a megyék területén élő nemesség tagja lévén, természetesen nemcsak az ország

belügyeibe, de alkalomadtán a külügyek intézésében is szerepet vállalhatott. A román vagy szerb származású nemesség több olyan sajátossággal rendelkezett, mely a szomszédos román vajdaságokkal és magával a török portával való tárgyalások alkalmával lényeges előnynek bizonyult.

A bánsági, Hunyad megyei, borosjenői részeken számos olyan — részben román vagy szerb származású — nemes lakott, aki évtizedeken át közvetlen kapcsolatban állt a törökkel, jól ismerte azok gondolkodásmódját, harcmodorát, vallását és esetenként nyelvét is. A törökök elől menekült alföldi és bánsági nemesek a belső-erdélyi megyékben is éltek. Különösen a Fehér megyei Tövisen és más mezővárosban vagy faluban (Borbánd, Vajasd, Sárd, a szászsebes-széki Lámkerék stb.) volt jelentős a török elől menekült — részben román és szerb anyanyelvű — nemesek száma.

Ismeretes, hogy a XVI-XVII. századi oszmán birodalomban igen szép számmal akadt keresztényekből önként vagy kényszerűségből áttért, törökké lett tisztségviselő, basa, nagyvezér. Habár ezek között „magyarogluk" (magyarból lett törökök) is voltak, legnagyobb számban a délszláv (szerb, horvát, bosnyák) eredetűek jutottak kimagasló szerephez a Porta hivatalaiban. A nagyvezérek közül az alábbiak voltak nem török eredetűek: Mahmud basa (1455-1467) görög vagy horvát, Mehmed basa (1467-1470) görög, Isak basa (1470-1472) görög vagy horvát, Gedik-Ahmed basa (1473-1477) albán vagy görög, Davud basa (1482-1497) albán, Ahmed basa vagy Herszek-zádé (1497-1498, 1512-1514, 1515-1516) délszláv, Rüsztem basa (1544-1553, 1555-1561) horvát, Kara Ahmed basa (1553-1555) albán, Mehmed basa vagy Szokolu (1565-1579) bosnyák, Lala Musztafa basa (1580) bosnyák, Szinán basa (1580-1582, 1589-1591, 1593-1595) albán, Siyavus basa (1582-1584, 1586-1589) kanizsai magyar vagy horvát, Ibrahim basa (1596-1597) bosnyák vagy horvát, Ali basa (1603-1604) albán, Lala Mehmed basa (1604-1606) bosnyák, Davud basa (1622) bosnyák, Ruszrev basa (1628-1631) bosnyák, Kara Musztafa basa (1638-1644) albán, Kara Murad basa (1655) albán, Szari Szulejmán basa (1685-1687) bosnyák, stb.[29]. Ha a nagyvezérek között is ilyen magas

volt a délszláv és albán eredetűek aránya, ez valószínűleg hasonló lehetett a temesvári vagy budai basák között. Ezért nyugodtan feltételezhető, hogy a szerbül vagy horvátul beszélő erdélyiek nehézség nélkül megértették magukat nemcsak a temesvári vagy budai basákkal vagy ezek alvezéreivel, de a szláv nyelvek egyikén szükség esetén Isztambulban is szót tudtak érteni.

Az erdélyi románság egyházi nyelve majdnem a XVII. század végéig az óbolgár vagy ószláv volt. Annyira hasonlított a szerb nyelvhez, hogy az egyházi szertartásokban használt írást is rendszerint rác írásnak nevezték. A fogarasföldi román papok 1658-ban végrehajtott vizsgálata (**Examen pastorum districtus Terrae Fogaras**) azt tanúsítja, hogy az oktatást román helyett már sok helyen „rátz nyelven mondják"[30]. Ha az egyszerű falusi papok is tudtak szerbül, ez annál inkább feltételezhető a hunyadi és a bánsági román nemesség egy részéről. A borosjenői és a tövisi Brankovics, illetve Rácz családban a szerb nyelv, mint régi családi örökség, sokáig használatos volt.

A művelt és a görög-keleti hagyományokhoz kötődő román és szerb nemességnél a görög nyelv ismerete is viszonylag általános lehetett. Ez külpolitikai szempontból nemcsak azért volt fontos, mert a régi Konstantinápolyban a görög továbbra is a kereskedelem és a szellemi élet nyelve maradt, de különösen azért, mert a török porta tolmácsainak, ún. dragománjainak egy része görög anyanyelvű volt. Különösen 1661 után volt nagy szerepe a Fanar külvárosból származó görög dragománoknak (Panagisztisz Nikusziosz 1661-1673, Alexander Mavrakordat — a magyar forrásokban egyszerűen Szkender 1673-1683, 1685-1699), akik közül később fanarioták néven többen Havasalföld és Moldva uralkodói székébe kerültek.

A XVII. század derekától kezdve a mind nagyobb európai szerepet játszó moszkvai Oroszország (Muszkaország) mellé 1654 után felzárkózott Ukrajna (Kozákország) is. Mindkettőnél a görögkeleti volt az államvallás, s megerősödésükkel együtt járt a balkáni ortodox vallású népek (görögök, bolgárok, szerbek) öntudatának erősödése. A moszkvai és az ukrán állammal való kapcsolatokban Erdélynek olyan diplomatákkal

kellett rendelkeznie, akik nemcsak a szláv (s esetleg görög) nyelv jó ismerői, hanem maguk is görögkeleti vallásúak voltak.

Kozákország és a Muszkaországnak nevezett Oroszország állampolitikává avatta a görögkeleti egyház védelmét s ehhez Erdélynek is alkalmazkodni kellett. Mikor II. Rákóczi György 1656 szeptember 7-én véd- és dacszövetségre lépett a zaporezséi kozákokkal a szerződés egyik fő feltétele volt, hogy közösen lépnek föl azok ellen, akik az óhitet — értsd alatta a görögkeleti ortodox vallást — üldöznék. Harsányi Jakab, Erdélynek portai kapitihája 1656 november 9-án a következő konstantinápolyi hírt közli a fejedelemmel: „... *az muszka titkon emberét küldötte ide* [Törökországba] *be, nála* [Constantin Şerban havasalföldi vajdánál] *is volt, azt kívánja az görög ecclesiáktul, hogy imátkozzanak érette, mert minden hadakozásnak utolsó scopusa csak az kereszténység haszna, kin az görögöket érti. Most azt tudatja* [tudakozza] *az itt való görög doctoroktúl, micsoda értelemben kell lenni az kalvinista, lutheranus és az pápisták felől* [...] *haereticusok-e vagy nem* [...], *elég ha az lutheranusok és kálvinisták az görög tiszta ecclesiákkal, kiket az pápistaság meg nem mocskolt in fundamentibus fidei articulis egyet értnek*"[31]. Az 1655-1657-ben, midőn a protestáns beállítottságú Erdély a katolikus Lengyelország ellen a görögkeleti Kozákország és Oroszország szövetségét kereste, az ortodox (román, szerb vagy görög) erdélyiek szerepeltetése a külpolitikában roppant fontossá vált. Ebben a sajátos külpolitikai orientációban szükségszerűen megnőtt a tövisi görögkeleti vallású Rácz és a jenei Brankovics családok diplomáciai szerepe. De az esetenként szükségessé vált tatár diplomáciai összeköttetésekben is fontossá vált a szláv, valamint a román nyelv ismerete, hiszen Tatárország a Dnyeszteren túl feküdt, ahol a román nyelvet még sokan beszélték vagy értették.

6. Bíró Vencel kutatásaiból ismeretes a fejedelemség korában a török portán működő vagy odaküldött erdélyi diplomáciai testület névsora. Ebből kitűnik, hogy már az 1550-es évektől kezdve számos román és délszláv (szerb és horvát) eredetű nemes volt portai fő- vagy rendkívüli követ. János

Zsigmond uralkodása alatt kornyáti Bekes Gáspár (1565, 1569) kétszer is főkövetséget viselt.

Báthori István fejedelem idejében, amikor hosszú éveken át Mehmed Szokolu bosnyák származású basa volt a török nagyvezér (1565-1579), a szerb származású vagy legalább is szerbül beszélő erdélyi követeknek jelentős szerepük volt. Ezek között találjuk tövisi Bálintit Tódort (1572-1573), akinek őse Bálintit István a mohácsi csata után Sólymos és Lippa kapitánya volt. Mellette említjük a szerb származású Rácz Pétert, aki több ízben volt rendkívüli követ (1575, 1581, 1588, 1591), és 1587-ben állandó erdélyi követ vagy kapitiha. 1576-ban az erdélyi főkövet a horvát származású Uktyovith Farkas, a portai posta pedig Rácz Jován volt[32].

Rácz Péter felesége révén széleskörű havasalföldi kapcsolatokkal rendelkezett. A dalmát eredetű és katolikus Ivan Norocea felesége, Stana, Mircea Ciobanu havasalföldi vajda lánya volt. Miután Piteștiben birtokot vett s különböző bojári tisztségeket viselt (1561-1568), 1571-ben Erdélybe menekült, ahol megszerezte a Fehér vármegyei Csáklya birtokát, Szászsebesen házat vásárolt és 1580-ban Logofet de Szászsebes néven erdélyi nemességet kapott a Báthori család szolgálatába szegődve. Lánya, Velica házassága után Moldvába költözött, ahol rokona Petru Șchiopul magasrangú állásokba helyezte. 1593 után ismét Erdélybe jött, részt vett a Báthori Boldizsár féle felkelés leverésében, majd „vére hullásával" támogatta Mihály vajda törökellenes hadjáratait. Petrus fia Petrus Logofet de Csáklya néven erdélyi birtokos lett. Zamfira nevű lányának első férje Rácz Péter volt, aki 1591-ben Galgón és Plenkepojánán kapott birtokot. Zamfira második férje Bálintit Tódor fia, Bálintit János[33].

A XVII. század első felében a román vagy szerb eredetű követek száma csökkent, de a papfalvi Havasallyi Péter (1612)[34] és a szörénységi származású örményesi Fiáth Zsigmond (1634) személyében megint román származásúak vállaltak külügyi szolgálatot. Fiáth Zsigmond (megh.1641) Szörény megyei alispán volt, Gábor fia (1588-1650) a Rákócziak fő lovászmestere, Lajos fia pedig 1657-ben ugyancsak szörényi alispán.

A portára küldött alacsonyabb rendű követségi alkalmazottak között méginkább akadtak románok. Kemény János önéletírásából tudjuk, hogy a későbbi erdélyi fejedelemnek 1628-ban, midőn megjárta Konstantinápolyt, volt *„egy Farkas nevű szolgám jó török, lengyel, rác, görög, tatár nyelveket tudó, ugyan oláh fiú"* szolgája[35]. Nincs kizárva, hogy ez azonos azzal a Farkas Péter postavivővel, akit Bethlen Gábor 1621-ben a moldvai török táborba küldött.

A Rákócziak és Apafi alatt több Fehér és Hunyad megyei, szörénységi és zarándi nemes szerepel a portai tárgyalásokon résztvevő erdélyi diplomaták névjegyzékében. Köztük volt sárdi Sebesi Boldizsár, Sebesi Miklós, felsőszálláspataki Kenderessi Ferenc levélvivő, karánsebesi Jósika Farkas, Száva Mihály, Sebesi Ferenc, kricsfalvi Sztojka Simon, naláci Naláci István, nagyberivói Boér Zsigmond, jenei Brankovics György, galaci Buda János, kopacseli Boér Zsigmond és mások.

Sok esetben nem állapítható meg biztosan a portán forgolódó erdélyi diplomaták etnikai hovatartozása és származása. Ilyen például a Hunyad megyei román lakosságú Felsőszilvás birtokosa Szilvási Bálint, aki 1658-tól kezdve több éven át volt portai rendkívüli követ[36]. Ő ugyan református vallású volt[37], de 1665-ben román jobbágyainak görögkeleti templomot építetett[38]. Felesége az egykor a Hunyadiakkal is rokonságban levő Csolnakosi román nemesi családból származott. Szilvási biztosan tudott románul, s ezt a külkapcsolatokban is jól gyümölcsöztette: 1671 november 14-én a havasalföldi eseményekről jelentést küldött Apafi fejedelem udvarába[39].

7. Kötetünk célja az erdélyi fejedelemség külügyi szolgálatában álló néhány román diplomata életének és pályafutásának bemutatása. Nem kívánjuk Erdély külpolitikáját tüzetesen ismertetni, a történeti eseményeket csak annyira kísérjük figyelemmel, amennyire ez feltétlenül szükséges a felvázolt diplomáciai tevékenység megértése szempontjából.

A könyvünkben tárgyalt román diplomaták közül a legtöbb gazdálkodó nemesember vagy katona, akiket a politika csupán társadalmi helyzete és az ország sorsának szemszögéből érdekelt. A korabeli általános szokást és gondolkodásmódot

figyelembe véve csak kevesen tekinthetők közülük értelmiséginek. A Sebesi családból többen állottak diplomáciai szolgálatban, de csak Sebesi Ferenc vezetett naplót, a többiek megelégedtek a fejedelmi udvarhoz intézett írásbeli jelentéssel vagy egyszerű szóbeli beszámolóval.

Az erdélyi külügyi szolgálat hivatalos nyelve, különösen a XVII. században magyar volt, ezért a követi vagy kapitihai jelentéseket magyarul írták, függetlenül a jelentéstevő anyanyelvétől. Sebesi Ferenc naplóját is magyarul vezette s ebben csak elvétve találunk olyan helyneveket (pl. Dumitra a besztercevidéki Nagydemeter román neve), melyek a naplóíró anyanyelvéről árulkodnak.

Az erdélyi fejedelmek szolgálatában álló román diplomaták közül csak jenei Brankovics György diákról mondhatjuk, hogy igen képzett és művelt, gazdag könyvtárral rendelkező értelmiségi volt. Brankovics követi jelentéseit veretes, ízes magyar nyelven írta, azonban egy román és szerb nyelvű krónikát is hagyott az utókorra. Ezért Brankovics György esetében teljes biztonsággal megállapítható, hogy román érzelmű és gondolkodású volt. Különösen az idézett román krónika Mihály vajdával kapcsolatos megállapításaiból következtethető ki. Miután legyőzte Báthori Andrást *„Mihály úr* — írja Brankovics -, *Havasalföld vajdája példamutató vitézséggel kormányozott, kiterjesztette a román nép hatalmát s boldogan uralta a három országot, azaz Erdélyt, Moldvát és Havasalföldet"*[40].

Az erdélyi román követek irodalmi emlékei azonban a magyar írásbeliség emlékei és ismételten arra figyelmeztetnek, hogy a hazai magyar kultúrát a magyarok mellett szászok és románok is gazdagították. Sebesi Ferenc naplójában főleg száraz földrajzi adatokra bukkanunk ugyan, de balkáni útleírása mégis élvezetes olvasmány, Rodostó első magyar nyelvű leírása pedig irodalomtörténeti esemény.

A magyar művelődéstörténet szempontjából azonban legfontosabb a Constantin Cantacuzino által írt Havasalföldi Krónikában (**Cronica Munteană**) fennmaradt Brankovics György-féle megállapítás, mely az **ugor-magyar rokonság első említése lenne**. Jenei Brankovics György, Apafi Mihály „török

diákja" és testvére, Brankovics Száva, gyulafehérvári ortodox püspök volt az első két magyarul beszélő értelmiségi, akiknek 1663-ban alkalmuk nyílott arra, hogy a finn nyelvcsaládhoz tartozó személyekkel (valószínűleg zürjén görögkeleti papokkal) érintkezésbe lépjenek és így első hírhozói voltak az ugor-magyar nyelvrokonságnak[41]. Érdemes megemlíteni azt is, hogy az obi-ugorokról az első hírt Európába ugyancsak egy román értelmiségi hozta, mégpedig az orosz szolgálatban álló Nicolae Milescu (1675-1677)[42].

Az erdélyi fejedelemség román származású diplomatái mindig arra törekedtek, hogy méltón képviseljék hazájukat a külföldön és minden tehetségükkel Erdély érdekeit szolgálják.

A Sebesi — Sebeşan család Erdély külügyi szolgálatában

A karánsebesi Sebesi család és erdélyi ágai a sárdi és bolgárfalvi Sebesiek

A karánsebesi származású román eredetű Sebesi család tagjai közül egyesek már a XVI. század végén Erdélybe költöztek. Conrad Jacob Hildebrant svéd követ 1656-ban a XVII. század közepe táján élt **Sebesi Mihályról** határozottan állította, hogy román volt[1]. A Karánsebesről elköltözött Sebesi család egyik tagja a Gyulafehérvár melletti Sárdon, másik tagja pedig Zaránd megyében telepedett le.

Sárdi Sebesi Menyhárt neve már 1584-ben felbukkan egy kisbalázsfalvi szökött jobbágy ügyében kiállított periratcsomóban[2]. Pár év múlva, 1589-ben „**Melchioris Sebesi de Sárd**" a fejedelem birtokát képező Abrudbánya és uradalma nemesi udvarbírája lett. **Sebesi Menyhárt** itt feltétlenül hasznát vette román nyelvtudásának, mivel az abrudbányai uradalom mind a négy faluja: Abrudfalva, Ducsum vagy Tőkefalva, Kerpenyes és Muszka[3], román lakosságú volt.

A XVI. század végén az erdélyi kancellár környezetében tevékenykedő **Sebesi Ferenc** valószínűleg még mindig karánsebesi lakos volt. Ifj. Heltai Gáspár 1595-ben Kolozsvár város számadásaiban a következőket jegyezte fel róla: *„Sebesi Ferencet, cancellárius uram* [Jósika István] *szolgáját, mely az jó hírt hozta az Synan basának elmenése felől, bíró egész*

tanácsul jól tartotta"[4]. Szinán török nagyvezér az egyesült erdélyi-havasalföldi hadak közeledésének hírére 1595 október derekán elhagyta az addig megszállva tartott Tîrgoviște-t és Bukarest felé vonult vissza[5]. Mivel **Sebesi Ferenc** 1595-ben a karánsebesi származású és román eredetű Jósika István erdélyi kancellár embere volt, szinte biztosra vehető, hogy azonos a következő évben szereplő **Karánsebesi Ferenccel**. 1596-ban ugyanis Báthori Zsigmond követei — Alfons Carillo jezsuita atya, Dobokai Márton és **Karánsebesi Ferenc** — Rómába, majd onnan II. Fülöp spanyol királyhoz Toledóba utaztak. A küldöttség legfontosabb célja a török ellen hadbalépő s ekkor még hatalma csúcsán álló erdélyi fejedelem anyagi és esetleges katonai megsegítése volt a további hadviselés sikerének érdekében. Az erdélyi küldöttség Genovába szállt hajóra s egy hétig vitorláztak a katalánföldi Barcelonáig, innen pedig tíz nap alatt tették meg az utat Madridig. A beteg király csak június első napjaiban fogadhatta Toledóban a küldöttséget.

II. Fülöp meghallgatta a fejedelem nevében beszélő Carillót, de válaszára vonatkozólag csak annyit tudunk, hogy a Fuggerek velencei bankházán keresztül 80.000 tallért utaltatott át Báthori Zsigmond javára. Carillo, Dobokai és Karánsebesi spanyolországi tárgyalásairól más részletet nem ismerünk[6].

A következő években Sebesi Ferenc meggyőződhetett a Habsburg-barát politika káros voltáról és a XVII. század elején közeledett a bécsi császár ellen zászlót bontó Bocskaihoz. Ezt annál inkább megtehette, mert Sebesi már a Szinán basa elleni havasalföldi hadjárat alatt megismerkedhetett Bocskai Istvánnal. Lippai Balázs 1604-ben levelet ír Sebesi Ferencnek, melyben értesíti őt, hogy Bocskai magához hívatta. Lippai a hadrendbe tömörített hajdúk egyik kapitánya volt, aki Németi Balázs hajdúival együtt 1604-ben sikeresen vette űzőbe a császári sereget, és 1604 novemberében elfoglalta Kassa városát[7].

A Giorgio Basta császári tábornok előtt 1603-ban esküt tett erdélyiek felsorolásában a Zaránd vármegyeiek között ott szerepel bolgárfalvi Sebesi Péter, a karánsebesi polgári rend részéről pedig Sebessi Ferenc neve is[8]. A Sebesi család történetében oly fontos szerepet játszó Bolgárfalva azonos a Brád

melletti Șteja (Știa) faluval. Bolgárfalva egy részét Sebesi Péter 1595-ben adománybirtokként kapta.

A bolgárfalvi Sebesi család történetére vonatkozólag Nagy Iván tévesen azt állítja, hogy a Sebesi család udvarhelyszéki előnevét a székelyföldi Bogárfalváról vagy Bolgárfalváról kapta. Török Antal szerint a karánsebesi Sebesi család a törökök elől menekült Erdélybe, és Sebesi Péter fia, a követségben járt Sebesi Ferenc a karánsebesi prédikátumot vagy előnevet viselte volna[9].

A Sebesi család sárdi ágából származó Sebesi Boldizsár a XVI.század végén élő Sebesi Menyhárt fia volt. Boldizsár anyja a Rákóczi házzal rokonságban álló Gerendi Borbála. Az „öreg" Rákóczi Zsigmond fejedelem második felesége Gerendi Anna volt, ebből a házasságból született I. Rákóczi György fejedelem. Sebesi Boldizsár tehát Erdély fejedelmének unokatestvére lévén, számos lehetősége nyílt a társadalmi emelkedésre. Sebesi Boldizsár gazdasági kapcsolatban állott a havasalföldi bojárokkal, mindenestre ez tűnik ki Petrasko Kolczar (clucer, kulcsár) 1643-ban kelt leveléből: *„Küldje meg és iktassa Fejér vármegyében Sárdon lakó* Sebesi Boldizsár *uram kezébe, mivel ő kegyelmével több számvetésim is vadnak"*[10]. Az 1650-es években többször volt Fehér megyei követ az országgyűlésen[11]. 1660-ban Sebesi Boldizsár elpártolt Rákóczitól és Barcsai Ákos több hívével együtt Szebenbe menekült. Boldizsár fia lehetett sárdi Sebesi Menyhárt, akit Apafi Mihály korában említenek. Apor Péter kortársairól írott verseiben róla is megemlékezik: *„Aranyváltó vala az Sebessi Menyhárt"*[12]. 1694-ben a Fehér megyei Sárdon birtokkal rendelkező nemesek között a Száva család mellett a Sebesi család is szerepel[13].

Bolgárfalvi Sebesi Péter fiairól Cserei Mihály emlékezik meg krónikájában, amikor I. Rákóczi György udvaráról ír: *„ A régi tisztességes nemesi családból származó* Sebesi Miklós *és* Sebesi Ferenc *ifjú testvéreket a bolgárfalviak közül az udvarba udvari inasnak, étekfogónak vette fel majd jó állásba juttatta"*[14]. A testvérek közül a naplóíró Sebesi Ferenc volt az idősebb. Ő már 1626-ban részt vett Bethlen Gábor felsőmagyarországi hadjáratában, mint maga mondja *„gyermeki állapotban voltam"*. Ezután, az 1627 év elején, atyja Nagybányára

küldte „az német scholában" de még ugyanabban az évben Bethlen István gubernátor udvarába került belső inasnak, 1629-ben pedig ugyanott étekfogó lett. Ebben az időben a szatmárnémeti református kollégiumban is tanul, de rendszeresen a fejedelem testvérének váradi udvarában tartózkodik. 1631-ben titokban távozik Váradról és gyermekkori karánsebesi barátaival együtt megjárják Boszniát. Sebesi Ferencnek életreszóló élmény volt a Bethlen István váradi udvarában töltött időszak, ugyanis a gubernátor fiát, Bethlen Pétert maga a nagy fejedelem tanította és 1627-1628-ban hosszabb európai körútra küldte. Az itteni szellemi versengés bizonyára hozzájárult ahhoz, hogy a fiatal Ferenc tollat ragadjon s naplóban örökítse meg élményeit. Mivel nem jutott el külföldi egyetemekre, nem tanult meg jól sem latinul, sem németül. *„Ezt akarván nagyságodnak értésére adni* — írja Joannes Rainer 1655 december 29-én II. Rákóczi Györgynek — *mivel* **Sebesi Ferenc** *uram ő kegyelme érkezett Varsovára, engemet ott találván, eszembe vőm, hogy ő kegyelme nem derekas deák, sem német nyelvet nem tud"*. Ezzel szemben a magyar és román mellett 1635-1639 között, mikor több lengyel nemesi udvarban szolgált, jól megtanult lengyelül is, ezenkívül valószínűleg ismerte a délszláv (bolgár, szerb) nyelveket is. Az 1650-es években Zaránd megyei birtokán gazdálkodott, 1652-ben zálogba vette a zarándi Csungán és Kazsanyest falvakat, melyeket azelőtt borosjenői Csókási Mihály ezer forintért tartott zálogban, és 1653-ben eljegyezte Komáromi Annát[15].

AZ 1650-es évek végén Sebesi Ferenc fontos szerepet játszott Erdély közéletében. 1658 szeptember 12-én a váradi táborban letette a hűségesküt II. Rákóczi György előtt[16]. A szerencsétlen kimenetelű lengyelországi hadjárat következtében azonban Zaránd megye is hódoltsági terület lett, így más falvakkal együtt Bolgárfalva is török uralom alá került. Az enyedi kollégium építésére rendezett gyűjtés alkalmával nem tudott adakozni, mert „Sebesi Ferenc *uram*[nak] *hódoltság alatt van jószága"*[17].

Ferenc öccse, Sebesi Miklós I. Rákóczi György bizalmas embere, már az 1640-es évek elején verestoronyi porkoláb és a

Havasalföld és Erdély közötti fontos oltmenti országút vámosa volt. Mint verestoronyi várnagy a fejedelem érdekeit képviselte Szeben városával szemben. 1642-ben, a szebeni lázadás leverése után, az ifjú Koloman Gottsmeister 2000 tallért adott Sebesi Miklós kezébe, azért, mert Rákóczi megkegyelmezett neki[18].

Tatrosi György brassói magyar krónikás feljegyzéseiből arról értesülünk, hogy ebben az időben Sebesi Miklós az addig Brassó városához tartozó törcsvári harmincadot is kezelésbe vette. „1642, *Az mi kegyelmes urunk ő nagysága az brassai uraktól az törcsvári vámot, harmincadott elvevén, az fő harmicadosságot adá Sebesi Miklós uramnak és ő kede* [kegyelme] *engem törcsvári racionistaságra maga mellé vevén, Isten segedelméből szolgáltam ... Die 14 Novembris.* Sebesi Miklós *uram verestoronyi főharmincados nekem jóakaró uram menyegzei lakodalma lőn Vízaknán az becsületes Vitéz György uram leányával Krisztina asszonnyal. Onnét vittük osztán ő kegyelmét Tolmácsra, Verestorony mellé szép és illendő pompával és solemnitással. Ekkor ő kegyelme még az brassai harmincadot bírta, ennek az esztendőnek az elein ő kegyelme volt az elfoglalója is*"[19].

Sebesi Miklóst később a fejedelem a marosportusi sóvám, majd az összes fejedelmi birtokok prefectussává nevezte ki, utóbb az erdélyi só és nemesfém-bányák igazgatásával bízta meg. 1644-ben például azt a feladatot kapta, hogy „*az mi finum arany eddig gyűlt*", azt vigye ki Rákóczi felsőmagyarországi táborába s ha „*kitelvén Zalatnán az angaria, s az abrugbányaiakat is erőltessék reá, adják be az 30 gira aranyat is*". 1655-ben Sebesi Miklós már valamennyi erdélyi fiscalis birtok udvarbírája és a tizedjövedelmek bérlője („*Generoso Domino Nicolao Sebessi de Bolgárfalva, suae Illustrissime celsitudinis principalis omnium bonorum fiscalium in Transylvania Praefecto ac Decimarum arendatori*")[20].

Első felesége halála után Sebesi Miklós nőül vette Szalánczi István tanácsúr és törökországi követ Krisztina nevű leányát. Házassága révén nemcsak óriási birtokra tett szert, hanem Barcsai Ákos későbbi fejedelemmel került sógorságba, ui. Barcsai első felesége Szalánczi Erzsébet volt. Sebesi Miklós

Zaránd megyei hazájában Körösbánya, Kiscebe, Nagycebe, Katács és Riska falvak birtokosa volt, de Gyulafehérváron is volt háza. Felesége hozományaképpen birtokába jutottak szász jobbágyfalvak is, Szászmártonfalva és Szászvessződ.

Sebesi Miklós az 1657-ben kezdődő szerencsétlen kimenetelű lengyelországi hadjáratban az erdélyi seregek egyik generálisa volt, Sokezer társával együtt ő is tatár fogságba, került és szabadulása fejében a tatár kán tízezer aranyforint váltságdíjat követelt. A család annakelőtte Kapi Évától tízezer forint értékben egy Zaránd megyei zálogbirtokot vett át. Az óriási összeg kifizetése annyira kimerítette a család anyagi erejét, hogy a követelt tatárországi váltságdíj azonnali kifizetése lehetetlenné vált. Ezért Miklóst megkínozták, s csak később engedték haza, A sok szenvedés és nélkülözés következtében 1662-ben elhunyt.

A fiatalon özvegyen maradt Szalánczi Krisztina nemsokára Paskó Kristóf felesége lett, aki mostohafiának, Sebesi Jóbnak ingatlanjait, jobbágyait és gyulafehérvári házát magának kaparintotta meg. Sebesi Jób azonban nem hagyta magát kisemmizni és igyekezett mostohaapjának Gyulafehérváron az Új alias Cigány utcában levő házát visszaszerezni. Ezt 1678-ban a Béldi Pál-féle összeesküvésben részes Paskó nótapere alkalmából meg is valósította. A *„generoso Christophoro Pasko de Székelyhíd"* viselt dolgairól folytatott vizsgálat alkalmával *„Job Sebesi de Bolgárfalva cubicularii cels*[itudine] *vestrae"* a következőket vallotta: *„Most hallám hírül hogy Pasko Christoph uramot oda be az portán megfojtották volna, melyet adjon isten ő kegyelmének jó egészségére. Azonban de domo habitationis suae* [itthoni lakásában] *kellett volna kegyelme-teknek ő kegyelmét evocálni, s így is impingált kegyelmetek, mert* [a ház] *nem ő kegyelméjé volt, hanem az enyém, mert ő kegyelme miólta elvette az anyámat, egy pénzzel sem szaporította, hanem fogyatta az én atyám szerezményeit, s aztán házat is abból és az atyám után az enyémből építette és szerzette volt"*.

Sebesi Miklós fia, Jób (megh.1686) elvette Paskó Kristóf első házasságából született leányát, Évát. Erdély 1651-1661 évi nagy pusztulása után a zarándi birtok hódoltsági területté vált.

A XVII. század végén sok Körös-vidéki családhoz hasonlóan (pl. a borosjenői Tiszák Székelykeresztúrra menekültek) Sebesi Jób is a Székelyföldre költözött. A nagyapjától, a Szalánczi Istvántól örökölt derzsi, kányádi és petki jószágain telepedett le, amit a Szalánczi ak annak idején Petki Ferenctől örököltek. Hasonnevű fia, ifj. Sebesi Jób már székelyföldi nemesnek számított, hiszen derzsi és petki birtokain 102 jobbágya volt. Az 1702-es és 1712-es lustrán Sebesi Jób az udvarhelyszéki primorok között szerepel[21].

A Sebesi család kevésbé ismert tagja, Bolgárfalvi Sebesi Benjámin (kb. 1650-1720), akit 1666-ban Pápai Páriz Ferenc mint magántanítványát említi naplójában, abrudbányai bányatiszt volt. 1685-ben az akkor 35 éves Sebesi Benjamin de Bolgárfalva Barcsai Mihály ügyében tett vallomást[22]. 1713-ban a Zaránd megyei Ribicán volt birtokos[23].

Sárdi Sebesi Boldizsár

Sebesi Boldizsárt 1635-ben nevezi ki a fejedelem portai kapitihának, altorjai Réthi István volt fogarasi udvarbíró helyébe. I. Rákóczi György 1635 február 6-án adja ki utasításait Sebesinek[24], akinek egyik fontos feladata volt, hogy gondot viseljen a konstantinápolyi erdélyi házra. Sebesi Boldizsár 1635-1636-ban sűrű magyar nyelvű levelezést folytat Matei Basarab havasalföldi vajdával[25]. Ugyanakkor rendszeresen jelentéseket küld Erdély fejedelmének is a portai eseményekről[26]. Rákóczi utasításaiból világosan kitűnik, hogy Sebesi Boldizsár szóban és írásban egyaránt könnyen fejezte ki magát románul: *„Ezekről igen erős obligatoriát kellene kegyelmednek venni* — írja a fejedelem a havaselvi és moldvai vajdákkal folytatott tárgyalásokkal kapcsolatban — *magyarul, oláhul s mindeniket pecsételtetni vélle s subscribáltatni"*. 1635-1637 között Erdély állandó portai követe volt. Konstantinápolyi jelentéseiben beszámol a török külpolitika eseményeiről is, 1637-ben például jelentéseiben említette Indiát és Perzsiát is[27].

1637 júliusában ismét Réthi István lett az erdélyi kapitiha. Ebben az időben Sebesi Boldizsárt a fejedelem Nándorfehérvárra Mehmed basához küldte követségbe[28]. 1639-ben ismét a portán volt és a fejedelem részére különböző bevásárlásokat eszközöl: „[Az aranyfonalat] *azt megvöttük* — írja 1639 május 23-án Rákóczinak — *de bizony kegyelmes uram drága, 40-40 magyar pénzen aranyát, itt kegyelmes uram mindenféle marha igen drága, mind posztó s mind egyéb egyetmás, mint azt vélik okul, hogy Velence felől felháborodva vannak minden szabados járások, menések nem lehet, sőt igen nagy tilalom vagyon, hogy senki az török császár birodalmából fel nem merészeljen menni*"[29].

1640-ben ismét sárdi Sebesi Boldizsárt nevezték ki kapitihának s 1641 októberéig állandóan a portán tartózkodott. Mikor 1641 október 4-én gálospetri Rácz István kapja meg orátori kinevezését, a neki adott utasításban Rákóczi megparancsolja, hogy „*Sebesi Boldizsár hívünkkel szemben levén, a portán levő mostani állapotoknak, szokásoknak, rendtartásoknak jó végire menjen*"[30].

Sebesi a következő években is járta a török portát. Az öreg Rákóczi György a fiának Désaknáról, 1642 június 29-ről keltezett levelében utóiratként megjegyzi: „ ... *az elmúlt estve 8 1/2 órakkor vöttük vala el Sebesi Boldizsár uram levelét, kit 16 die praesentis* [tehát június 16-án] *írt, az nap ment be az portára az kazul* [perzsa] *követ, de igen kevesed magával, mert mind szolgáival, teveciáival, lovasokkal és egyéb rendbéli szolgáival is nem volt több 70 personánál, 14 tarka lovakat hozott császárnak, kiken mind varrott atlac...*" Sebesi utoljára 1644-ben járt a török fővárosban[31], ekkor már Maurer Mihály mellett mint rendkívüli főkövet.

A XVII. század derekán még gyakran szerepel az erdélyi politikai életben: 1656-ban és 1657-ben vármegyei követ, majd 1658 decemberében az „*Erdélyországnak három nemzetből* [álló] *minden rendei*" nevében II. Rákóczi Györgynek címzett feliratát többek között ő és Sebesi Ferenc is aláírta[32].

Bolgárfalvi Sebesi Ferenc

A Sebesi család tagjai közül csak Ferenc vezetett naplót s egyéni feljegyzései fontos adatokkal egészítik ki a Rákóczi-kor külpolitikai eseményeit. A hédervári Viczay Mihály levéltárában őrzött naplóból Ötvös Ágoston, Szilágyi Sándor és Szamota István közöltek részleteket.

Sebesi Ferenc fiatal korában, 1631-ben a Karánsebes vidéki nemes, a katolikus hitre áttért Fiáth Zsigmond társaságában Boszna szárájig azaz a mai boszniai Szarajevóig vándorolt. Útleírásában felvillantja Brankovics György despota, a Zaránd megyei Világosvár egykori birtokosának és a nándorfehérvári győző Hunyadi Jánosnak emlékét. Számukra a legnagyobb élmény az olovói katolikus kolostor és búcsújáróhely megtekintése jelentette[33]. Idősebb barátja, örményesi Fiáth Zsigmond 1634-ben a portára küldött rendkívüli követség tagja volt[34].

Sebesi Ferencet 1652 őszén II. Rákóczi György a gyulafehérvári udvarba rendelte és megbízta a portai kapitiha hivatal vezetésével. Sebesi a Konstantinápolyba küldött ünnepélyes követséggel utazott a portára, melynek tagjai voltak görcsöni Serédi István főkövet, a vármegyék részéről Bánffi György, a székelységről vargyasi Daniel János, a szászságról Petrus Roth kőhalmi királybíró és a román származású magyarvéggyantai Boros János. Sebesi Ferenc útleírásában részletesen beszámol a havasalföldi útszakaszról is. A Törcsvár és Rucăr között a Királykő aljában húzódó nehéz hágót, ahol a szekereket csak csigákkal lehetett felvontatni, Szászcsigának nevezi, ez az út rendkívül meredek és köves volt. Ugyanerről az útról korábban Pellérdi Péter írja az erdélyi hadak Mihály vajda megsegítése érdekében történt 1595-évi hadjárata kapcsán, hogy *„Törcs váránál, az Brassóhoz tartoza, mikor Feketehalomból oztán megindultunk, azon kellett által mennünk, ott igen szoros hely vagyon, ahol csak egy szekér mehetett"*[35]. 1690 decemberében Cserei Mihály ellenkező irányban kelt át ezen a havasi hágón és így írj a mai Podul Dîmboviței mellett húzódó köves útszakaszról: *„25. Szállottunk Hosszúmezőhöz nem*

messzire egy régi falu helyre. 26. Szállotunk Hosszumezőn... Megindulánk és sok kietlen helyeken Nemanesten [Nămăiești], *Dravaszleván* [Dragoslavele], *Rukályon* [Rucăr] *által menvén az* Csigán *túl egy tetőn... Reggel megindulván és újabban, rettenetes kietlen helyeken és ösvényeken járván, szállotunk egy völgyben...*"[36]. Az 1652-es ünnepélyes erdélyi követséget a târgoviște-i vajdai udvarban Matei Basarab fogadja, aki az erdélyieket helyi szokás szerint megkaftányozta, élelemmel és postalovakkal is ellátta.

Sebesi Ferenc leírja Havasalföld déli részén az Argeș és Neajlov folyók hídjait, majd a Mihály vajda győzelméről nevezetes Călugăreni faluban száll meg a követség. A Dunán Giurgiu és Russe között keltek át és szeptember 21-én folytatták útjukat a Balkán-félszigeten. A Novák havasának is nevezett Balkán hegységen Dragojkő és Csalakova között mentek át, a követség nehéz szekereit itt bivalyok vontatták. Az erdős, havas tájat a Novák és Faki puszta várak uralják, de az állandó kozákbeütések, valamint a hajdúk és a rablók támadásai miatt a szekérkaravánok megjelenésekor a havas tetején dobolni szoktak. Sebesi Boros Jánossal együtt szeptember 28-án meglátogatta Eszkipoly régi görög várát. A követség obtóber 3-án érkezett a török fővárosba. Sebesi Ferenc 1652 őszétől kezdve 1653-ig mint állandó erdélyi követ vagy kapitiha tartózkodott a török Portán. Megbízatása végén, 1653 szeptember 15-én tárgyalásairól jelentést küld a fejedelemnek[37]. Hősünket somogyomi Thordai Ferenc majd Váradi István váltja fel a tisztség viselésében. Sebesi 1654 január havában Erdélybe jön, február 21-én Nagysinken találkozik a fejedelemmel, majd hazatért Zarándba és bolgárfalvi birtokán gazdálkodott.

1655 április 8-án a Balázsfalván tartózkodó II. Rákóczi György bolgárfalvi Sebesi Ferencet küldi a budai basához. *„Az budai vezér látogatására kegyelmedet rendelvén, küldenünk ő nagyságának írott leveleinkkel együtt, ím négyszáz tallért küldetünk az vezér számára kegyelmed kezéhez. Kegyelmed annakokáért vévén ez levelünket, induljon meg késedelem nélkül és Várad felé continuálván útját, meg vagyon parancsolva Gyulai uramnak késéröket rendeljen kegyelmed mellé, az szolnoki bégnek is írattunk kegyelmedet elkésértesse"*[38].

A fejedelmi parancsnak engedelmeskedve Sebesi Ferenc április 10-én elindult Bolgárfalváról s útközben Váradon Szalárdi Jánosnál (1601-1666), az ismert történetírónál és fejedelmi titkárnál szállt meg. A Magyar Alföldön a hajdúk kísérik településről településre, mígnem április 24-én megérkezik Buda várába, ahol István deáknál, az „utolsó budai magyar lakosnál" száll meg[39].

A követ április 25-én volt szemben Khenan budai basával. A török helytartó április 28-án ismét fogadta az őt, és válaszlevelet küldött II. Rákóczi Györgynek. Hazafelé Sebesi ismét a hajdútelepüléseken haladt át, és május 6-án Váradon megint Szalárdi János és Sztefanné Ráskay Zsuzsanna vendége volt. Végül Bolgárfalva érintésével május 13-án Radnót várba érkezett, ahol átadta Erdély fejedelmének a budai basa levelét és üzenetét.

Sebesi Ferenc csak 1655 nyarát tölthette szerettei körében, mert szeptemberben a fejedelem ismét diplomáciai feladattal bízta meg, ezúttal Lengyelországba szólította a kötelesség. Gyulafehérváron, és Szászrégenen keresztül utazott észak felé: a Szaló völgyén — ahol századunkban a Szálva-Visó vasútvonal épült — ment át Máramarosba, majd Máramarossziget és Hosszúmező érintésével átkelt a Beszkideken, végül lengyel nemeseknél megpihenve október 10-én Vidlán tárgyalt Stanislaw Potocki lengyel hetmánnal és *„az instructio szerént való dolgokat tractált vele"*. Sebesi szokásához híven naplójában nem részletezi küldetésének politikai vetületét, de néha szól az útba ejtett tájak földrajzi vagy néprajzi jellegéről. Említi például a lengyelországi árvizeket, a kozákok és muszkák betöréseit; majd Tyczyn városában tanúja lehetett a „visszaszegezett kaszákkal" felfegyverzett parasztok gyülekezésének. Október végén hazafelé ismét Máramaros felé vette útját és Kricsfalván meglátogatta Simion Stoica, alias Sztojka Simon román nemes portáját, aki 1658-ban mint isztambuli kapitiha szolgálta meggyötört hazáját. Lengyelországi tárgyalásairól október 20-án, Görgény várában tett jelentést a fejedelemnek.

Sebesi Ferenc ebben az időben aktív részese volt II. Rákóczi György lengyelországi politikájának. 1654-ben gyökeres fordulat áll be a már régóta húzódó lengyel-ukrán viszályba. Hmelnyickij kozák hetman, aki az előző években

aratott győzelmei mellett több vereséget is elszenvedett, felajánlotta Alekszej Mihajlovics cárnak Ukrajna és Oroszország egyesítését. 1654 január 18-án írták alá Perejaszlavában ezt a nagy jelentőségű történelmi egyezményt. Ugyanezen évben két orosz sereg tört be Lengyelországba, s további előnyomulásukat csak az éppen akkor megindult svéd támadás tartóztatta fel.

A perejaszlavai megállapodás fontos fordulatot jelentett egész Kelet-Európa történetében. Hmelnyickij korábbi szövetségesei, a krími tatárok — félve Oroszországtól és Lengyelország meggyengülésétől — még 1654-ben fegyverszünetet kötöttek a lengyel Rzeczpospolitával. Ugyanakkor X. Károly Gusztáv svéd király személyében új szereplő jelenik meg az északkelet-európai politikában. A második északi háború (1655-1660) egyik célja a Lengyelországba bevonuló orosz hadsereg feltartóztatása, valamint a Baltikum meghódítása, a másik pedig Lengyelország elfoglalása volt.

Abban az időben, midőn a lengyel Nemesi Köztársaság fennállásának egyik legsúlyosabb válságával kellett szembenézni, II. Rákóczi György ereje és hatalma tetőfokára jutott. Vasile Lupu bukása után Rákóczit mind Moldvához, mind Havasalföldhöz baráti, jószomszédi kapcsolatok fűzték. A linzi béke nyomán a harmincéves háborúból Erdély győztes hatalomként került ki, s ezért külső veszélytől nem kellett tartania, így történetének egy eddig ritka szakasza kezdődött, a nemzeti tekintély és a belső béke évei. Ez a nagy politikai siker is hozzájárult ahhoz, hogy Rákóczi elvesztette józanságát és higgadtságát, s belesodródott a lengyelországi kalandba. Az erdélyi fejedelemnek a krakkói trónra emelését a lengyel főurak egy tekintélyes csoportja is támogatta 1655-1656 fordulóján. Nagy híve volt Rákóczinak Jerzy Lubomirszki és Jan Wielopolski wojnici várnagy, mindketten „ariánus" (unitárius, szentháromságtagadó) pánok.

II. Rákóczi Györgyöt végül is a csillogó káprázat vezette, midőn Erdély erejével és hatalmi helyzetével a lengyel koronára vágyódott, melyet az ugyancsak protestáns X. Károly svéd király kiváló tehetségével és tekintélyes hadi erejével nem tudott elérni.

1655 nyarán a svéd király megtámadta Lengyelországot és megindult a harc a Balti tenger uralmáért. A legyengült

lengyel királyság nem volt képes önmagát megvédeni és János Kázmér király Sziléziába menekült. Gothard Welling svéd követ arról szerette volna meggyőzni Rákóczit, hogy ne avatkozzon bele a lengyelországi eseményekbe. Ugyanakkor a lengyelek, valamint keleti szövetségeseik, a tatárok is sürgősen kérték Erdély segítségét. Noha Rákóczi 1655 nyarán többször mondogatta, hogy a *„magunk sorsával contentusok* [megelégedettek] *vagyunk"*, ősszel már újra tudakolta, hogy a Portának mi volna inkább kedvére: a svéd vagy pedig a lengyel szövetség? Ezzel egyidőben a megszorult lengyelek mind nyomatékosabban biztosították az ifjú Rákóczit „hozzája való affectiójokról [jóindulatukról]". Szaporodott azok száma is, akik a lengyel koronát is felajánlották neki, csak fegyveres segítséget adjon. Lubomirski marsall és Wielopolski több lengyel főúr nevében megüzente Rákóczinak, hogy küldje el hozzájuk egyik követét. Rákóczi a katolikus Mikes Mihályt küldte, aki 1655 december 17-18-án Lublinban tárgyalni kezdett a lengyel főurakkal, akik társkirályságot ajánlottak fel az erdélyi fejedelemnek. A lengyel urak lényegében azt szerették volna elérni, hogy kölcsönözzön nekik Rákóczi 600-700 ezer tallért és hozzon magával minél erősebb hadat.

Rákóczi azonban még mindig előnybe részesítette a helyzet diplomáciai megoldását, és nehezen tudta rászánni magát a lengyelországi fegyveres beavatkozásra. Ajánlkozott, hogy majd közvetít a svéd-lengyel békétárgyalásokon és biztosítani kívánta Erdély számára a lengyel nemesek valamint a svéd király jóindulatát[40].

Sebesi is tagja volt az 1655 késő őszén a X. Károly Gusztáv svéd királyhoz küldött erdélyi követségnek. Váradi Jakabfalvi Miklóssal együtt 1655 októberében indult útnak. II. Rákóczi Györgynek a svéd királyhoz intézett latin nyelvű levele október 21-én, Sebesi Ferencnek adott magyar nyelvű utasítása pedig október 22-én kelt[41]. Sebesi mind a svéd királlyal, mind pedig a lengyel marsallal való tárgyalásra megbízatást kapott[42].

Csak három napig pihenhette ki Görgény várában előző küldetésének fáradalmait. *„Anno 1655 die 23 octobris ismét megindultam vissza Görgényből* — írja naplójában — *urunk*

ő nagysága parancsolatjából s mind a lengyel hetmanhoz és svétiai királyhoz"[43]. **Sebesi Ferencnek** a fejedelemhez küldött jelentése 1655 december 9-én kelt. A svéd királyt Poroszországban találta, a hivatalos tárgyalásokra Toronya (Torún) városában került sor. Ez idő tájban még a svéd fegyvereknek kedvezett a szerencse, és a poroszországi városok sorra meghódoltak. Toronyán ekkor mondhatni valamennyi érdekelt európai ország képviseltette magát. Sebesi jelentéséből tudjuk, hogy az angol, francia, kozák, muszka (moszkvai orosz), I. Frigyes Vilmos brandenburgi választófejedelem, a danckai városköztársaság küldöttei mellett a török követet is várták. A svéd király és az erdélyi fejedelem között Toronyán kötött titkos szerződést a fejedelem nevében december 9-én bolgárfalvi Sebesi Ferenc írta alá[44].

Sebesi és Jakabfalvi Miklós tárgyalásairól 1655 december 29-én a Varannón tartózkodó Johannes Rainer is tájékoztatta II. Rákóczi Györgyöt: *„Ezt akarván nagyságodnak értésére adni, mivel Sebesi Ferenc uram ő kegyelme nem derekas deák, sem német nyelvet nem tud, a n. méltóságát előttem viselvén, magam elmentem vele Toronyáig az svéciai király hátán, de mivel Toronyán innen négy mérfölddel ért el bennünket Jakabfalvi uram, így az én ott való lételem nem kivántatott, hanem hogy visszatértem, expediáltak ő kegyelmek leveleket n*[agyságod]*-hoz Sebesi és Jakabfalvi uram* [...]. *Az mely levelet írt Sebesi Ferenc nagyságodnak, és Jakabfalvi Klobuszckynak, azokat más helyen rejtettem volt el, melyeket ím nagyságod kezéhez küldtem* [...]. *Az svéciai király állapota felől azt írhatom nagyságodnak, hogy n. igaz jó akarója, mind az alattvalóival együtt, az svéciai királynak valóban szolgál az szerencse, mert minden ellensége elmegyen előle, semmi harcot sehul nem ad neki* [...]. *Die 5-a Decembris adta meg magát Toronia városa. 6. Decembris mentünk be Toronára az n. szolgáival és ugyanazon napon volt audentiájuk későn este; 7. Decembris volt audentiája privata császár urunk* [Habsburg] *ő felsége követének, az után másfél órával nagyságod követinek, kikkel két egész óráig tractált a svéciai király"*[45].

Hazatérő útja alkalmával, Károly Gusztáv svéd királytól február 1-én kiállított menedéklevelet kapott[46]. Az erdélyi

fejedelem követének (der fürstlich Siebenbürgischer an Uns Abgesandter Franciscus Sebesi de Belgártarra sic!) adott német nyelvű salvus conductus szabad utazást biztosított. Ez azonban nem akadályozta meg a svédekkel harcban álló lengyeleket abban, hogy Sebesit elfogják. *„Ebben semmi nem volt* — jegyezte fel Sebesi egy latin nyelvű utasítás hátára — *hanem csak mentségemre való volt, az mikoron elfogtak és az lengyel királyhoz vittek; Kazimirnak mikoron megkérdezték micsoda követséget viseltem az svéciai királynál, ezeket mondottam, hogy viseltem"*[47].

A toronyai tárgyalásokkal egyidőben a svéd király Brandenburg kelet felé terjeszkedésének megakadályozásával volt elfoglalva. Rákóczinak azt üzente, hogy a későbbiekben sor kerül majd az erdélyi-svéd szövetség felújítására, de jelenleg a már megszerzett területek megtartásáról kell gondoskodnia. Végül is 1656 február 1-én a svéd király hazabocsátotta a két erdélyi követet. Poroszországból Sebesi a Sziléziában tartozkodó János Kázmér lengyel király udvarába utazott, ahol 1656 áprilisában Rákóczi nevében újabb tárgyalásokat folytatott[48]. Innen azután haza poroszkált: *„Anno 1656 13 Maji érkeztem haza Bolgárfalvára"* — jegyezte be naplójába. Egy darabig megszakadt az összeköttetés Sebesi és a fejedelem között, mert az utóbbi március 22-én azt írja anyjának: *„Nem tudjuk hova lehettek el Sebesi Ferenc Jakabfalvival; nem tudjuk mire vélni késedelmeket"*[49].

Sebesi 1655-1656 évi küldetése nem hozta meg a várt sikereket. A fejedelem várakozósaiban megcsalódott. 1656-ban a svéd hódítókat cserbenhagyta a hadi szerencse: a katolikus lengyelek a protestáns betolakodókra támadtak, közeledtek az orosz csapatok és a tatárok is segítették a lengyeleket. Svédországtól korábbi szövetségesei is elfordultak: Hollandia kereskedelmét féltette, a Habsburgok pedig János Kázmért segítették, mert tartottak a svéd-brandenburgi hatalom megerősödésétől.

A fenti politikai események hatására megnövekedett a lengyelek önbizalma. Az 1656 május 15-én Gyulafehérvárra érkező lengyel követség már szóba sem hozta a lengyel koronára vonatkozó korábbi ajánlatát. Praznovski lengyel követ

kölcsönpénz és fegyveres segítség ellenében most már csak azt ígérte, hogy a fejedelem fiát, Rákóczi Ferencet a lengyel király saját fiává fogadja, katolikusként neveli és a rendek utódjává fogják választani. Rákóczi sértve érezte magát Praznovski ajánlatai miatt, és megharagudott a lengyelekre. Mivel Erdély fejedelme egész Lengyelországra és a koronára vágyott, kereste az alkalmat, hogy ezt a sérelmet visszafizesse a lengyeleknek; csupán az vigasztalta, hogy Károly Gusztáv svéd király sokkal különb ajánlatokkal bíztatta. Csalódva a lengyel ajánlatban, II. Rákóczi György 1656 nyarán teljesen a svédek pártjára állott, és a közelgő háború esetére a havasalföldi valamint a moldvai vajdákon kívül a kozákokat is maga mellett akarta tudni.

Azelőtt egy-két évvel, mikor Rákóczi még a lengyelek kegyeit kereste, a „sárga nádak hadainak hetmánya" — ahogy magát az ukrán-kozák Bogdan Hmelnyickij nevezte — még ellenségesen tekintett Erdélyre. Most azonban fordult a kocka, közös volt az ellenség: a lengyel és a tatár. Az erdélyi — kozák egyezkedésnek volt azonban egy formai akadálya: Rákóczi méltóságának sérelme nélkül akart a hetmannal szerződést kötni, olyan módon, hogy nyilvánvaló legyen a rangbeli különbség a fejedelem és a kozák hadvezér között.

A Kozákországgal való szövetség előkészítésére Rákóczi Sebesi Ferenc küldte a hetmán főhadiszállására. Rákóczi június 3-án Radnótról kelt utasításait június 6-án kapta kézhez. *„Derék dologban secreturokkal kelletik kegyelmedet expediálnunk az kozákhoz, kiknek követekkel ma lénk szemben* — írja a fejedelem —. *Úgy van, ez uttal kimélnők kegyelmedet, de mivel arra az állapotra másban nem úgy mint kegyelmedben nyugodtunk meg, jüjjön úgy kegyelmed s legyen itt 11. vagy 12. praesentis okvetlen. Ez szolgálattal hazájának, istennek, nekünk szolgál kegyelmed, fáradsága is megjutalmaztatik s hà miből megtalál kegyelmed, él kegyelmességünkkel. Innét mentest indulni kell kegyelmednek".* Rákóczi az utóiratban még hozzáfűzi; *„Ne értsék kegyelmed hova megyen"*[50].

Június 10-én indul el hazulról, a Zaránd megyei Bolgárfalváról s 13-án Radnóton van. Innen rövid időre öccsét, Sebesi Miklóst keresi fel Vízaknán, majd visszatér Radnótra,

ahol Rákóczi György utasításokkal látja el (*Instructio pro Generoso* Francisco Sebesi de Bolgárfalva, *ad Illustrissimum Campi Ductorem ac Exercitum Zaporoviensem expedito legato Nostro*). Mind az instrukció, mind a hetmanhoz intézett levél (*...Domunim Bohdanum Chmilniczki exercituum Zaporoviensium Ducem atque ipsos Dominos tribunos...*) június 20-án íródott Radnóton. A fejedelem többek között azzal bízta meg Sebesit, hogy érje utol a kozák követet, majd Kozákországban tárgyaljon a hetmánnal, Wyhowski Jánossal, a záporozsei kozákok fő notáriusával, valamint a *„több puchownikokkal* [polkovnikokkal] *s első rendekkel"* s *„ha arról fog kérdés lenni, mi az svecusoknak vagy az lengyeleknek faveálunk-e inkább"* felelje azt, hogy *„az svecus ez ideig tőlünk segítséget nem, hanem csak barátságot kévánt; az lengyel penig noha segítséget mind az kozákság ellen annak előtte, mind az svecusok ellen felette igen urgeálja..."*[51].

Még ugyanaznap elindult Radnótról, a Nagyküküllő völgyén, a Barcaságon és Háromszéken át, az Ojtozi-szoroson keresztül Moldvába jutott Román, Scheia és Tg.Frumos érintésével Jászvásárra érkezett, hol július 6-án a vajda vendége volt. Sebesi július közepén érkezett kozák földre, ahol a tatár beütések nyomaira lesz figyelmes. Zelinckij polkovnik [hadnagy] eléje sietett és több lápos vizen való átkelés után Cseherinben találkozott Bogdan Hmelnyickij-jel, majd július 26-án Szmile városában „beadta a követséget" és a fejedelem nevében tárgyalásokat folytatott a hetmánnal.

Az Ukrajnában tartózkodó Sebesinek július 17-én újabb levelet küldött Rákóczi, melyben Danilo athéni archimandritának is mellékelt egy írást. Ebben az időben Rácz György vezetésével egy erdélyi követség járt Moszkvában is, mert a fejedelmet érdekelte az orosz-svéd viszony fejlődése. 1656 július 26-án Bogdan Hmelnyickij kozák hetman az erdélyi követtel latin nyelvű írásbeli választ küld Rákóczinak és aláírja az erdélyi-kozák szövetség esküformáját is[52].

Sebesi egy kozák követtel együtt indult haza és augusztus 13-án ismét fogadta őt a moldvai vajda. Azonban alig érkezett meg az ojtozi várhoz, máris kézbesítették a fejedelem augusztus

15-én a kolozsmonostori táborban keltezett levelét: *„Kegyelmesen parancsoljuk kegyelmednek* — írja Rákóczi — *az kozák követtel, ha kiérkezik Háromszékre, jó dispostióval hagyván, maga kegyelmed jöjjön el hozzánk. Az követnek tisztességes excipiálása* [fogadása] *felől parancsoltatok Basa* [Tamás] *uramnak"*[53]. Augusztus 27-én Sebesi beszámolt a fejedelemnek tárgyalásairól. Közben megérkezett a kozák követ és nemsokára a svéd király küldötte is.

Az erdélyi fejedelem diplomatája csak egy pár napot tölthetett szerettei körében, mert szeptember 5-én ismét megjelent Bolgárfalván Rákóczi futára. *„Hűségednek serio parancsoljuk, vévén ez levelünket, minden otthon levő dolgait rendelje úgy el, hogy ez jövő közelbik hétfőn vagy kedden minden okvetlen udvarunkban legyen oly készülettel, hogy ismét az kozákok közé kelletik menni"* — írja Rákóczi Gyulafehérvárról. Ezúttal azonban Sebesi nem indulhat útnak, és igazolásképpen a fejedelmi parancsra ezt írja: *„Az kólika miatt nem meheték erre az parancsolatra, mivel abban feküdtem"*[54]. Helyette Újlaki Miklóst küldték Kozákországba.

Sebesi Ferenc 1656 nyarán is természetesen csak közvetítője és hűséges végrehajtója volt a fejedelem parancsainak. Küldetése ez esetben sikeres volt. 1656 szeptemberében a svéd és kozák követ megjelent Rákóczinál, hogy véglegesen megkössék a szövetséget. Rákóczinak ezt a lépését sokan helytelenítették, de csak Lórántffy Zsuzsanna fejedelemasszony mert nyíltan ellentmondani fia nagyratörő terveinek. *„A kozák eleget ajánlja magát* — írja Rákóczi anyja — *de vajon a porta hozzájárul-e, hogy a neki alárendelt Erdély annyi állammal szövetségbe lépjen? A pápistaságnak valami ereje leszen, mind megindítják"* — írja továbbá a lengyel katolikusok erejét sejtő özvegy. A fejedelemasszony tanácsa tehát semmi esetre sem tartalmazott könnyelmű bíztatást a háborúra[55].

Ennek ellenére már senki és semmi sem tudta Rákóczit visszatartani nagyralátó tervei megvalósításában. Szeptember 7-én megkötötte Hmelnyickij-jel a barátsági szerződést, majd október 18-án a hetman és főtisztjei, kezüket a bibliára és a keresztre téve esküt tettek az erdélyi követ előtt[56]. 1656 végén

Rákóczi hitelt ad Károly Gusztáv ígéreteinek, belesodortatja magát az északkeleti háborúba. December 6-án Svédország, Brandenburg, Ukrajna és Erdély képviselői Radnóton egyezményt kötnek, s ezzel megszületik Lengyelország első felosztásának terve.

Rácz György moszkvai és Sebesi Ferenc kozákországi útja (1656 nyarán), majd Száva Mihály küldetése a tatár kánhoz (1656 szeptember), valamint Horváth István követsége Hmelnyickij fővárosában (1656 október-november) mind II. Rákóczi György lengyelországi hadjáratát (1657 január 6 — július 22) volt hivatva előkészíteni[57]. Nem Erdély követei okolhatók, hogy Rákóczi nemcsak a háborút, hanem az ország egész haderejét is elvesztette. Arra a hírre, hogy Bécs szövetséget kötött Lengyelországgal, Károly Gusztáv kivonja onnan seregeit és főerőit a Svédországnak hadat üzent Dánia felé fordítja. Tartva a bekerítéstől, Rákóczi elrendeli seregeinek visszavonulását, de az erdélyi hadat Czarniecki vajda, J. Lubomirski és Stanislaw Potocki — az utóbbi 1655-ben Sebesi Ferenc tárgyalópartnere volt — több helyen megverik. Rákóczi értesül közben a porta nagy haragjáról valamint a tatárok készülődéséről, és 1657 július 22-én kénytelen aláírni a megalázó fegyverletételt, melynek értelmében szakít a svédekkel, átadja Krakkót ás Bresztet a lengyeleknek és 1200000 aranyforint hadisarcot fizet.

A lengyelországi kudarc híre hamar Erdélyben termett, és ismét megindult a diplomáciai gépezet, ezúttal elsősorban azzal a céllal, hogy megakadályozza a tatárok beavatkozását. A lengyelországi hadjárat ideje alatt, a fejedelem távollétében, Barcsai Ákos rendezte az ország ügyeit. Haddal ugyan nem rendelkezett, mert a fegyverforgatók zöme Lengyelországban volt, csak a zarándi és hunyadi nemességre számíthatott, akiket Jenő várának szemmeltartása miatt nem mozgósítottak. A fegyverek zaja, a lengyelországi kudarc nem csökkentette, sőt fokozta a diplomáciai tevékenységet, melynek egyik fő szereplője továbbra is Sebesi Ferenc maradt.

„Május 13-án — írja Georg Kraus segesvári krónikás — *bejött Gotthardus Welling svéd küldött, aki nemrég Erdélyen*

átutazva Kozákországba ment, most pedig Tordai Ferenc társaságában Carolus [Gustavus svéd] *király és Rákóczi megbízásából a portára küldetett, hogy a török császárt megajándékozzák s eltereljék a Rákóczi ellen támadt roppant indulatát, egy pár hónapig ott tartózkodtak, de semmire se mentek. Ugyanazon a napon egy svéd követtel megérkezett Sebesi Ferenc, hogy Carolus* [svéd király] *engedélyével a tatár kánnak öt veder tallért vigyen, őt megajándékozzák s abban az esetben ha ezt nem akarja elfogadni, visszatartsák a háborútól"*[58].

Rákóczi György a lengyelországi Cmielow mellett táborban április 18-án írta alá Sebesi Ferenc újabb kozákországi küldetésének utasításait. Sebesinek ezúttal a svéd király embereivel együtt kellett Moldvába és Kozákországba sietnie, *„sőt ha az tatár kánnak, vezérnek és egyebeknek valami ígéretet kelletik tenni, annak hiteléért maga embere által is assecurálja* [biztosítsa] *őket, az summának fogyatkozás nélkül való megadása felől"*. Rákóczi és a svéd király azt szerettek volna elérni, hogy a tatár ne segítse a lengyeleket[59].

Amint az máskor is előfordult, Sebesinek egy nyugodt napja sem volt, mert ugyancsak május 13-án Barcsai Ákos karánsebesi bán és fejedelmi helytartó Kozákországba és Tatárországba küldte. Az utóbbi küldetése kudarcba fulladt, mert a tatárok szóba se akartak állni Rákóczi követeivel. Amint azt később szamosújvári gyászos országgyűlésen megjelent tatár követ versben is elmondta, a kán a legnagyobb bizalmatlansággal viseltetett mind Rákóczi, mind kedvelt követei — Boros János és Sebesi Ferenc — iránt:

„Híred vala nagyobb világon mint erőd
De mást monda Sebesi és Boros, két jó hősöd,
Fél napkelet s nyugot tőled,bévőd,
De contrát fúva ki Váradon agyvelőd"[60].

A „bán uram" utasításait betartva, Sebesi szokásához híven áthalad Moldván, s június 6-án Gheorghe Ştefan vajda udvarában találkozik a svéd és kozák követekkel. A Moldvával, Kozákországgal és Erdéllyel ellenséges viszonyba álló tatárok ellenőrizték e három országot összekötő útvonalakat. Sebesi azt jegyzi fel, hogy őt az alsó úton leste a tatár, de szerencséjére

a felső úton érkezett Kozákország határára, ahol régi ismerőse, Zelinckij ezredkapitány várta és kísérte a hetman székhelyére.

Sebesi kozákországi tartózkodása alatt is kapcsolatban maradt Barcsai Ákossal. Az egykor lugosi bán június 7-én, majd június 8-án Kézdivásárhelyről ír Sebesi Ferencnek, illetve válaszol a zarándi nemes leveleire. Barcsai arra utasítja Sebesit, hogy hivatkozzon *„Az mi kegyelmes urunk* [Rákóczi] *és a hetmány között való confoderációra, azt kívánván, bár csak ezer kozákot küldene ki, míg az mi kegyelmes urunktól segítség érkeznék"*. Arra is kéri **Sebesit**, hogy köszöntse nevében a cseherini svéd követet, valamint az ugyancsak Kozákországban tartózkodó Dániel Jánost. Barcsait az orosz-kozák viszony alakulása is érdekelte: *„Ha ugyan összeveszett volna Chmielnicki az kozák hetmány az muszkákkal, éjjel-nappal tudósítani mind arról, mind pedig egyéb dolgokról is ne nehezteljen"* — kéri ügyvívőjét.

Június 16-án Gyulafehérvárról azt írja Sebesinek: *„Ez órában hozák a havasalföldi vajda ő nagysága levelét, melyben írja, hogy az tatár kám azzal hitette volna el az Portát, hogy az én kegyelmes uramat* [II. Rákóczit] *megverték"*. Arra utasítja Sebesit, hogy ezeket a híreket ne higgye el, s bizonyítsa a kozákoknak, hogy a lengyelek közül több veszett el húszezernél.

A tárgyalásokon felmerülő nehézségekről, főleg a Rákóczi gőgje által okozott idegenkedésről Sebesi állandóan értesítette Barcsai Ákost. *„Cseherinben költ kegyelmed levelét* — írja Barcsai a szászsebesi táborból július 14-én — *nagy becsülettel vevén, az szászsebesi táborban, minemű dolgokról írjon, megértettem. Az moldvai vajda ő nagysága írja az hetman panaszkodását az én kegyelmes uram ellen, hogy az kozák vitézeket nem illendő becsülettel tractálná, melyet az kegyelmed leveléből colligálok* [megértek]. *Kegyelmed azt ne higgye, mert az csak practica* [...], *nem olyan értetlen ember az én kegyelmes uram, hogy a hetman méltóságát s annyi vitéz emberek becsületét meg nem tudná adni. Kegyelmed az szerént mentheti az panasz ellen az én kegyelmes uramat"*[61].

Majdnem két hónapi (1657 jún. 20 — aug.16) cseherini tartózkodása alatt Sebesi Ferenc keserűen tapasztalta, hogy

mind a svéd-erdélyi, mind a kozák-erdélyi szerződés felületes, a pillanatnyi érdekközösség műve volt, s Rákóczi ezen pókháló vékonyságú diplomáciai kapcsolatokra támaszkodva ment bele a lengyel kalandba. Ugyanolyan tákolmány volt a svéd-kozák szövetség is. Sebesi feljegyezte, hogy az 1654 óta Oroszországgal egyesült kozákok nehezményezték, hogy a svéd király a moszkvai cárt csak hercegnek „Muskoviae Dux"-nak nevezte. Bogdan Hmelnyickij környezete ugyanakkor féltékeny volt Rákóczi látszatsikereire is. Rákóczi júniusban Varsó ellen nyomult, s rövid időre megszállta a lengyel fővárost (jún. 17-23), majd kelet felé haladva Bresztet. *„Brestye megvételének híre"* kellemetlenül érintette a kozákokat, s igen nehezteltek ezért, *„mivel a Viszlán innét való területet nem engedi másnak a hetmán"* — jegyzi meg Sebesi. I. Rákóczi esetleges újabb sikereitől tartva a szövetséges Hmelnyickij Illyvó (Lwow) kulcsait is kezéhez vette.

Lengyelország felosztásának híre a svédek, kozákok és erdélyiek között, *„hogy emlékezeti se legyen az lengyel királyságnak"* [Sebesi], ahelyett hogy erősítette volna a szövetségesek kapcsolatát, mind jobban növelte a féltékenységet. A kozákok egyre gyakrabban szemére vetik Sebesinek, hogy Rákóczi az egész Lengyelországot magának akarná elfoglalni, pedig csak *„Krakkót a Varsaváig a Bog vizén innét a fejedelem kapta volna"*.

Hosszú ukrajnai tartózkodása alatt Sebesi sok, az erdélyi fejedelemséget érdeklő, külpolitikai hír birtokába jutott. Többek között megtudta, hogy a lengyelek segítség fejében Kamenica várát a törököknek ajánlották fel. Egyelőre azonban megnyugtató volt az a hír, hogy a Portát még mindig a velencésekkel való háború köti le. A kozákoktól várt fegyveres segítség azonban hiú reménynek bizonyult. Sebesi Ferenc tárgyalópartnerei azzal érveltek, hogy a keleti — a lengyel háborúban közvetlenül nem érdekelt — zaporozsói kozákság négyszáz hajóval a Fekete tengerre szállt, hogy a törököt sarcolja. Itt még élénk volt a szabad katonáskodó, magát részben zsákmányból fenntartó népesség hagyományos felfogása: ha a kozákok nyugati ága zsákmányolhatott a lengyelországi

hadjárat alkalmával, ugyanezt meg kellett engedni a Dnyepper zuhatagjain túl élő kozákoknak is.

Ha Sebesi Ferenc kozákországi kiküldetéseinek nem is volt meg mindig a várt eredménye, de ott legalább szóba álltak vele. A tatárok azonban még fogadni sem akarták a svéd vagy erdélyi követeket. Sebesi egyik Crăciun nevű román lovasát — akit bizonyára a tárgyalások előkészítése ügyében küldött a kán udvarába — vasra verték.

Közben Lengyelországban végső felvonásához érkezett a tragikus kimenetelű hadjárat. A hazabotorkáló erdélyi vert sereget Moldva felé haladtában a lengyel útjelzők úgy vezették, hogy a tatárok bekeríthették azt. Rákóczinak július 26-án jutott tudomására, hogy a krími kán Kamenica váránál táborozik. Az erdélyi fejedelem tudta, hogy a tatár kánnál, akinek pénzügyi követelését nem elégítette ki, kegyelemre nem számíthat, ezért még aznap este elhatározta, hogy hazaszökik. A Kemény János főgenerális gondjaira bízott erdélyi hadat július 27-én cserbenhagyta és titkos utakon Máramarosba, onnan pedig Erdélybe menekült. A maradék erdélyi hadat vezéreivel együtt a tatárok július 31-én harc nélkül foglyul ejtették és rabszíjra fűzték[62].

Ezzel a tragédiával Sebesi Ferenc kozákországi küldetése is befejeződött. A kozákokat még csak arra akarta rábeszélni, hogy akadályozzák meg a Krímben fogva tartott erdélyi rabok Konstantinápolyba szállítását, mert ott rabszolgáknak adták volna el őket. A kozákok válasza az volt, hogy *„újabb confoderatio legyen, megújítjuk és Krímre reámegyen lövőszerszámokkal, túl az tengeren megállassa az kozákokkal az útját, hogy Konstantinápolyba ne vihessék, azon kérem"*. A későbbi eseményekből arra lehet következtetni, hogy ez az akció eredményes volt, mert az erdélyiek ugyan évekig raboskodtak a Krími félsziget különböző tatár falvaiban, de arról nincs tudomásunk, hogy tömegesen az isztambuli rabszolgapiacokra szállították volna őket.

Augusztus elején, mikor Bogdan Hmelnyickij (kb. 1595-1657) meghalt, és örökét fia vette át, Sebesi Ferenc még Ukrajnában volt. Az ifjú Hmelnyickij György 1660-ban el akart sza-

kadni Oroszországtól, de a kozákok elfordultak tőle. Sebesi augusztus 24-én Szorokánál átkel a Dnyeszteren és 27-én Jászvásárra érkezik, ahol fogadta őt Gheorghe Ştefan vajda. Útját gyors menetben folytatta és szeptember 7-én még elérkezik a szamosújvári országgyűlésre[63]. *„Prima septembris jó idején* — írja Petrityvity-Horváth Kozma — *mentünk Szamosújvárra, ahová jött volt Rákóczi fejedelem, és ugyan ad primum Septembris a szomorú országnak gyűlést is hírdetett volt... ha láthattad volna, hogy a sírás és zokogás miatt a rendszerént folyni szokott szók félben hagyattattanak, és jó ideig hallgatásban volt az egész gyülekezet, ki apját, ki fiát, ki bátját, ki öccsét, ki barátját, ki rokonát, ki felebarátját, ki szolgáját, ki nemzetét, ki a magyarnak égig felhozott hírének, nevének, eltapodtatását, ki a szegény hazára, s abban megmaradott kicsiny nemzetre következhető veszedelmet emlegetvén. Úgy, hogy nem volt senki abban a gyülekezetben, akinek a sírásra elegendő materiája nem lett volna"*[64].

II. Rákóczi György külpolitikai kudarcának legfőbb oka az volt, hogy nem ismerte fel a portai események igazi horderejét: az erdélyi fejedelem és mindazok akik környezetéhez tartoztak és politikai tanácsadói voltak, megfeledkeztek arról, hogy Erdély a török hatalom árnyékában kockázat nélkül nem táplálhat hatalmi ábrándokat. De Rákóczi sokáig azt gondolta, hogy a szultán uralma évek óta gyenge és nincs egy olyan személyiség, aki az óriási birodalom ügyeit össze tudná hangolni. Időközben azonban Zaime szultána, IV. Mehmed (1648-1687) anyja, Köprülü Mehmed 1656 szeptember 15-én nagyvezérré kinevezett basa személyében megtalálta azt az embert, akire a birodalomnak szüksége volt. Ez az albán eredetű vaskezű katona erélyesen hozzáfogott a belső rend helyreállításához és 1657 elejére — éppen mikor megkezdte Rákóczi lengyelországi kalandját — átszervezte és talpra állította, mind a szárazföldi, mind a tengeri haderőt. Közben Sima Reiniger osztrák portai követ megnyerte a Habsburg érdekeknek Nikusziosz Panagiotisz konstantinápolyi fődragománt, és mindketten Rákóczi ellen dolgoztak. Habár 1657 őszén a törökök kényszerítik az erdélyieket, hogy Rákóczit megfosszák

fejedelmi székétől és más fejedelmet válasszanak, de ő csökönyösen ragaszkodik a hatalomhoz. A porta azonban nem akar alkudni *„Vessétek ki elmétékből, s jól meggondoljátok* — írja Köprülü nagyvezér az erdélyieknek — *nem okosság az, hogy egy személyért olyan országot elpusztítattok"*[65].

A szamosújvári gyűlés elhatározta, minthogy a fejedelem semmit sem tett a tatárországi rabok kiszabadítása érdekében, s a török-tatár veszedelem állandóan növekedik, küldjenek a portára követet. Azonban a megtörtént tragédiát látván és a törökök szörnyű haragjától tartva, senki sem vállalta ezt a küldetést; Georg Kraus szerint hosszú tárgyalás után végül is Sebesi Ferencet bízták meg azzal, hogy a szultán udvaránál képviselje Erdély érdekeit. Ezúttal azonban ő is feltételeket szabott: csak abban az esetben vállalja el az életveszélyes küldetést, ha a rá váró veszedelem miatt fáradozásáért s általában a *„vita durante"* fejében a kincstári birtokból számára egy kétezer forintot érő részt biztosítanak, ha pedig *„megölik vagy az országúton karóba húzzák"* felesége és örökösei kétezer forint vigaszdíjat kapjanak. *„Merthogy az portára nem akarok elmenni, némelynek voxa az volt* — írja Sebesi naplójában — *hogy proscribáljanak, ha az levélnek késedelme miatt valami veszedelem találna az országnak lenni"*. Sebesi portai küldetésével egyidejűleg Balogh Mátét a tatár kánhoz küldték[66].

Már 1657 szeptemberében elindult a portára, de nem találta Isztambulban a nagyvezért. Ezért október 20-án a török fővezér tengerparti táborába sietett és Tenedosz szigetén átadta a fejedelem és a szamosújvári országgyűlésen részt vett három nemzet bocsánatért esedező levelét.

Októberben gyönyörű mediterrán vidéket jár be és ír le naplójában. Mikes Kelemen későbbi száműzetési helyéről, Rodostóról, feljegyezte, hogy *„igen szép szőlőhegye van, az gyapotot is bőven vetik ott"*. Alkalma volt meglátogatni a Dardanellák erődjeit is, melyek a szorost védik a velencei és olasz gályák behatolása ellen. A Heleszpontosz torkában feltárul előtte az Égei-tenger szigetvilága, ahol *„egyfelől az tenger Egyiptom fele megyen, másfelől elterjed Velence fele és széllyel"*[67].

Amilyen színes Sebesi Ferenc napfényes márvány- és égeitengeri útleírása, olyan sötét és legsújtó a nagyvezér válasza. Az otthoniakat azonnal értesítette, s az üzenet már október 29-én Erdélybe érkezett. A nagyvezér ugyanis közölte Sebesivel, hogy sem Rákóczit, sem maradékát, sem pedig nemzetségének bármely más tagját nem tűri a trónon, és ha ez erdélyi három natio nem fosztja meg fejedelmi székétől, porrá zúzza az egész országot. Visszatérve Konstantinápolyba, Sebesi más török főemberekkel is tárgyalt, az iránt érdeklődött, vajon pénzzel nem nyerhetné meg a nagyvezér jóakaratát. De a basák már jól ismerték Köprülü Mehmedet, s határozottan lebeszélték ez irányú kísérletéről: *„Ha ezt a sátort megtöltenék is arannyal"* — felelték Sebesinek —, akkor sem érne célt.

Portai küldetésének időpontjában ugyanis a nagyvezér már elhatározta Rákóczi trónfosztását. A török főemberek nagy haragjáról Sebesi fogarasi jelentésében (november 19-én) is értesítette a fejedelmi udvart, majd innen továbbmenve — naplója szerint „egy szász faluban", pontosabban Nagysinken — november 20-án levelet ír magának Rákóczinak is. *„Kegyelmes uram* — írja — *az nagyságod parancsolatját megadták, melyben parancsolja: nagyságodhoz menjek elsőben; mivel penig levelet az országnak viszek, csak az tanácsurakban ki leszen, megadom, osztán elmegyek nagyságodhoz; az dolgot pedig nagyságodnak megírtam Fogarasi uramtól, szóval is meg tudja mondani, mivel kegyelmes uram, az országtól, az ország leveleivel expediáltatta volt, nekik kell az levelet megvinnem, mert hogy az portán nem akarok vala elmenni, s némelyiknek az voxa az volt, hogy proscribáljanak, ha az levélnek késedelmi miatt valami veszedelem találna az országnak lenni; nagyságod bölcsen megítélheti, mi lenne dolgom, az mi kevesem vagyon is, attól is megmenedekném, hanem Isten oda vivén Fejérvárra, elmegyek osztán nagyságodhoz, mert az kit nagyságodnak megírtam, voltaképpen minden feltött célja az az pogányságnak, az vezér is penig megparancsolta, hogy éjjel-nappal jöjjék az országhoz, salus conductust is adott, hogy postalovat adjanak, mert nem sokat várakozik, osztán ha az szerint nem*

cselekszik az ország, hanem az hadakat mingyárt megindítja ellene..."[68]. A nagyvezér üzenetének értelmében az erdélyi országgyűlés II. Rákóczi György helyett az öreg Rhédey Ferencet választotta meg új fejedelemnek.

Sebesi jelentésének nagy visszhangja volt Erdélyben. Georg Kraus, Segesvár nótáriusa is különös figyelmet tulajdonít ennek a követségnek. Tudomása szerint a szamosújvári országgyűlés küldte Sebesit a portára, jártatásának célja pedig az volt, hogy ajándékokkal engesztelje meg a török császárt, ez azonban — amint láttuk — nem sikerült. Az országgyűlés — valószínűleg az 1658 január 16-iki medgyesi — előtt felolvasták Sebesi szörnyű tartalmú jelentését, mely szerint, ha a rendek nem fosztják meg Rákóczit trónjától, és helyette nem választanak más fejedelmet, a fővezér az egész országot elpusztítja[69].

Rákóczi azonban nem az ország érdekével, hanem saját hatalmának megőrzésével törődött. 1658 január 16-án kényszerítette az országgyűlést, hogy Rhédeyt lemondassák és őt visszahelyezzék a fejedelmi székbe. Ezek után Köprülü Mehmed május 3-án nagy haddal átkelt a Dunán és július 5-én Lippánál legyőzte Rákóczi hadait. Fejedelmének makacssága és a török engesztelhetetlen haragja különösen keserves és káros volt Sebesi és általában a szörénységiek számára. A török elfoglalta Lugos és Karánsebes Bánságát, valamint Jenő várát, ahonnan a lakosság ezerszámra menekült Erdélybe. Nemsokára Zaránd megye is török uralom alá kerül és a bolgárfalvi Sebesi nemzetség is földönfutóvá vált: a hódoltsági területen maradt a családi kúria és az egész nemesi birtok.

A feldúlt országban, 1658-ban egymást érik a politikai események, amelyek egész Erdély társadalmát magukkal sodorták. Szeptember 12-én a váradi táborban több más nemessel együtt Sebesi is felesküszik Rákóczira[70], szeptember 14-én a török azonban arra kényszeríti Barcsai Ákost, hogy elfogadja a fejedelemi süveget és pálcát.

A török ügyekben járatos Sebesit, Barcsai Ákos 1658-ban első ízben a budai beglerbéghez küldte. Közvetlenül azután, hogy január 16-án a medgyesi országgyűlésen felolvasták Sebesi már említett portai jelentését, január 18-én már megkapta

Barcsai utasítását, amelynek előírásai szerint kellett a budai vezérrel tárgyalnia (*Instructio pro Generoso Francisco Sebesi coram vezirio Budensi tractandi*). Az utasításokban többek között ez olvasható: „[...] *Jelentse meg bő szókkal azt is, hogy Rákóczi György, Erdélynek előbbeni fejedelme, az országot szüntelen fenyegetni és rájok írogatni nem szűnik. Bíztatja magát rész szerint távol való segítségekkel: svéciai királlyal, muszka császárral, kozákokkal* [...]"[71].

Az erdélyi rendek marosvásárhelyi országgyűlésén (1658 november) Sebesi Ferenc is jelen volt, s az *„Erdélyország három nemzetből álló rendei"* Rákóczinak küldött feliratát többek között ő is aláírta Bethlen János, Ugron András, Szalánczi László, Paskó Kristóf mellett[72].

Sebesi Ferenc naplójához csatolta Barcsai Ákos fejedelem utasításait és általában a budai basánál tett követjárás (1658 november 10 — 1659 január) minden okmányát. Barcsai utasításait a marosvásárhelyi országgyűlésen, november 10-én írta alá, s ebben közli diplomatájával, hogy miről tárgyaljon a Temesvárott sorra kerülő török-erdélyi megbeszélésen. Barcsai instrukcióiban fontos helyet kapott Erdély havasalföldi politikája, viszonya Mihnea vajdához[73]. Sebesi naplójához különben a következő okleveleket mellékeli:

- Barcsai Ákos utasítása (de a Veress Endre által közölt instrukciótól eltérő szövegekkel): *Instructio pro gener. Francisco Sebesi ad vezirium Budensem expedito. M-Vásárhely, die 10 Novembris anno 1658.*

- A Szabolcs vármegyei hajdúság nyilatkozata Rákóczi mellett (1658 dec. 4).

- Barcsai Segesváron kibocsátott menedéklevele Sebesi Ferenc számára: *„Nemzetes Sebesi Ferenc hívünket* — olvassuk a december 23-án kelt levélben — *kelletvén az budai vezérhez követségre küldenünk, parancsoljuk minden rendbeli híveinknek kegyelmesen és serio minden helyeken békével bocsátván ő kegyelmét, szállásadással, gazdálkodással legyen ő kegyelmének és szolgáinak, postaszekeret adván ő kegyelme alá, és az eleiben postalovakat mind menő és jövő útjában".* Sebesi jegyzetei a levél hátlapján azt tanúsítják, hogy még a

legnehezebb viszonyok között végrehajtott követjárásnak is voltak magánjellegű kereskedelmi megbízásai: *„Adott asszonyunk kapornyára fl. 8 Fl*[orenos] *5 adott anadoli* [anatóliai] *lenre. Adott urunk 6 aranyot csizmára, 5 aranyot szolgára, nadrágra való kapertjára* [?]. *Kapucsilár tihájának 8 aranyot".*

- Barcsai újabb utasítása az egrestői táborból karácsony napján: *„A minemű instructióval kegyelmedet elbocsátottuk, mi most egyebet annál nem írhatunk. Azért ha Deli Huszain pasának adták a vezérséget, instrukciók szerént magának s kihájának szóló leveleinket mutassa be, ha pedig Chinan pasa ő nagysága maradott helyben, az neki írt levelet adja meg; azonban siesse dolgait végbe vinni, s mentől hamarébb lehet hozzánk megtérni".*

- Barcsai december 27-én írott újabb levele főleg a Szabolcs-megyei hajdúság ügyével foglalkozik: *„Ha azért hatalmas császárral az magyar király ő felsége békességet akar tartani* — méltatlankodik Barcsai a hajdúk Rákóczi iránt tanúsított hűségén — *miért hagyja az hajdúságot az előbbeni fejedelem kezénél, holott immár az fejedelemségből az portától kivettetett?".* Az erdélyi fejedelem [Barcsai] harmadik, december 31-én kelt leveléből kitűnik, hogy bár neheztel a Rákóczit támogató hajdúkra, mégsem akarja vesztüket. A bonchidai táborból üzeni Sebesinek: „[...] *Emellett az vezérnek ezt is mondja meg: az palatinusnak írjanak, ha így akarnák, hogy az hét hajdú városok Szabolcs vármegyében el ne pusztuljanak, vegyék vissza Rákóczi György kezéből, ha övék, mert egyébiránt másképpen látnak hozzájok".*

- Sebesi mellékelte naplójában a temesvári pasának a Rákóczi pártján álló váradiakhoz intézett 1659 január 13-iki levelét is, melyben amaz a törökök előtt való behodólásukat követeli. *„Ha kegyelmetek írása szerént cselekszik, nem lészen semmi bántódása: azért kegyelmetek, kik igaz hazafiai, communcálja ez dolgot egymással, ne várjon tovább való veszdelemeket magokra"*[74]. Tudjuk, hogy Várad mindezek ellenére továbbra is Rákóczi híve maradt, s ennek az lett a

következménye, hogy 1660-ban Várad és Bihar megye nagyrésze török hódoltság alá került.

Úgy látszik, hogy Sebesi Ferenc rövid időre megszakította a törökkel való tárgyalásait, és 1658 december 13-án jelen volt a segesvári országgyűlésen, ahol az erdélyi rendek újabb átiratot küldtek Rákóczinak, amelyet másokkal együtt (Sebesi Boldizsár, Haller Gábor, nagyajtai Donáth Mihály, Paskó Kristóf stb.) Sebesi Ferenc ezúttal is aláírt[75]. Sebesi Temesvárról valószínűleg hazajött, majd december végén Budára utazott, ahonnan 1659 januárjában jelentést küldött Barcsai Ákos fejedelemnek: *„...Kegyelmes uram, az nagyságod parancsolatja szerént az vezérhez elmentem Tömösvárra, az mit meg kellett neki mondani, mindeneket megmondottam. Menté magát hittel, hogy ő se párt levelekben nem ad, sem semmi követsége oda nem jár, hanem én az dévánban szoktam elolvastatni az leveleket, az kik honnén jönnek; talán lehet oly, az ki concipiáná* [megfogalmazná] *és hírt adna; de sőt talán ott lehetnek az ott való emberek közül az kik írják meg neki az írásokat. Hogy oda érkeztem, felkészültenek volt felesen, Belényes és Papmező felé Jenőben el is mentenek volt, hacsak két nappal oda nem érkeztem volna, odacsaptanak volna; de mind az tihajával, s mind az Ali pasa kaimekámjával pántalódtam* [sic!], *annak utatom* [sic!] *az vezérrel sokszor, valamennyiszer vele szemben voltam: hogy ott nem ott volna az ellenség, hanem másutt, nincsen most ott ellenség, hanem mely felé menjenek megmondtam melyre, noha azt mondtam, hogy az vizek nagyok, el nem mehetnek, arra bőven feleltem, noha ha valami szerencsétlenség fogná találni; nohahogy nagyságod úgy végezte, hogy Várad felé jöjjen ki, odamennek nagyságoddal együtt; arra feleltem azelőtt követségem mi volt, eszébe juttatám arról micsoda okokra nézve kellett nagyságodnak megváltoztatni, sőt nem nagyságod, hanem az ország; arra nézve hogy hadai közel voltak, ha kicsapott volna onnat, nagyságodat az erdélyi hadakkal odaki rekesztette volna és osztán az parasztságnak is szabadságot adott volna, mit cselekedhetett volna addig az szoros útakat megállván,*

azután könnyen, ha vette volna esziben, hogy ellene nem állhat, másfelől az országban ismég kiment volna.

Bosszuját megállatám: de csak én úgy veszem eszemben, hogy az télen ők meg nem mozdulnak. Az hadak viszont tegnapelőtt mind visszajövének Jenőből Lippára, mind gyalogság s mind lovas, az kik Belényes felé készültenek volt,' mivel én Lippára nem mentem volna, de az vezér parancsolatjára, hogy kapucsi basa, az fővezér szállászosztója itt levén, úgy küldé az vezér arra, hogy velem együtt járjon be. Nagyságodhoz megyen koldulni, nem egyébért, az oda beküldése felől tudakozék, az nagyságod parancsolatja szerént megmondtam [...]"[75/a].

Chinan temesvári török basa 1659 április 22-én kelt Barcsai Ákos fejedelemhez intézett leveléből arról értesülünk, hogy Sebesi Ferencet — miután január végén Budáról hazatért — már április 4-én Temesvárra küldték. *„S azonban érkezék hozzánk emberetek Sebesi Ferenc uram az ti leveletekkkel* — írja a magát „jó akaró barátotok és apátok"-nak nevező Chinan basa — *s abban megjelentetett barátságtokat, jó akaratotokat jól megértettük s örültünk rajta, kiváltképpen, hogy szép okossággal és móddal foglaltátok el Várad várát is ahhoz tartozó részekkel együtt, és hogy mind kihántátok Rákóczi embereit az országból s azoknak minden ingó és egyéb marháit elfoglaltátok* [...] *Kedves úr barátunk, Sebesi Ferenctől hallottunk az portán valami siránkozást lenni. Barátunk, mi soha egyebet nem írtunk, hanem mindenkor csak intettük titeket levelünkben"*[76].

Tudomásunk szerint ezzel véget ér *Sebesi Ferenc* eseményekben igen gazdag külügyi pályája. 1661-ben Georg Kraus még a Kemény János fejedelem pártján álló főurak között említi Sebesit de ezután nem ismerünk több adatot róla[77]. Apafi fejedelem korában már egy újabb nemzedék, köztük román származású nemesek is tevékenykedtek a fejedelemség külhoni szolgálatában.

Bolgárfalvi Sebesi Miklós

Sebesi Ferenc öccse, a magát szintén bolgárfalvinak nevező Sebesi Miklós jóllehet nem volt olyan művelt és kiváló diplomata, mint bátyja, főleg jó házasságainak és rokoni kapcsolatainak köszönhetően fivérénél rangosabb és gazdagabb lett. Miklós már fiatalkorában a fejedelem szolgálatába állott, román nyelvtudása miatt külügyi szolgálatra alkalmasnak találták. I. Rákóczi György fejedelem 1636 július 16-án értesítette Tholdalagi Mihály konstantinápolyi követét, hogy *„az ifjú legén étekfogónkat Sebesi Miklóst kegyelmetekhez sietséggel bocsátanunk, azt kegyelmed mind az közönségesen kegyeleteknek írt levelünkből s mindaz kaimekáméból világosan s bőségesen meg foghatja érteni"*. Sebesi Miklós megjárta a török portát és az erdélyi követség tagjai: Tholdalagi Mihály, Haller Péter, Ugron Pál, Franz Reitsch és Sebesi Boldizsár augusztus 10-én vele küldenek levelet a fejedelemnek és hozzártatozóiknak[78].

1641-ben mint verestoronyi porkoláb az egész déli határvidék biztosa lett. *„Sebesi Miklóst ím most estve bocsátánk el Vöröstoronyrúl, Törcsvárának az Bossánig* [Bozzáig] *ő vigyázzon, karansebesi útra is holnap rendelünk..."* — olvassuk a Rákóczi fejedelem fiának írt levelében. Ugyanitt arról is értesülünk, hogy a verestoronyi vámos a szomszédos havasalföldi vásárokat is figyelemmel kísérte, hogy az ott hallott politikai hírekről fejedelmének beszámolhasson. *„Hosszú-Mezőn, Havasalföldében volt sokadalom* — olvassuk a fiatal Rákóczinak apjához intézett, 1644-es levelében — *ott micsoda hírt hallottak, kirúl Sebesi Miklós ír nagyságodnak levelet, in specie elküldtem, abból megérti az híreket"*[79]. 1643-ban a Vasile Lupuval való frigykötés és Janusz Radziwill litván herceg esküvője alkalmából Kemény János és Barcsai Ákos vezette küldöttséggel képviselteti magát I. Rákóczi György a moldvai vajdánál. Kemény János önéletírásából tudjuk, hogy erre az útra több főembert is magával vitt, akik nagy segítségére voltak, ezek között található Sebesi Miklós is[80].

Sebesi Miklósnak kulcsszerepe volt a harmincéves háborúban résztvevő Erdélynek a szomszédos Havasalfölddel és Moldvával kötött katonai szövetség létrehozásában. Ő volt az, aki mint Rákóczi megbízottja végrehajtotta Matei Basarab és Vasile Lupu által rendelkezésére bocsátott hadak felfegyverezését, lustráját és azok harcba vetését a Habsburgok ellen. Már Bethlen Gábor alatt szokásban volt, hogy a román vajdaságok seregeinek biztosa erdélyi román nemes legyen. Az 1623-as hadjárat alkalmával például ezt a tisztséget Páris Pál kisnemesre bízták. *„Az ide előbb nevezett Páris Pál is, mintegy comissariusuk vala az oláh hadaknak* — írja Kemény János — *minthogy ugyan oláh fi is volt..."*[81].

Erdély, Havasalföld és Moldva Habsburg-ellenes szövetségének szempontjából döntő fontosságú volt az 1644-es év. Január 30-án Sebesi Miklós azt írja Rákóczinak, hogy Matei Basarab vajdát *„minduntalan sollicitáltam az hadak megindítása felől"* és amaz meg is ígérte, hogy hadai felett mustrát tart. Sebesi értesülése szerint Vasile Lupu moldvai vajda 30000 forintot ígért a török nagyvezérnek, ha megengedi, hogy leányát Lengyelországba adja férjhez.

Február elején összegyűlt a havasalföldi had, mely február 10-én Sebesi Miklós kalauzolása mellett a törcsvári hídon át Erdélybe érkezett, majd innen továbbhaladva csatlakozott a Felső-Magyarországon harcoló erdélyi sereghez (lásd a függeléket). A Sebesi vezette román hadak Bardóc-Rika-útja, Szászkeresztúr és Marosvásárhely érintésével érkeztek Szatmárra. A magyarokból, románokból és a szász városok darabontjaiból álló egyesült sereg 1644 május 5-én Drégelypalánkánál legyőzte a bécsi császár hadait. A harcok azonban a következő évben is folytatódtak és ezekben Sebesi továbbra is fontos szerepet vállalt magára. Vasile Lupu 1645 június 2-án kelt, Sebesihez intézett levelében (*Generoso Domino Nicolae Sebesi de Bolgárfalu etc. illustrissimi Principi regni Transylvaniae auli familiario*) a hadgyűjtéssel kapcsolatos nehézségeiről ír. Végül is az 1645 augusztus 29-én Linzben kötött békében Erdély is a győztes hatalmak között szerepel, és többek között visszakapott néhány partiumi vármegyét[82]. A

felső-magyarországi hadjárat alkalmából Sebesi Miklós gyakran járt a fejedelem különböző táboraiban. 1644 augusztusában Matei Basarab havasalföldi vajdánál volt követségben; augusztus végén pedig az öreg Rákóczi fejedelem a hadjárat során ejtett foglyokat Sebesivel küldte Erdélybe. Ugyanazon esztendő őszén Sebesi állandóan úton volt Erdély és a fejedelem táborhelyei között.

Egyike volt az erdélyi fejedelem pénzügyekben jártas bizalmi embereinek. Az ifjú Rákóczi 1645 február 26-án azt írta apjának, hogy *„az szászok pénze nállam van; ím az preaefectusnak, Sebesi Miklósnak adatok kurtánok fogadására 2 ezer forintot, az praefectusik által adtam 1000* [forintot] *só szállítására, Sebesi Miklós számtartója kezében. Az szászok csak hozzák meg az adósságot, azt is* **Sebesi Miklós** *kezébe adom..." „Sebesi Miklós* — írja ifj. Rákóczi György május 15-én — *bement* [Havasalföldre] *kurtánok fogadására, most is ajánlja magát az vajda..."*[83].

Az 1648-as év fordulópontot jelentett Erdély és Moldva kapcsolatában. Az év első felében, még az öreg Rákóczi életében, Kemény János vezetésével erdélyi küldöttség ment Iași-ba Vasile Lupu udvarába, hogy feleségül kérjék Rákóczi Zsigmond számára a moldvai vajda kisebbik leányát, Ruxandrát. I. Rákóczi György halálhíre (1648 okt. 11) után Vasile Lupu nem tartotta be a korábban kötött megállapodást. Kemény szerint a leánykérést darabos és bárdolatlan emberekre, Boros Jánosra, Sebesi Miklósra és Horváth Györgyre bízták, akik elügyetlenkedték a dolgot. Kemény elégedetlen volt. *„Úgy is vala* — írja önéletírásában — *hogy elég hitván emberekre is bízatott vala, mert egy Boros János nevű vala az fő, ki az ifju Rákóczi György fejedelemnek legkedvesebb embere vala, egy paraszt oláh fiból nevekedett hajdú, részeges kurvás rossz ember vala. Második Sebesi Miklós, ez is nem sokkal különb"*[84]. Ruxandra nemsokára Timus, Bogdan Hmelnyickij kozák hetmán fiának a felesége lett, Rákóczi Zsigmond pedig 1651-ben, Pfalzi Frigyes választófejedelem és egykori cseh király legkisebb leányával, Henriettel kötött házasságot[85].

Ifjabb Rákóczi György még apja életében, az akkor marosváradgyai tiszttartó és verestoronyi harmincados

tisztséget viselő Sebesi Miklóst rendkívüli követségre a Portára küldte. Ugyanakkor 1648 szeptember 2-iki keltezéssel utasítja, hogy Havasalföldön jártában alkalmával mit tárgyaljon meg az erdélyi fejedelem szövetségesével, Matei Basarabbal[86].

Az új fejedelem Sebesi Miklós szolgálatait nemcsak a román és török diplomáciai kapcsolatban veszi igénybe, hanem szükség esetén Tatárországba is kiküldi. *„A pendsáki* [budzsáki] *tatárok, kegyelmes uram* — jelenti Petki István II. Rákóczi Györgynek a tatárok készülődését — *táborban vannak, közel Csöbercsekhez egy kőhídnál, melyet oláhul Podul Szakuianilor* [vagy Szakuiamilor] *hínak; úgy hiszem Sebesi uram tudja mi helyen vagyon"*[87]. Ennek a közleménynek politikai jelentőségén túl néprajzi fontossága is van: ha a román helynevet valóban „Podul Săcuianilor"-nak lehet olvasni, akkor feltételezhető, hogy Csöbörcsök tatárországi régi magyar falu[88] lakossága székely eredete.

Georg Kraus szász krónikás feljegyezte, hogy miután 1651 szeptember 17-én a tatárok beütöttek Moldvába, II. Rákóczi György fejedelem Sebesi Miklós Fehér megyei főispánt és Fiota István nemest 7000 ezüst dukáttal a tatár kánhoz küldte. Azonban a tatárok Jászvásárnál rájuk támadtak, Sebesi néhány szolgájával és a dukátokkal a vízen [talán a Pruton?] átkelt és egy kolostor cellájába mentette magát, míg Fiota, Sebesi két másik szolgájával együtt, a tatárok fogságába esett. A követ tehát dolgavégezetlenül kénytelen hazatérni[89].

A lengyel politikát uralkodásának kezdete óta szemmel tartó Rákóczi számára igen fontosak voltak a kozákok és a tatárok politikai magatartása. 1651-ben az akkor még a tatárokkal szövetséges Bogdan Hmelnyckij kozák hetman tárgyalási készséget mutatott Erdéllyel. Ezzel párhuzamosan Rákóczi a tatárokkal is tárgyalt, különösen miután 1651 június 28-30. között a lengyel királyi hadsereg legyőzte az ukrán—tatár hadakat. Ebben a helyzetben a tatárok kedvezően fogadták Sebesi Miklóst, aki 1651 nyarán országukba érkezett. *„Az tatár hámtúl Sebesi Miklós ötöd napja megérkezék, ott is nagy böcsülettel láttatott, nagy ajánlásokkal expediáltatott, készek minden ellenségink ellen megsegíteni. Magyar követet soha*

oly böcsülettel nem láttuk, sem másokét [...]" olvassuk II. Rákóczi György 1651 október 28-án kelt levelében[90].

Sebesi Miklós az 1650-es évektől kezdve inkább katonai tisztségeket vállal. A havasalföldi szejmények [udvari katonák] lázadásának leverésére 1655-ben indított hadjáratban személyesen ugyan nem vett részt, de két familiárisa, Pap András és Nagy Tódor — a gherghicai táborból jelentették július 1-én a fejedelmi hadak győzedelmes csatáját, mely *„lőn Plojesd mellett és az Telese vize között"*[91].

Conrad Jacob Hildebrandt (1629-1679) német lelkész, aki Gotthard Welling svéd követet elkísérte ukrajnai, erdélyi, havasalföldi és konstantinápolyi útjára, feljegyzéseiben megemlékezik Sebesi Miklósról is. Hildebrandt leírja az 1656 decemberi svéd-erdélyi tárgyalásokat, melyeken Samuel Gradzki és Wladyslaw Lubieniecki lengyel unitárius főurak is résztvettek. *„A követ urak az asztalnál a fejedelem mellé ültek* — írja Hildebrandt a kolozsmonostori tárgyalásokról —. *Az asztal másik felén, a Báthori családból származó fejedelemasszony* [Báthori Zsófia] *mellett a generálisok foglaltak helyet, mégpedig Kemény János és* Sebessy, *aki román, Lubieniecki és Grondeki lengyel ariánusok"*[92].

Sebesi Miklós szerepét a lengyelországi hadjárat elhatározásának ügyében, Szalárdi János könyvéből ismerjük. Ha II. Rákóczi György és tanácsadói, főleg Sebesi Miklós, nem becsülték volna annyira alá a tatár kán erejét, talán nem támadták volna meg Lengyelországot. A hadjáratot elhatározó végzetes megbeszélésen Rákóczi kérdésére, hogy milyen nagy a tatár kán hadereje, Sebesi azt felelte volna, nem lehet több 25000 fegyveresnél. Erről a tanácskozásról Kemény János sírva távozott. Szalárdi szerint ez a könnyelmű tanács nem hangozhatott volna el, ha Sebesi és a fejedelem elolvasták volna Thuróczy, Bonfini vagy legalább Heltai leírásait az 1241-1242-es tatárdúlásról. Ezek a historikusok világosan mondják — írja Szalárdi — hogy a tatár már akkor 50000 fővel támadta meg az országot. Minthogy az a nép ma is ugyanazon a területen lakik mint egykor, hadereje most sem lehet kisebb[93].

A lengyelországi hadjáratban Sebesi Miklós mint gyalogsági tábornok vett részt. Kendi János egy 1657 június 18-án keltezett jelentését *„Sebesi Miklós uramnak, az mi kegyelmes urunk ő nagysága minden gyalog vitézinek fő generális kapitányának"* címezte[94].

A szerencsétlen kimenetelű lengyelországi hadjárat után Sebesi is azok közé a hadvezérek közé tartozott, akik az erdélyi hadsereggel együtt ellenállás nélkül megadták magukat a tatároknak. Ezért a rabságba esett Sebesi Miklóst — akárcsak Bethlen Jánost vagy Basa Tamást — Rákóczi árulónak nevezte. *„Ím ma hozák moldvai vajda levelét, az életére köti, tatár hán vezére által az hánt* — írja II. Rákóczi György 1657 november 21-én anyjának — *portát mi részünkre hozza, csak assecuráljuk, ha mit költ, megadjuk* [...] *Sebesi is az áruló hozzá érkezett, nem akart hozzánk jűni, eleibe küldtünk, ha idejűne* [...] *Mindkét vajda írja, Sebesi árulóul viselte magát* [...]"[95].

A tatár fogságban Sebesi, akárcsak a többi erdélyi főúr, a nagy váltságdíj reményében elviselhető bánásmódban részesült. Kemény Jánostól 300 ezer, Apafi Mihálytól 30 ezer, Béldi Páltól 25 ezer, Sebesi Miklóstól 10 ezer forint sarcot követeltek. Amint a pénz vagy a megfelelő kezesség megérkezett, az illetőt hazabocsátották. Sebesit azonban nagyon megviselte a rabság, s míg Erdélybe hazatért főrangú rabtársai közül többen fontos politikai szerepet játszottak, sőt még a fejedelmi székbe is kerültek, ő nem sokkal élte túl szabadulását.

Az utóbbi időben két könyv is megjelent mely említést tesz Sebesi Miklósról. *„Üdvözült üdösbik Rákóczi György fejedelem* — írja Szalárdi János — *elsőben udvarlói és étekfogói között nevelte vala Sebessi Miklóst, Zaránd vármegyében bolgárfalvi Sebbesiek közül tisztességes, nemes familiábul valót, ki hogy jó szolgálatra, jó postálkodó, serény és kemény ifjú legény volna, ki portárul tizenegyed napra Fejérvárra megjő vala, a fejedelem mind Bécsben, Lengyel- és a két Oláhországokban odáig postálodtatta, s bizonyos alkalmatossággal postakövetül tatár kámhoz is küldötte. Kinek különben is az okos fejedelem elmés és industriósus voltát tapasztalván,*

előben a verestoronyi harmincadosságra, azután avval együtt a sóváradjai portusi perceptorságra állatta volt. Azután az ifjú fejedelem az erdélyi praefectusságra, és azonban a fő gyalogkapitányának, néhai Balog Lászlónak nehezedett állapotját látván és azt a kővári kapitányságba állatván, a helyébe a gyalogkapitányságba Sebessi Miklóst állatta vala [...]

Nem óhatom ez helyen, hogy az illyen hizelkedő, ártalmas, ifjú tanácsoknak megpirulásokra, de főképpen a következendő posteritásoknak példájokra s tanításokra elő ne hozzam, hogy a fejedelem már ezen hadakozásra nézendő nagy dolgokat forgatván elméjében, egykor az urak közül némelyikének jelenlétében tanálja kérdezni szóbeszédben, tatár chámnak mindenestül mennyire való ereje lehetne? Sebessi Miklós, praefectusa, ki Tatárországban járt vala, nem várván a megélelmedett, méltóságosabb, nálánál tudósabb, olvasotabb jelenlevő becsületes urak feleletitül, magakelletésébül nagy hizelkedéssel azt felelé: Tatárországnak, úgymond, kegyelmes uram, talán csak a kutyáit nem tudhatom, mennyi, de tatár chám, ha derekasan minden erejét felveszi is, minden népével is alig telhetik huszonötezer emberre"[96].

Sebesi Miklós 1646-tól 1649-ig marosportusi perceptor, 1648-tól egyben vöröstoronyi adóbehajtó is. 1648 novemberében törökországi követséget is visel. 1652-1655 között fejedelmi praefectus, végül 1657-ben udvari főkapitány, azaz az udvari gyalogok főkapitánya[97].

Magyarvéggyantai Boros János

Boros János származásáról és ifjú koráról igen keveset tudunk. Kemény János önéletírásából értesülünk, hogy *„az ifjú Rákóczi György fejedelemnek legkedvesebb embere vala, egy paraszt olá fiból nevekedett hajdú"*[1]. Eredetéről csak nemesi előneve árulkodik: magyarvéggyantai. Ez a Fekete-Körös menti falu régen is, ma is a román-magyar népi érintkezés egyik igen érdekes pontja[2]. Egy 1645. évi összeírás szerint Vég-Gyanta több

más Dél-Biharban fekvő faluval (Udvar, Olcsa, Bottfő, Szeság, Görbed stb.) együtt török hódoltsági terület volt. Feltételezhető, hogy jobbágysorban levő apja Gyantára került és Boros János már itt született, de az is, hogy a közeli hajdúfalvak egyikében nőtt fel. Mindenesetre tény az, hogy a hajdúk mindkét Rákóczi fejedelem kedves emberei voltak. Nekik köszönhető a rakamazi győzelem (1631 április), mely után az ország nádora kénytelen volt I. Rákóczi György fejedelemségét elismerni és a hajdúk szabadságát és sértetlenségét kinyilvánítani. A hajdúk II. Rákóczi György mellett is a végsőkig kitartottak, nem engedelmeskedtek a török parancsának. Ezért Szejdi Ahmed budai basa 1660 áprilisában megtorló hadjáratot indított és nagy csapást mért a hajdúvárosokra.

Az ifjabb Rákóczi György bizalmát élvező Boros János előhaladását kétségtelenül román nyelvtudása is segítette elő. Első ismert külügyi ténykedésére 1646-ban került sor, mikor Sebesi Miklóssal együtt Iași-ba küldték, úticéljuk Vasile Lupu Ruxandra leányának eljegyzése Rákóczi Zsigmonddal — mint már jeleztük — kudarccal végződött[3].

II. Rákóczi György uralkodásának kezdetétől fogva a hajdúk között felnőtt bizalmasát több ízben rendkívüli követségbe küldte a portára. Boros János 1650-1652 között három ízben kelt át a Novák havasán, s képviselte a török fővárosban országa és ura érdekeit[4].

II. Rákóczi Györgynek öccsével, Zsigmonddal való levelezéséből az is kitűnik, hogy Zsigmond házassági terveibe Boros János portai követ is be volt avatva. *„Az leány dolgát elindítjuk, Kemény János uram censuráját megküldtük asszonyunknak* — írja a fejedelem öccsének 1650 január 10-én; — *Borost meghihetjük az dolgon, nem kell sok ember értse* [...] *Portán levén Boros maga hozta elé, jó volna kegyelmed elvenné ura leányát, errül* [anyám] *asszonyunknak ne írjunk, megjelentheti azért kegyelmed* [...] *Boros útját senki nem érti Kemény János uramon kívül, higyje meg kegyelmed, édes öcsém uram"*. Az fejedelem Rákóczi Zsigmondnak Radnótról írt 1651 június 3-iki levelében ismét megemlíti a portai útjáról hazatérő Boros János megbízatását. *„Boros* [Jánost] *várjuk*

óránkint, 12 napja ma megindult, az vajda izente, kalarásai vele indulván meg azok beszélték, talám azért nem írt, maga akarja [a] *hírt meghozni, kirül mentest tudósítjuk kegyelmed*"[5].

Ahogy az már máskor is megtörtént, a fejedelem megbízta portai követeit törökországi vásárlásokkal és hírek közvetítésével is. Az 1651 tavaszán a portára küldött Borosra három dolgot bízott a fejedelem: a török tolmács megjutalmazását, lovak vásárlását és hírek szerzését. Boros János és Földvári Ferenc konstantinápolyi május 9-iki, közös jelentésében többek között ez áll: „[...] *Kegyelmes uram, csak azért kelleték nagyságodnak irnom, az mely dolog felől nagyságod kegyelmes parancsolatjából ide bejöttem. Az mint nagyságod énnekem kegyelmesen parancsolt, hogy Földvári urammal, én az szerént, kegyelmes uram, minden dolgokat együtt értettem s együtt közöltem ő kegyelmével, úgy reméljük Földvári urammal együtt, hogy nagyságodnak talám kedve szerint való válasza is leszen. Az mint nagyságod kegyelmesen parancsolt, hogy elsőben az Zöldfikár elméjét megvegyük, mi Zöldfikár uramnak másfelé mutattunk utat az dologban; de az ő elméje ott járt, valamiért nagyságod engemet beküldött* [...] *Az vezérrel is szemben löttünk az Bektes* [aga] *tanácsából, ott is másfelé mutattunk az vezérnek utat, kegyelmes uram; de úgy vöttük eszünkbe, hogy a vezér humora is az nagyságod kedve szerint vagyon* [...] *Egy kék* [sic!] *lovat Földvári urammal együtt n. számára kértünk hetedfél száz talléron, a nélkül még hármat találtunk, kegyelmes uram. Erős bufa lovak mindhárom, három-háromszáz talléron hagyták, kegyelemes uram őket* [...]*Lovak volnának, de messze vannak, imitt-amott az füvön* [...] *mindaz által, kegyelmes uram, egyik lovászmesterit küldje előmben az Dunáig nagyságod, mert én kegyelmes uram, ha lehet ló nélkül ki nem megyek* [...] *Az oloszok ellen való hajók még nem indultak; igen derék készülettel vannak, mikor indulnak, még nem tudjuk; úgy írták, hogy az oloszok is derék készülettel vannak, az törökök is ugyan derékképpen akarnak próbálni. Ha mi olyant hallunk, nagyságodnak értésére adni el nem múlatjuk* [...]".

Boros János 1651 nyarán hazatért, Erdélybe; Földvári július 31-én azt jelentette a fejedelemnek ifjabb Székely Mózes állapotáról *„szóval Boros uramtól sokat izentem nagyságodnak, ez az török nemzetség oly, hogy az szerencse után igen jár, az adomért igen elhajúl* [...]".

Boldai Márton 1652 május 28-án Konstantinápolyból keltezett jelentésében részletesen kitér Boros újabb portai útjára. *„Kegyelmes uram, ifjú urunk* [Rákóczi Ferenc] *dolgában mind a fővezér előtt s mind a közlár-aga előtt* Boros János *urammal híven forgolodtunk, noha az hadra való készület miá soká kellett várakozni ő Kegyelmének s nagyságod parancsolatja is azt tartván, hogy ne igen siessünk, mindazonáltal hála istennek jó válasszal, mint nagyságod mind a levelekből s mind Boros uramtól megértheti* [...] *Kegyelmes uram, az nagyságod parancsolatja s írása szerént én az Székely Mózes öreg ember Korondi Miklós nevű szolgájának nagyságod nevével gratiát ígérvén, mindjárást paripát vett s Boros urammal kimegyen; az leveleket, kiket költséggel és nagy fáradsággal kezünkhöz vehettünk Boros uram kivitte* [...] *Egyéb itt benn levő dolgokról nagyságodat* Boros *uram tudósíthatja, ha mi olyak volnának* [...]"[6].

Sebesi Ferenc, aki 1652-ben Borossal együtt utazott Konstantinápolyba, feljegyezte, hogy Boros is érdeklődést tanúsított a balkáni útvonal nevezetességei iránt. *„Szept. 28. Eszkipolyra* [mentünk] — írja Sebesi — *annak is az hegyen nagy vára volt, de puszta, 7 esztendeig vítta a török, igen nagy helyen fekszik, erős hely volt. Boros János urammal megjártuk, de nem is láttam soha nagyobb helyen való hegyen várost. Görögök bírták, bolgárok lakják, igen jó bor terem ott".*

Boros 1654 áprilisában ismét Isztambulban van s innen jelenti Rákóczinak Matei Basarab halálát, Constantin Șerban trónraemelését. *„Ha igaz, Máté vajda szegény ma egy hete meghalt; ez is lehetetlenséget szerze. Boros uram már tergovistiai kapunál volt, hogy megértette* — írja a fejedelem anyjának, Lórántffy Zsuzsannának —*; csak szóval izente, postán küldvén hozzánk; azólta nem újula ez hír; adná isten, ne volna igaz; de tartunk attól, talám csak tűlünk akarják*

titkolni, oly helyre küldtek vajdáért. Boros uram mindazonáltal azt izente, Konstandit, ki szegény urunk hadakozásában szerdár volt havasali hadak előtt [tehát I. Rákóczi György felsőmagyarországi hadjáratában BP], *annak adták magok az vajdaságot; de majd nem hihetjük, mivel noha vajdafi, nem igaz ágybúl való; de megjegyeztetve volt már*"[7].

Ezúttal Boros rövid ideig tartózkodott a török fővárosban, ugyanis július elején már Moldvába volt. *„16. praesentis vettem Boros János uramnak Jászvásárról költ levelét* — írja Konstantinápolyból július 20-án Romosz János portai tolmács — , *melyben azt írja ő kegyelme* [a fejedelemnek], *hogy Zöldfikár aga jámá Lupul dolgát Haszán agával együtt, melyet én mind a kettőnek megmondottam. Haszán aga értvén Boros uramnak ebbeli írását teremtő Istenemre készeréte, hogy aminemű választ ad, igazán írjam meg nagyságodnak*"[8].

1653-ban Boros János részt vett abban a moldvai hadjáratban, amelynek során Gheorghe Ștefan április havában erdélyi és havasalföldi segítséggel elfoglalja Iassit és vajdává kiáltatja ki magát. Vasile Lupu Kamenicába menekült és a kozákok segítségét kérte. Veje, Timus Hmelnyickij május 1-én visszaülteti apósát a trónra, de rövid idő múlva, ugyancsak még májusban, a fintai csatában Matei Basarab legyőzi a kozákokkal szövetkezett Vasile Luput, majd júliusban az erdélyi hadakra támaszkodó Gheorghe Ștefan újabb csapást mér Lupura, aki a Dnyeszteren túlra menekül, azonban Timus Hmelnyickij betört Moldvába és elfoglalja Szucsavát. Miron Costin moldvai krónikás szerint a Gheorghe Ștefan segítségére sietett ezer főnyi erdélyi had főparancsnoka Boros János volt. II. Rákóczi György levelezéséből is kitűnik, hogy *„lészen már ismét 2500 jó új hadunk Moldvában Borossal, talám több is* [...]"[9]. A kozák sereg által megszállva tartott Szucsava ostromában részt vettek a lengyelek is. Ezúttal ismét szóba került a lengyel-erdélyi szövetség terve.

A moldvai hadjáratok alatt Boros Jánosnak alkalma volt megismerkedni Erdély szomszédainak, Havasalföldnek, Moldvának, Kozákországnak és Lengyelországnak politikájával, törekvéseivel. Ezeket későbbi külügyi tevékenysége alatt kiválóan hasznosíthatta. Ugyancsak hasznát vette tudo-

mányának 1655-ben, amikor a szejmények lázadásának leverése után a Constantin Șerban havasalföldi vajda rendelkezésére bocsátott erdélyi hadak főparancsnoka maradt, amint azt többek között Miron Costin is reánk örökítette[10].

Lidia Demény, Demény Lajos és Nicolae Stoicescu közleményeiből jobban ismerjük Boros János havasalföldi kapcsolatait. Hármójuk[11] kiadványai, valamint a Călători străini sorozat[12] — ez utóbbi külhoni utazók hazánk területén szerzett tapasztalatait gyűjtötte egybe és tette közé román fordításban — közlik Rákóczi generálisának talán összes havasalföldi levelét. Minket azonban Boros levelezésének csak néhány vonatkozása érdekel.

1655 augusztus 21-én Boros találkozik a havasalföldi vajda udvarában tartózkodó kozák követtel. Jelentésében kitapinatható az oroszok balkáni politikájának viszonylag állandó irányvonala: az orosz cár egy a szolgálatba szegődött görög szerzetes közreműködésével kapcsolatba lépett a bolgárokkal, szerbekkel és más görögkeleti vallású népekkel, akiket a török iga lerázására buzdított[13]. Augusztus 23-án kelt levelében arról is beszámol, hogy a kozákok a lengyelek ellen a svédekkel szövetkeztek és hogy az említett görög kalugyer kibékítette volna az orosz cárt és a kozák hetmant[14].

Jelentéseiben gyakran foglalkozik a kozák-erdélyi kapcsolatokkal. Miután Timus Hmelnyickij 1653 szeptember 18-án Szucsava alatt megsebesült, és a város október 9-én megnyitotta kapuit Gheorghe Ștefan és az erdélyi hadak előtt, úgy látszott, hogy létrejön a béke a kozákok és erdélyiek között. Ugyanakkor azonban Varsóban Bethlen János, a fejedelem követe az erdélyi-lengyel szövetség létrehozását egyengette. Ha hinni lehet Bethlen János jelentésének, a lengyel urak készségüket nyilvánították, hogy szívesen vennék, ha Rákóczi utóda (tehát az ifjú Rákóczi Ferenc) ülne a lengyel trónra. 1654 január 18-án Ukrajna egyesült Oroszországgal, így ettől kezdve a kozákok a lengyellel hadakozó oroszok oldalára állottak.

Ezért aztán Boros János 1655 augusztus 28-án kötelességének tartotta a Bukarestben tartózkodó kozák követ elejtett szavait urának jelenteni: *„Az kozákok szintén mérgesen*

haragusznak ám. Nagyságodra, [...] *ejtettek olyan szót, hogy az erdélyi fejedelem embere* — [tehát maga a levélíró Boros János] — *feljebb ült minden boéroknál,* [...] *de eljű az üdő, ha az isten muszka császárt ilteti, hogy az erdélyi fejedelem is megbotlik".* A továbbiakban Boros jelenti, hogy a kozák követet mégis tovább engedték és a portáról olyan hír érkezett, hogy a nagyvezért leváltották volna[15].

Boros Jánosnak nem adatott meg, hogy Havasalföldről hazatérjen, valószinűleg Tîrgoviștén halt meg 1656 elején. Március 28-án Andreas Gaudi és Fekete Mihály Tîrgoviștén számbavették, illetve felleltározták az elhalt *„Domini quondam Joannis Boros de Magyar-Végh-Gyanta"* ingó javait. Elsőként a ruhaneműket és a fegyvereket leltározták, köztük sok keleti törökös, valamint európai darabot (*„Vékony portai szerszám kantár formára csinált, egy pár nederlanti pisztolya tokostúl, egy hosszú janicsár puska, csapó acélyú, veres bagariával borított új Murát nyereg stb."*). A lovak után egy *„pár réz dob"* szerepel a leltárban *„itt benn csináltatott oly véggel, hogy a sarkadiaknak adja örök emlékezetre, sok vitéz emberek előtt is igérte, hogyha kimehet oda adja nekiek".* Ez utóbbi azt bizonyítja, hogy Boros élete végéig kapcsolatban maradt szülőföldjével, az alföldi hajdúkkal. Ruháinak egy részét *„Brassóban Pávai Tamás uram házánál egy szepetben"* tartotta. Néhány értékes tárgy arra utal, hogy Boros főrangú személyekkel is bizalmas viszonyban volt: *„egy vasbot, urunk* [II. Rákóczi György] *adta volt szegény Boros uramnak",* vagy *„egy török ló úszóan festett, kit a vajda* [Gheorghe Șerban] *ő nagysága ajándékozott volt szegény Boros uramnak".* A leltár tanúsága szerint Boros János jómódú, gazdag ember volt, a leltárban azonban egyetlen egy könyv sincs felemlítve, amiből arra következtetünk, hogy elsősorban katona volt és a könyvek nem túlságosan érdekelték[16].

Szalárdi János a következőképpen emlékezik Boros Jánosra: *„Váradi kapitányságában is a fejedelemnek* [ifjú Rákóczinak] *még előtte egy Boros János nevű ifjú legény akadott vala udvarába, ki Bihar vármegyében a Fekete-Körös mellékén, az Erdőhátságon gyantai fi, köznemből való, de*

gyermekségétűl fogva az Alföldön, törökökön való kapdozásával igen híres levén, a boldog emlékezetű Kornis Zsigmond udvarában nehány esztendők alatt excolálódott [kifinomult], *javult vala erkölcsében; ki, noha minden tudomány nélkül való és írástudatlan, idióta* [tudatlan] *is volna, de hogy különben serény, forgolódó, jó lovakhoz értő, jó lóháti legény volna, portára s imide-amoda lovak vételére járattatván (hogy azoknak javában és sokaságában a fejedelem felette igen gyönyörködnék) oly igen nagy kedvességet tanált vala a fejedelemnél magának, hogy majd meghitjebb szolgája annál alig vala. Kit csak nagy hamar igenis promoveált vala fejedelemsége után, csak Bihar vármegyében is másfélszáz ház jobbágynál többet adván neki, s Erdélyben is azon kivül* [...]

Az vajdát azért Tergovistán székibe ültetvén, s Boros Jánost egynehány ezer fizetett néppel hagyván mellette, s Stephan vajdát is országába visszabocsátván, maga is hamarüdőn derék hadával Törcsvára felől kijött vala; az lövőszerszámoknak hármát Costandin vajdának hagyván, de a többit a nyert zászlókkal győzelmének bizonyságára [Rákóczi] *nagy örömmel Fejérvárra hozatta vala Heriza vajdával együtt.*

Minekutána Boros János az hadakkal Costandin vajda mellett egy ideig bennlakott volna, egykor csak nagy hirtelen torokfájás esik vala reá; annyira elhatalmazék a nyavalya rajta, hogy senki semmivel eleit nem vehetvén, harmadnap alatt megfojtatott vala. Kinek testét Brassóba behozatni parancsolván a fejedelem, az ott való kisebb egyházba, aranyos zászlót parancsolván temetése felibe emeltetni, tisztséggel temettette vala; ott benn is a vajdák körül nagyon épülvén, gazdagulván, itt benn is, mint Erdélyben, s mint Bihar vármegyében egyszer is, másszor is neki sok szép jószág adatván"[17].

Tövisi Rácz György

A görögkeleti vallású és román anyanyelvű Rácz György a pravoszláv oroszokkal és kozákokkal kapcsolatot kereső II. Rákóczi György fejedelem nélkülözhetetlen diplomatája volt.

A Gyulafehérvár közelében fekvő egykori mezőváros — Tövis — már a XVI. század derekán román kultúrközpont volt. Gheorghe de Sîngeorz, Sztrígyszentgyörgyi György román püspök székhelye 1568-ban Tövisen volt[1]. Tövisen volt birtokos a Báthoriak jeles követe, Rácz Péter, kinek Zamfira Logofettel kötött házasságából származtak a tövisi és galgói Rácz család tagjai[2].

A tövisi Rácz család egyik leszármazottja a görögkeleti vallású Rácz Ádám[3], aki I. Rákóczi György követe volt[4]. 1658-1660 között a tatárok a Maros középső vidékét mindenütt feldúlták, a hadak Tövist sem kímélték. Ugyanakkor azonban a török hódoltsági területté vált Szörénységből és Jenő vidékéről számos paraszt és kisnemes telepedett be Tövisre. A helybéli birotokosok 1665-ban panaszt emeltek Apafi Mihálynál „[...] *hogy az alföldi rácok és oláhok, kik Tövisre felesen telepedtek, nem gondolván a régi portionatus nemesemberekkel, sessiójokra házakat csináltatnak, nemes házok után való számtóföldeket, réteket, berkeket magok számokra elfoglalnának*"[5]. Az 1658-as nemesi lustra a Rácz család mellett számos más román és szerb eredetű családot (Pop, Andro, Bakos, Radovica, Molnár Bálb, Képíró Sztán) ír össze Tövisen[6]. A görögkeleti vallású Rácz-Raț[iu] család tagjait még 1837-ben is említik a történelmi források[7].

Tövisi R. György életrajzát nehéz összeállítani, ugyanis kortársa volt a hasonnevű galgói R. Györgynek[8]. Ezért nem könnyű azt sem meghatározni, hogy az öregbik Rákóczi György naplójában az 1633-ban említett Rácz György, melyik volt, a tövisi avagy a galgói, habár az utóbbi látszik valószínűbbnek[9]. Tövisi I. Rákóczi György fejedelemségének utolsó évében indult el kozákországi követjárására.

Az 1653-ban a Jászvásáron folytatott erdélyi-moldvai-kozák tárgyalásokat vezető Kemény János a következőképpen

írta le tövisi Rácz György és nagyernyei Mósa Gergely kozákországi követségét: *„Ezek felett mivel* [Vasile Lupu moldvai vajdának] *lengyel jóakarói is az fejedelemnek intimálták vala, hogy az kozákságot is igyekeznék maga pártjára attrahálni, akkor pedig az kozákság is haddal indult vala az lengyelekre, mert azok is az interregnum* [a IV.Ulászló lengyel király 1648-ban bekövetkezett halála után] *alatt akarják vala magok dolgát elévinni, én pedig az fejedelemtől azokhoz szóló levelet is vöttem vala kezemhez, hogy, ha mi módját látandó, procedálhassuk benne: közlém azért az dolgot az vajdával is, látván jóindulatját, és kévánnám, hogy embereimnek bátorságos útjok felől mutatna módot; melyet meg is cseleküvék, és én is expediálám egyiket, Mósa Gergely nevű, jó szóval tudó, látott, hallott udvari katonát és nemes embert, marusszékit, ernyeit, másikat Rácz György nevű udvari katonát, ki nyelveken is tudott, és görög valláson is vala; ezeket úgy instruálám Chmelniczki Bogdán kozák hetmánhoz: hogy elsőben csak az én levelemet praesentálnák, és szerzenének confidentiát s atyafiságot, melyet ha kedvesen vészen, abból megesmervén affectusát, úgy azután az fejedelem levelét is praesentálják, és az mellett miket mondjanak. Mely expeditio igen jól is succedált vala* [...]"[10].

1653 tavaszán II. Rákóczi György fejedelem tövisi Rácz György udvari emberét, a kolozsvári szász Steffen Lutsch, alias Luts István kancelláriai jegyző társaságában a zaporozsei kozákok hetmánjához küldte[11]. Kevéssel korábban a moldvai trónért folyó versengésben Rákóczi konfliktusba keveredett Bogdan Hmelnyickijjel, ezúttal azonban arra törekedett, hogy lehetőleg jó viszonyt teremtsen Moldva keleti szomszédjával. Amint azt már az előbbi fejezetben is láttuk, 1653-ban egy ideig valóban úgy látszott, hogy létrejön a béke Hmelnyickijjel.

Azt is említettük, hogy Ukrajna és Oroszország egyesítése 1654-ben gyökeres fordulatot hozott Kelet-Európa politikai helyzetében, de új helyzetet teremtett az ugyancsak 1654-ben kötött lengyel-tatár szövetség is. Ekkor a lengyel trón megszerzését komolyan fontolgató fejedelem ismét a kozákokkal való szövetségre gondolt, ami később

— mint láttuk — az 1656 decemberében megkötött erdélyi-kozák-svéd-brandenburgi koalícióhoz vezetett.

Mivel ebben az időben már kezdetét vette Rákóczi havasalföldi intervenciója, beavatkozott ugyanis a vajdaság trónviszályaiba, a fejedelem a Iassin amúgy is átutazó Rácz Györgygyel Gheorghe Ştefan moldvai vajdának is küldött üzenetet. A moldvai vajda válaszából kitűnik, hogy ebben az üzenetben valószínűleg a szejmén felkelés leverésére küldött moldvai seregekről volt szó: „[...] *ennek előtte való napokban* Rácz György *uram írására feles hadainkat oda alá szállítottuk*"[12].

Rácz György külügyi tevékenységének legfontosabb állomása Moszkva volt. Az ószláv és valószínűleg az orosz nyelvet is beszélő tövisi kisnemes 1656 júliusában Cseherinbe, az ukrajnai kozák állam székvárosába érkezik. Bogdan Hmelnyickij görög titkára, Andreas Grekosz, július 5-én kelt lengyel nyelvű levelében értesíti a gyulafehérvári fejedelmi udvart: *„Rácz György urat követül méltóztatott küldeni ugyancsak a muszka cár őfelségéhez"*[13]. Másnap maga a kozák államfő *„Hmelnynyiczkj Bohdán a zaporogi hadcsapatok hetmánya"* ír II. Rákóczi Györgynek: *„Fejedelmi méltóságod részéről minket megillető leveleket vettük Rácz György úrtól. Megértettük azokból, hogy fejedelmi fönséged őszinte baráti viszonyba akarna lépni mivelünk s a muszka cár ő fölségével, kegyelmes urunkkal. Miért is* Rácz György *urat követül méltóztatott küldeni ugyancsak a muszka cár ő felségéhez"*. Wyhowszkij, a kozák hetman titkára július 6-án keltezett levele szerint Rácz Györgyöt az ukrán-orosz határig kozákok kísérték[14].

A Rácz György vezetése alatt álló erdélyi követség 1656 júliusában Moszkvába érkezett és az erdélyi fejedelem nevében tárgyalásokat folytatott a moszkvai udvar több főemberével, sőt maga a cár is fogadta a küldöttséget. Diplomáciai szempontból az Erdély-Moszkva megállapodás nem volt nagy jelentőségű, mert II. Rákóczi György lengyelországi tervei számára nem biztosította az orosz birodalom támogatását. Rácz György moszkvai útjáról nem maradtak fenn útijegyzetek, vagy ha igen, ezek még ismeretlenek.

A cári udvar 1656 augusztus 6. levele azért jelentős a történelemtudomány számára, mert annak magyar fordítása az erdélyi fejedelmi kancellárián készült és a magyarok ebből szerezhettek először tudomást a világbirodalommá lett ország cárjának összes címéről.

„Isten kegyelmességéből az nagy úr, császár és nagy fejedelem Mihájlovicsa Aleksza, az egész Nagy és Kis s Fejér Ruszniáknak egyedül bírája, moszkoviai, kieviai, vladimiriai, novegradi, kazániai császár, asztarahamiai [asztraháni] *császár, szibériai császár, pszkoviai úr és viliniai fejedelem, litoviai, szmolenszkai, everszkai, volniszkai, podolszkai, jugerszkai, perniszkai, vateszkói, bolgárok és egyebeknek ura s novográdi nagyfejedelem, nizovszki országnak, csernigovszki, rezanszki, poloczki, rosztovszki, jaroszlavszki, bolovzerszki, udorszki, obdorszki, kondritszki, vitebszki, misztiszlovszki és az egész észak felől való résznek parancsolója és ura s Verszki országnak, Kartilinszkinak és Gruzinnak császára, és kabardiniai országnak, Cserkuszkit és Gorszkitnek fejedelme és több sok napkeleti, nyugoti és északi uraságoknak és országoknak őse, lakója, ura és bírája. Isten kegyelmességébül Rákóczi magyarok fejedelme és többeknek.*

Ez jelen való 7164. esztendőkben 4 auguszti nekünk nagy urnak küldött levelét követe Rácz György megadá, amelyben kévánja, hogy nagy uraságunk, császári fölségünk kegyelmes és jó akaratunkat tartanók hozzátok, az mint másokhoz is, kik mi felségünknek szolgálnak és minden jónkat akarják és jó egészségünket s böcsületes uralkodásunkat kívánják [...]. *Követét azért császári felségünk böcsülettel méltoztatott fogadni és kegyelmes szemmel látni s az levelét tőlök elvenni, és kegyelmesen meghallgatni és a mi méltóságos kedvünkkel látogatván őket, megtartóztatás nélkül visszabocsájtottuk* [...]. *Iratott császári jártunkban Czlitlaniai országban, Dibni nevű folyóvíz mellett levő szállásunkon, világ teremtése után 7164. esztendőben, 6. Augusti"*[15].

Jenei Brankovics György

Brankovics György volt az egyetlen XVII. századi erdélyi román diplomata, aki jelentéseivel nemcsak a magyar politikai irodalmat gazdagította, de egy román és egy szerb nyelvű krónikájával a román és a szerb történetírást is szolgálta.

Brankovics György (1645-1711) Borosjenőn született szerb eredetű, de elrománosodott, román anyanyelvű és román érzelmű szülőktől[1]. A családi hagyomány szerint a Brankovicsok Hercegovinából származtak be a Délvidékre s György ősei között több szerb vladika illetve püspök is volt. A magyar oklevelekben jenei Rácz-nak is nevezett család Arad, Zaránd és Temes vármegyében volt birtokos. Brankovics XVIII. század elején írt szerb krónikájának belgrádi kiadói megállapították, hogy a szerb szövegben számos nyelvtani hibát követett el, ami csak az író román nyelvűségével magyarázható[2]. Brankovics nemzetiségi hovatartozását legjobban diáktársa, Rozsnyai Dávid, jellemezte: *„Brankovits György ex natione rác vala vagy oláh "* és jenei[3].

Fiatalkorában bátyja, Brankovics Száva Erdély görögkeleti püspökének támogatásával folytatta tanulmányait. Száva Barcsai Ákos fejedelem alatt kezdte egyházi pályafutását és lelkipásztorkodása idejében fokozódott a pravoszláv ellenállás a kálvinista befolyással szemben[4]. A Gyulafehérváron székelő vladika öccsét az ottani kollégiumban akarta taníttatni, de a főiskolát 1658-ban a tatárok feldúlták és csak 1662-ben folytathatta működését Nagyenyeden. Brankovics György neve azonban nem fordul elő a kollégium diákjainak 1662-es névsorában. Borosjenőről a román és szerb mellett bizonyos török nyelvi ismereteket is hozott magával, a magyarhoz könnyedén folyamodott.

Az alig 18 éves fiatalembert a fejedelem 1663-ban Konstantinápolyba küldi, hogy török nyelvismereteit gazdagítsa és magát „török diáknak" képezze ki. A török diákok fontosságáról és az 1663-as útra való készülődéséről György útitársának, a nála csak két évvel idősebb marosvásárhelyi diák Rozsnyai Dávidnak feljegyzései maradtak az utókorra. *„Lévén azért* — írja Rozsnyai — *Gilányi Gergely uramnak ő*

kegyelmének is kedves embere a megnevezett sógorom, Veresmarti Gáspár uram, felmenének Csepregi urammal urunkhoz ő nagyságához és ott referálák ő nagyságának, dolgamat, inculcálván bő szóval ő nagyságának mely szükséges volna ő nagyságának s az országnak a török deák, melyet ő nagysága örömest admittála, mert török deák az országban nem vala, és ha vagy török császár vagy tatár hám, új fővezér vagy budai vezér vagy egyebünnen költ török levél jő vala, a török deáknak nem léte miatt Molduvában, Havasalföldiben, Lippára, Váradra hová hordozván az ő nagyságának szóló török levelet költséges nyargadással, titkait ő nagyságának előbb mások tudják vala meg, annál inkább semmi arcanumat ő nagysága (mikor úgy kívántatik vala) immediate a megnevezett méltóságokhoz nem suggerálhat vala, hanem mások szájával kínyszeríttetvén élni, sokszor a nagy dolgok nem elé haladnak vala [...] *Búcsút vevén azért atyámfiaitól diebus Aprilis 1663, udvarhoz menék* [...] *akkori praefectus Vizaknai Péter deák uramnak committalá ő nagysága, hogy mind nekem, mind a másik ifjúnak, Brankovics György uramnak (mivel kettőnket küldének tanulni) száz-száz tallért adjon ő kegyelme tanuságunkra, anticipative míg többet küldhetnek. Elindulék azért Daczó János urammal, a főkövettel az udvartól Szebenbe, mivel akkor oda gyűtötték vala az adót, aminek szerit tehették vala, elérkezék ugyan oda az akkor leendő kapitiha háromszéki Jankó Péter uram is, és Szebenben egynehány napig mulatván, 8-va Maji megindulának Szebenből a csonka adóval, le Vaskapu felé, de nekünk a pénz szűk volta miatt 40-40 tallérnál többet nem adának, minek is egy részét mindkettőnknek conservandi ergo, az én turbámba tettük vala pénzünket* [...]"[5].

Rozsnyai Dávid önéletrajzából azt is megtudjuk, hogy az erdélyi követség Temesvár érintésével Eszékre érkezett. Itt találkoztak a Habsburgok ellen hadjáratba induló török seregekkel. A török fővezér kiséretében volt Nikosz Panajotisz fődragomán is, akinek a magyarországi hadakozás alkalmával egy magyar diákra volt szüksége. Az erdélyi követek erre a hivatalra Rozsnyai Dávidot ajánlották, aki Eszéknél így elvált

deáktársától és a török hadakkal Érsekújvár felé folytatta útját. Brankovics pedig Jankó Péterrel, az új portai kapitihával maradt. *„Ugyan Eszékről* — írja Rozsnyai — *az új kapitihával egyönk, úgy mint Brankovics György deák uram az portára bemenvén török deákság tanulására, mivelhogy ekkor is már törökül tud vala ő kglme beszélni, tehát az új kapitiha ő kegyelmét kiváná maga mellé, tőlem sajnálván a kenyértételt szolgálat nélkül, mivel én még azon az nyelven nem szólhatok vala... Itt megválánk egymástól, mert az követek Haller Gáboron kivül Erdély felé, az új kapitiha György deák urammal az adóval az porta fele, én pedig Panajottal az török táborral Buda felé indulánk..."*

A jenei diáknak azonban nem volt szerencséje urával, Jankó Péter kapitihával. Rozsnyai Dávidtól tudjuk azt is, hogy Jankó Brankovics Györgyöt *„örömest maga mellé vevé és portára vivé, hogy ott mellette maradjon és tolmácsoljon. De nem sokáig tolmácsoskodék, mert szegény Jankó Péter uram, akarván vagy jóakarókat, vagy inkább borivó barátokat szerezni, kitvá szegény magát a világból* [...] *igen ittason lefeküdt és szolgái reá nem vigyázván, szájjal párnába fordult s ott fulladt meg, sok vért is túrván szegény"*[6].

A török és tatár hadak által felprédált Erdély politikai és pénzügyi állapota igen szorult volt. Ezekben az években Erdély portai követeinek helyzete is roppant kényes és kellemetlen volt. Ezekről a nehézségekről tanúskodik Brankovics török deáknak 1664 október 25-én Drinápolyból, Apafi Mihályhoz címzett jelentése, amiben a felsőszilvási Szilvási Bálint által behozott „csonkaadó" fogadtatásáról ír. A török diák egyéni nehézségeit is felpanaszolja: őt csak nyelvtanulás céljából küldték a török fővárosba, de most Jankó Péter kapitiha halála után kényszerrel itt tartják és már másfél éve a saját költségén nyomorog e drága világvárosban.

„Kegyelmes uram — írja Brankovics — *nagyságodnak hamarsággal kínszerítettem az itt való állapatokrúl értésére adni, Isten kegyelmességiből és az nagyságod méltóságos instructiójából, Szilvási Bálint uram 17. Octobris érkezett az ország adójával, 21-én az adót bészolgáltattuk, azon közben*

az ajándékokat ki hová kellett megadtuk, 24. praesentis adák ki az választot, hogy innét Szilvási uram mind addig el nem mehet, valameddig az fűvezértűl választ nem jű, mely dolog nagyságodnak értésére lévén, nagyságod kegyelmes tetszéséből a fűvezírt megtalálja, mivel az mely kapucsi fűvezír szolgája, ki az adóval jött bé, itt benn vala, hová érkezett mindenütt, rút szóval és nagy morgással volt nagyságod és az ország felől, vettem is eszemben, az csausz passa engem ilyen szóval illetvén, minthogy az fejedelmed igíretit meg nem küldötte, hiszem úgy lehet az urad fejedelem, ha az császár kapujában lévőknek, éjjel és nappal azoknak ha kedveskedik, itt pediglen kegyelmes uram nem ártana, ha nagyságod két vagy három jóakarókat csinálna, volnának az diványülő vezérekben, ha nagyságod extraordinarie valamelyiknek kedveskednék, mindazonáltal ez az nagyságod tetszésében áll, az kajmekám ajándéka is igen kevésnek tetszett a háromszáz tallér, a két kupa; ugyanezen fűvezír ő nagysága az adóval béjött szolgája most ment el a fűvezír felé, hanem ha lehetne nagyságod méltóságod levelivel előzhetné meg, mert tudom ha ű hamarabb odaérkezik eleget fog morgani.

Kegyelmes uram, békességről való híreket is 9. Octobris hozának: hogy némettel frigyek volna, és békességet tractálnának, ebből is ha nagyságod kegyelmes tetszíse, oda fel is írna nagyságod, avagy értene egyet, hogy ha az bíkesség concluddltatnék, az szegíny romlott hazát is ne rekesztenék ki az bíkessígből a felső pártokon, mivel az ott való állapot majd arra néz, mi vége lészen az felső végezésnek.

Szilvási uram megtartóztatását is nagyságod csak ennek vélheti, hogy az kajmekám itt az császár kapujában fűvezír ő nagysága dolgaira szorgalmatosan vigyázván, ugyancsak a fűvezírre apelláltatta a választ onnat jűjjön ki elsőbben. E mellett nagyságodhoz mint kegyelmes uramhoz alázatosan folyamodván, míltóztassék ez könyörgő suplicálásimat meghallgatni, bizony dolog, hogy a nagyságod kegyelmessígibűl ide az tanulásnak experiálását küldöttem volt, de itt benn üdvezült Jankó uram ideiben kínszeríttettem az nagyságod szolgálatjában foglalatoskodni, mivel itt az

nagyságtok szolgálatja tolmács dolgából majd megfogyatkozott volt, annak utána ujobban az nagyságod méltóságos parancsolatja írkezvén, hogy mindenekhez úgy alkalmaztassam magamat, hogy az nagyságod méltóságos szolgálatjának fogyatkozása ne légyen, mind ez ideig víkony tehetségem szerint, semmimben el nem mulattam, mint meg tudhatják mondani az kik idejőttek nagyságod kegyelmes parancsolatjából, ha lílek szerint akarják megmondani, mostan pedéglen Szilvási uram ű kegyelme verbális comissioval maraszt ez jövendő esztendőre, mely miatt noha énnekem szolgálnom kell, akár itt létemben, akár kimenetelemben, ugyancsak szolga vagyok, de nagyságod méltóságos kegyelmességiből tudhatja, hogy az ilyen állapotban levő szolgálat, nagyságod míltóságos személyinek megviselísiben költség nélkül nem lehet; noha eddég másfél esztendőtűl fogva, mind az mi kevés költségem magamnak is volt, nem szántam az nagyságod méltóságos szolgálatjában elkölteni, de hogy ezután én is az költségből kifogyatkozván, ne talám valahol alkalmatlanságom miatt fogyatkozás esnék, mely alkalmatlanságot el akarván kerülni, nagyságodnak mint kegyelmes uramnak alázatosan könyörgök, méltóztassék jobb alkalmatossággal lívőt béküldeni az nagyságod méltóságos személyinek megviselésíre. Ezek után Isten ő felsége nagyságodnak minden dolgait boldogul kívánsága szerint szerencséltesse.

Költ Drinápolyban, 25 octobris 1664.

Kegyelmes uram nagyságod míltatlan szolgája még íl Bránkovics György m.p."[7].

A jenei származású török diák egyhamar megszokja a törökországi viszonyokat és szorgalmasan megírja urának a Törökországra és Havasalföldre vonatkozó híreket. Az alább közölt levelében említett vajdáné Jókai Mór egyik regényhőse, Maria, Grigore Ghica havasalföldi vajda (1660-1664) felesége, aki ebben az időben férjével együtt Erdélyben tartózkodott, a törökök azonban kiadatását követelték. A korabeli diplomáciai levelezésekből megtudjuk, hogy állítólag Panaiot portai főtolmács akarta a vajdánét feleségül venni. Maria Ghica

azonban 1665 májusában elhagyta az alsórákosi kastélyt és a csehországi Budweisban tartózkodó férjéhez ment[8].

„Kegyelmes uram — írja Brankovics — *nagyságod míltóságos levelének írása szerint, víkony tehetségemmel az nagyságod itt való dolgaira szüntelen vigyázásban vagyok s mindenekrül is bizonyosan nagyságodat tudósítani igyekezem, de mivel a mostani hírek még eddég bizonytalanak nagyságodat nem akarván terhelni, hopmester uram*[9] *ű kegyelmének megírtam, nagyságod ű kegyelmétűl megértheti, és ha lett volna kinek itt várakozni, bárcsak 8 vagy 9 napig, mindenekrűl világosan tudósíthattam volna nagyságodat, mivel a császárt Konstantinápolyban menendőnek mondják, de több keresztény orátorokkal így gondolkodunk, hogyha még hadakozni akarnának, a császár Filipi város*[10] *felé szállana, hogy az had inkább utána takarodnék. Kegyelmes uram az követet megindűtották nagy készülettel, német császár számára 9 lovakat és drága árán csináltatott szerszámokkal, de az is csak a fűvezírig, ha szüksígesnek látja lenni, onnat derekasabban indíttassék, az követ pedég ez, egy konstantinápolyi Kara Mehemet aga törököt hoztak ide, kinek az urumeli basaság, beglerbégsíget adták, lakott is itt mind az ideiglen, míg az ajándíkok és maga felkíszülhettek és így zászlókkal, dobokkal, trombitákkal, hadak nélkül, mint egy urumeli beglerbég indult 1. Februarii.*

A nyomorult vajdánénak dolga felől nagyságod mint parancsoljon hogy az ipával[11] *értsek egyet, törekedvén a megmaradásban, kegyelmes uram én magának írtam a vajdáné szolgájátúl, kire semmi választot nem tött, magam hogy törekedjem nagyságodtúl oly parancsolatom sincsen, második az, hogy csak haszontalan dolog, mert ezek a fűvezír akaratja ellen semmit nem cselekesznek, mivelhogy ű nagysága kívánja, az nyomorult asszonynak Isten után csak nagyságod orvosa és reménye, hogy inkább például, és több keresztyén országokban mintegy csúf gyanánt el ne híresedjék, ha nagyságod oltalma alatt nem akarta volna venni, bár inkább országában sem fogadta volna be, hadd ment volna ahova szemével látott volna, hiszen nem tartozik nagyságod*

rabokkal való adásokkal, az elviselhetetlen adó is sok, Isten ű szent felsége bár azt is orvosolná meg.

Kegyelmes uram, itt valami rossz zsidók[12] *miatt nagy tribulatióm volt, mely az includált levelemből nagyságod megértheti, kiírt nagyságodnak mint kegyelmes uramnak alázatosan könyörgök, míltóztassék fejedelmi kegyelmes gondvíselíse alá venni.*

Ezek után Isten ű felsége nagyságodnak minden dolgait kívánsága szerint boldogítsa és szerencsésen vezírelje.

Kelt Drinápolyban 5. Martii 1665.

Nagyságod méltatlan szolgája, alázatosan szolgál még él
Bránkovics György m.p."[13].

Közben Brankovics György 1665 júliusában hazajött Erdélybe, majd 1665-1666 telén Boldogfalvi Mihály és nagybaconi Baló László főkövetekkel együtt, nehéz havas úton átkelt a Balkán hegységen és visszatért törökországi állomáshelyére. A legtöbb nehézséget most is az elviselhetetlenül nagy adóösszeg előteremtése okozott, ugyanis otthon a követelt adó csak egy részét tudták előteremteni és magukkal hozni, a követség tagjai azon fáradoztak, hogy a hiányt kölcsönök felvételével pótolják. Végül is Nikosz Panajotisz görög főtolmács segítette ki az erdélyieket. Brankovics ezúttal sem hallgatja el egyéni sérelmeit és bajait: az akkor húsz éves diák haza akar térni, de a főkövet ezt ismét megakadályozta, bizonyára azért, mert Brankovics török nyelvtudása nélkülözhetetlen volt az sztambuli tárgyalásoknál és a török iratok fordításánál. A magyarországi hadjáratból visszatért és most Konstantinápolyban tartózkodó Rozsnyai Dávid török diák naplójában és önéletrajzában maga is szót ejt a fennebb tárgyalt eseményekről: *„Die 16 julii* — jegyzi fel Rozsnyai 1665-ben — *ment el György Deák uram.* [...] *Anno 1666. Die 1. Januarii érkezék György Deák uram* [...] *A Novemberben beadatni szokott adó Januáriusban beérkezék s akkor is félszegen, melyet is tolmács uramtúl konyorálánk kölcsön s úgy töltők ki* [...] *Februrarius die 15 menének el Brankovics György uram és azon étekfogó, Paskó uram ő kegyelme Berényi János nevű szolgája mátkájával, Kozák*

Jánosnéval együtt, melynek én adtam levelét"[14]. Cserményi Mihály törökországi követ Bornemisza Anna fejedelemasszonynak írt leveleiben említi Brankovicsot is. 1665 július 14-én Drinápolyban keltezett levele utóiratában olvashatjuk: *„Keczett* [!] *kegyelmes asszonyom még eddig nem találtam itt, ha találhatok, György Deák uramtúl kiküldöm".* Az ugyancsak Bornemisza Annának, szintén július 14-én papírra vetett levelében szó esik Brankovics diplomáciai tevékenységéről is: *„Az én kegyelmes asszonyomnak bővebb szóval írtam, mivel vagyon nagyságodtól parancsolatom* — írja Cserményi Mihály —, *hogy sok írással nagyságodat ne terheljem, az én kezemnél kegyelmes uram, György Deák uram valami leveleket hagyott, ha Isten béviszen, szükség lészen-é megadnom az francia és ángliai követeknek, nagyságod tudósítson* [...]"[15].

„Az méltóságos erdélyi fejedelem nekem kegyelmes uram — írja Brankovics — *Isten nagyságodnak minden dolgait kívánsága szerint boldogítsa és szerencsésen vezérelje, mint nekem kegyelmes uramnak alázatosan kívánom.*

Kegyelmes uram nagyságod parancsolatja szerint ide érkeztem, az útnak alkalmatlan voltát rövid szóval nagyságodnak le nem írhatom, nehezebbet nem is jártam; itt kegyelmes uram fűkövet uramékkal mindenütt eljártunk és megkerestük minden alkalmatosságát az húszezer tallérnak megszerzésire, de hogy eddig az idevaló nemzet Erdélynek annyi számút szinte nem adott, nagyságodnak itt oly jóakarója, kitűl kölcsön megkérhessük, nem is lévén, levélre csak nem adnak.

Hanem jutván az utolsó reminsígre, találtam meg Panajot uramat, fűvezér tiháját, engesztelnék ű nagyságát, az hátramaradt rész adónak bejövetelüig haragját nagyságodra ne indítaná, így magunkat resolválván igíretek által, a szegény országot megtekintik, meg is cselekeszik, az adót addig be se praesentalhatják még az hátra maradt része el nem érkezik; e végre nagyságod küldjen ezer tallérokat, előre ha nagyságod tudósítana felőle, hogy bátorságosabb lehessek az igíretben, mivel elindulásomkor nagyságodnál e felől instructiót nem vettem, így megfogyatkozván remínsigünkben nagyságodnak mentül hamarébb értésére akarom adni, az hátramaradt részt

éjjel nappal siettetné az adó után. E mellett nagyságodhoz mint kegyelmes uramhoz alázatosan kénszerítettem ez könyörgő supplicatiom által folyamodni, jelentvén már alkalmatos időtűl fogván nagyságod méltóságos szolgálatjában való foglalatosságimat, kihez fűkövet uramtúl most is impediáltatom az visszatéréstűl, s hogy ennek utánna és életem fogyásáig jobban és alkalmatosabban minden tehetségemmel az nagyságod szolgálatjára rá igyekezhessem. Nagyságod egynehány kegyelmes írásira rá emlékezvén ez megígirt fejedelmi kegyelmességit méltatlan szolgálatom megmutatni kegyelmességéből alázatosan kérem, ne fogyatkoztassa. Kiért Isten ű felsége nagyságodat boldog regnálással koronázzon, és sokáig minden dolgait kívánsága szerint vezérelje.

Datum Constantinopoli 11. Januarii 1666.

PS. Kegyelmes uram, a tallérokat igen leverték, az oroszlányost és gréczi tallért csak száz oszporában veszik. Nagyságod kegyelmesen megítílheti költségemmel mint érhetem meg, ötven tallérokat kénszeríttettem kölcsön venni, ha nagyságod méltóztatnék megküldeni, adósságomat megfizetném.

Nagyságod méltatlan szolgája alázatosan míg él Bránkovics György m.p."[16].

Brankovics György 1666-ban a török fővárosban tartózkodott és főleg Paskó Kristóf erdélyi követtel és szolgáival érintkezett. Habár Paskónak székelyhídi előneve volt, az 1660-as hódoltság előtti években zarándmegyei követ volt az erdélyi országgyűlésen és ebben a minőségében szorosabban kötődött a zarándi és borosjenői nemesekhez, 1659-ben a Zaránd megyei Körösbánya és az ahhoz tartozó jószágok földesura volt.[17]. 1666-1667 legfontosabb politikai botránya, a vajdahunyadi birtokos, albisi Zólyomi Miklós hűtlenségi pere. A főúri Zólyomi család utolsó férfi sarja volt. 1658-ban Hunyadvár ura és Zaránd megye főispánja, Barcsai Ákos híve, aki Kemény János elől Husztra menekült. Bár 1661-ben Ali török szerdár felkínálta neki a fejedelemséget, ő nem fogadta el, ennek ellenére 1662-ben Apafi Fogaras várába záratta és javait elkoboztatta. Két év múltán

kiszabadul börtönéből és visszakövetelte az eladományozott birtokait, majd 1667-ben Törökországba szökött, hogy a Portától segítséget kérjen. Apafi trónkövetelőnek, veszedelmes ellenfélnek tartotta és 1670-ben fej- és jószágvesztésre ítélte.

Dávid János portai követ 1667 júniusában azt írja Apafinak, hogy *„Zólyomi ide jövetelével adott légyen okot s alkalmatosságot, nagyságodnál nyilván vagyon. Jobb lett volna, ne született volna ez világra, mint az szegény hazát s nagyságtokat, ily rettenetes búsúlásban s költségben ejteni. Én kegyelmes uram megvallom, ez sok különböző kívánságok között el nem igazodhatom, azt látom benne, mindenik az maga hasznát keresi;* [...] *Követ uram tegnapelőtt requirálván suplicatiója által az kajmekánt, hogy az fővezérhez mehessen* [Rozsnyai] *Dávid deák uramtúl izent választétele ez volt: míg az Erdélyben ment török megérkezik, legyen vesztegségben"*[18].

Hogy az „Erdélybe ment török", azaz Musztafa basa jövetelét jelentse, Brankovics György már június elején hazaindult. Június 28-án Rozsnyón volt és onnan írta alább közölt jelentését Apafi Mihálynak. A török diáknak még arra is kiterjedt a figyelme, hogy a kövér, testes Musztafa számára hintót kérjen a fejedelemtől. De lássuk Brankovics 1667 június 28-án Rozsnyón keltezett levelének teljes szövegét:

„Méltóságos fejedelem, nekem kegyelmes uram. Isten nagyságodnak minden dolgait kívánsága szerint boldogítsa és szerencsén vezírelje, alázatosan kívánom.

Kegyelmes uram nagyságodnak ez mostani császár követinek jövetelit akarván jelenteni, mely dolognak mivoltát, hogy nagyságod ideiben megérthesse, követ uramék leveleit szolgámtúl nagyságodnak megküldöttem előre, noha az kajmakámnak szóval való izenet is vagyon nagyságodnak tűlem, kit is elhiszem az levelekből alkalmasint megértheti nagyságod jövetelemig, emellett az nagyságod parancsolatját megvárom, követ jövetele felől mit parancsol az, hol akar nagyságod szemben lenni vele, hadd tudhassam hova vinni; ezzel talám nem is kellene kísni, csak az nayságod parancsolatját várom, mindjárást sietséggel megyünk. Kegyelmes uram jüvet az úton expiscálódván, Zólyomi

szolgája Kádár István mi szándékkal és mit akarna mégis, azt jelenté, hogy meg akarja tudni nagyságodtúl, kik voltak vádlói, hogy annyira haragja gerjedett nagyságodnak Zólyomi ellen, egyébaránt minden jószágát kéri és tisztit, de én tudom az parancsolat mint vagyon, Isten nagyságodhoz vivén voltaképpen megbeszélem.

Kegyelmes uram, első intradalában Rozsnyóra izentem, készítnének szállást az követnek, nem hogy az nagyságod méltóságát előttük viselték volna szokásuk szerint, hanem az fónagy szolgáimat kiigazította, mondván, keressenek szállást másutt, mert ű nem tartozik vele. Eziránt nagyságod kegyelmessége ha büntetés nélkül megmarad, elég gyalázat lűn az követ jelenlétében. Ezekután Isten nagyságodat tartsa s vigasztalja birodalmának megmaradásával szerencsésen. Datum ex Rosnyó, 28 Junii Anno 1667.

Nagyságodnak méltatlan alázatos szolgája még él
Bránkovics György m.p.

PS. Talám nem ártana, kegyelmes uram, eleiben egy hintószekeret küldeni, mivel nehéz ember"[19].

Brankovics György ötévi török diákoskodás után 1667 nyarán hazatért Gyulafehérvárra és egy ideig nem is ment vissza Isztambulba. A következő évben a fejdelem megengedte bátyjának, Sava Brancovici püspöknek, hogy az 1658. évi tatárjárás alatt elpusztított román templomok és kolostorok újjáépítésére és az egyházi kellékek beszerzésére az orosz cártól kérjen segítséget. Ezért a püspök, öccse György diák kíséretében 1668-ban Szmolenszk érintésével Moszkvába utazott, ahol Alekszej Mihajlovics cár is fogadta őket. Ebben az időben az orosz fővárosban pravoszláv zsinat ülésezett, amelyen az ororszországi egyházi méltóságokon kívül részt vett az egyiptomi Alexandria és a szíriai Antióchia görögkeleti pátriárchája is, így a Brankovics testvérek majdnem három évig tartózkodtak a moszkvai birodalomban[20]. A Bánság román krónikása, Nicolae Stoica de Haţeg tudósít a Brankovics fivérek moszkvai utazásáról, de szót ejt későbbi sorsukról is[21].

Száva és György 1670-ben jöttek haza Erdélybe. György diák ismét a fejedelmi udvar diplomáciai szolgálatába lépett,

és 1671 elején már Törökországban volt, de májusban sepsiszentgyörgyi Daczó János főkövet hazaküldte. *„Noha kegyelmes uram némely nap is írtam vala az itt való állapotokról bő szóval, adták-é meg levelemet, nem-é, nem tudom* — írta Daczó Drinápolyból Apafinak május 23-án — *azért ím György Deák uramot kiküldöttem, ő kegyelme nagyságotokot mindenről tudósítja igazán, kérem is alázatoson nagyságodot, adjon hitelt szavainak, és nem késleltetvén, oly instructióval bocsássa sietve vissza, hogy nagyságodnak az országgal együtt végső veszedelme ne essék; mert bizony soha Erdély én idémben az végső veszedelemhez nem közelített úgy, mint most; mert ezt bizony már nem kérik, hanem úgy látom az többivel együtt elveszik* [...] *György Deák uram mindent referál, én annak írásával nagyságodat nem terhelem* [...]. *Nagyságod György Deák urammal voltaképpen beszélvén mindeneket, jobban megérthet"*[22]. Brankovicsot azért küldték a fejdelmi udvarba, mert az erdélyi követek és a nagyvezér között folytatott tárgyalások tolmácsa volt. A Konstantinápolyba indult erdélyi rendi delegáció tagjai — a vármegyék nevében Cserményi Mihály, a székelyek nevében Daczó János, a szászok nevében pedig a brassói Petrus Trainer — 1671 május 23-án szomorúan jelentették Apafinak: *„Az itt való állapotok és hírek felől akarván nagyságtokat s kegyelmeteket tudósítanunk, hogy ide beérkeztünk, audentiánk nem lehetett elébb tizenheted napnál az nagy harag miatt; az audentiát is nagy nehezen vihettük végben, levén audentiánk, elég becstelenül látott az vezér s illetlen szókkal illetvén kiűze előle, válaszunk lött csak tegnap az tihája által, kire képest, hogy az itt való dolgoknak jobban végére mehessen nagyságtok s kegyelmetek, bocsátottuk be György Deák uramat, mivel az dolgok ő kegyelme által voltak, az vezér és tihája és egyéb rendek előtt is ő kegyelme volt az tolmács, hogy az dolgoknak nagyobb hitele legyen és végképpen való instructiót is küldjön nagyságtok s kegyelmetek* [...]. *Kérjük nagyságodat s kegyelmeteket igen alázatosan György Deák uramnak adjon hitelt mindenekben szavainak; az itt való minden dolgokat írásban declarálni sok volna; ne is késleltesse ő kegyelmét,*

mivel magunknak is nagy fogyatkozásunkra vagyon itt való lakásunk"[23].

Brankovics ezúttal igen gyorsan hazatért Drinápolyból, mert a három követ levelét már június 5-én átadta a fejedelemnek, midőn a Toroczkai Péter lakodalmán Vingárdon volt, s mely levélre a fejedelem még aznap válaszolt: „[...] *újobban érkezvén kegyelmektől György Deák hozzánk* — írja Apafi a portai követeknek — *az ő általa küldött kegyelmetek leveleit megolvastuk, szóval is világoson az dolgot tőlök megértettük, újobban consultálkodván az tanácsurakkal ő kegyelmekkel, az Turzai által küldött instructióhoz az mit hozzá tenni szükségesnek ítéltünk az urak ő kegyelmek leveléből kegyelmetek megérti* [...]"[24].

Időközben 1671 nyarán a magyarországi bújdosók Apafi tanácsára maguk fordultak egyenesen a portához. A Habsburg-ellenes kuruc lázadók — az 1670-iki vereséggel és az 1671-iki kivégzésekkel mit sem törődve — nyomatékosabban kívánták a törökök segítséget, mint maguk az erdélyiek, ezért júniusban Petrőczy és Szepessy Pál Isztambulba mennek támogatást kérni a Portától. A bújdosók ezúttal is behódolást és évi 50000 tallér adót ígérnek, ennek fejében 5000 főnyi török segédhadat igényelnek. Petrőczyék július 3-án nyújtották be kérelmüket a nagyvezérnek, aki azonban csak 18-án üzeni meg nekik, hogy a szultán oltalmába veszi ugyan a bújdosókat, minden egyebekben azonban a budai basához utasította őket. Apafinak ismét halogató választ ad a nagyvezér Daczó János útján.

Petrőczyék viszont nyíltan vádolják Daczót, hogy ellenük dolgozik a portán. Ők mind Erdélynek, mind a Habsburgok ellen fellázadt Magyarországnak egyaránt kívánnak szolgálni és nem szándékoznak Apafi tudta nélkül cselekedni. Daczó volt az, aki Braknovics György deáknak azt írta a portára: úgy forgassa a török előtt a dolgokat, hogy az erdélyi fejedelemnek nem áll módjában magyarországi hadjáratot kezdeni, hiszen még az adót sem tudja előteremteni.

Az ősz folyamán azonban mind nyilvánvalóbbá lett, hogy a bújdosók nem számíthatnak a törökök támogatására. Apafi

is elküldte Baló Lászlót a budai vezérhez megtudakolni, hogy a basa miféle parancsot kapott a kurucok ügyében[25].

Brankovics még 1671 nyarán visszatért Konstantinápolyba, ahol ősszel a magyarországi bújdosók megpróbálnak kapcsolatba lépni a nagyvezérrel. A kurucok portai követe Apáczai Csere János öccse, Apáczai Tamás volt[26], aki több ízben igénybe vette Brankovics török deák szolgálatait. *„Anno 1671. 3. Octobris* — jegyezte fel Apáczai — *Kapichia uram* [Sarkadi Tűri László erdélyi követ] *tolmácsát Vaszilt fővezér tihajához reggel felküldvén, megjelentette, hogy szemben akarnánk ő nagyságával* [Köprülü nagyvezérrel] *lenni* [...] *csak magánosan ülvén sátorában a kerevet szélin oldalról, hozzája menénk és köntöshez békélvén, köszöntők s mindkét részről credentiáinkat assignálók, és követségemet én is így beszéllém s tolmácsolám meg néki György deák uram által* [...] *6. Octobris. György Deák uram az credentiák interpretátiójára felmenvén mivel az csauz pasa a városban hált, megvárta míg kijött, és elérkezvén, lováról le sem szállot, hanem ment a császárhoz, és lova hátáról beszéllett ő kegyelmével, meghagyván, hogy reggel menjen fel.* [...] *24. Octobris* [...] *csausz pasa* [...] *meghagyá György Deák uramnak, másnapra menjen fel a levélért* [...] *26. octobris. György Deák uram a leveleket elhozván ebéd tájban"* a bújdosók útnak is eredtek hazafelé[27]. Közben Tűri László állandó követ október 15-én Apafival is közölte Apáczai Tamás portai küldetését, amit az algyógyi hévízen tartózkodó fejedelem október 18-án kapott kézhez[28]. November elsején a nagyvezér végül is úgy döntött, hogy a török-német béke fennmaradásának érdekében, nem lehet eleget tenni a magyarországiak kérésének.

1672-1673-ban Brankovics György megint a portán volt és ebben az időben felsőszilvási Szilvási Bálint kapitiha török deákja volt[29]. A bújdosók 1672. évi támadásának előkészítésében szerepe volt Brankovicsnak is. A megbeszélést ezúttal Apafi udvarában, Fogarason folytatták, ahova március 14-én Petrőczy, a bújdosók küldötte is eljött. Közben megérkeznek a portáról Apafi emberei is: március 20-án Brankovics György deák, majd

21-22-e táján Cserményi és az utóbbival együtt, a nagyvezér és a csausz basa levelével Szepessi. Ekkor Petrőczy ismét akcióba lépett, úgy értelmezték a portai követek jelentését, hogy a török engedélyt adott volna a támadás megkezdésére.

1675 őszétől kezdve Brankovics György volt az erdélyi fejedelem sztambuli kapitihája. 1676 január 19-én a következő jelentést küldte Apafinak: *„Méltóságos fejedelem, nekem kegyelmes uram. A mai napon az fővezér tihája magához hivatván, megparancsolá nagyságodnak írjam meg, hogy az elmúlt napokban az váradiakban felesen itt lévén*[30]*, az egynéhány vármegyék felől panaszt akartak tenni az fővezér előtt sok vádaskodásokkal, hogy nagyságodtúl impediáltatnak, dézmájukat az hódoltságon fel nem szedhetik; de az tihája akarván kedveskedni nagyságodnak, az váradiakat elverte rúlla, s nem engedte, hogy mindazon vádlásokat feltegyék. Mostan azért portárúl embert küldvén nagyságodhoz, intimálja nagyságodnak, hogy az végbeliekkel igazíttassa nagyságod az dolgot, ne jüjjenek ide panaszokkal, többi között most is azon akartak panaszt tenni, hogy az fővezér ő nagysága parancsolatját az hódoltság dolga végett vitték volt nagyságodnak, de nagyságod azzal semmit sem gondolt, ehhezképest az követtűl is megértvén nagyságod porta parancsolatját, nagyságod bölcs tanácsával mivé lépik, álljon az nagyságod kegyelemességiben, és nekem méltatlan szolgájának mit fog parancsolni, teljes tehetségemmel elkövetni nem mulatom* [...]"[31].

A portai kapitiha 1676 január 26-án a fejedelemnek írt újabb levelére a következőket jegyezte fel: *„Urunknak ő nagyságának írt levelemnek páriája, melyet az fővezér követjte Czafir aga elvesztett menet útjában egy faluban".*

„Kegyelmes uram — írja Brankovics — *ma az fővezér palotáján létemben az tihája magához hivatván, meghagyá: nagyságodnak írjam meg, hogy az fővezér belső és nagy ember kapucsi basája megyen nagyságodhoz, azért nagyságod igen nagy böcsülettel excipiálja, amellett nagyságod régi jóakarója lévén, ennek utána is arra igiri magát az tihája, csak nagyságod alkalmaztassa onnat az dolgokat, most is mely szám-*

talan hírekkel terheltetett legyen az porta németek részérűl, többi között várat és hidat csináltattak az győzhetetlen császár birodalmában, azonkívül is az egész végeket, környüs-körül fogta bé az német had, mi lehessen az oka, hogy nagyságod az fényes portát még nem tudósítja az ilyenekrűl. Erre, kegyelmes uram, mentségem az volt, hogy emlékezzék ő nagysága jól azon dologrúl, eddég valamennyi követségek nagyságodtúl jöttek, az német részrűl való megbántódásokat nagyságod mindenkor megírta s megizente és értísire adta az portának, csak én általam is majd minden esztendőben tudósította nagyságod effélikrűl, hát több bőcsületes hívei által, ki tudná számát, mennyiszer volt az tudósítás nagyságod részről, de az porta csak halasztásban hadta eddég, így ezaránt nagyságod semmiben sem okoztathatik, mert nagyságodon semmi sem múlt el. Arra kegyelmes uram azt mondá: úgy vagyon, de ezekrűl az épétésekrűl is kellett volna tudósítani, mindazonáltal az mint ennek előtte is mondottam, csak legyen azon az fejedelem, hogy az lengyelek ellenkezísit zárja be és csendesítse, úgyhogy az velek való békessíg menjen vígbe, mind az két Magyarországokat birtoka alá veszi és mind a kettőnek ura legyen.

Ezenkívül kegyelmes uram nagyságodat tudósítom, hogy az egész vígbeliek mindenünnet jünnek s mennek, szüneti nincsen, az sok németek ellen levén panaszokkal etc. Adreanopoly, 27. Januarii 1676."

Ebben az időben a konstantinápolyi erdélyi házban lakó Zólyomi, az Adrianopolban — törökül Edirnében — tartózkodó Brankovicsnak, feddő hangú levelet ír: „*Adjon Isten sok jókat kegyelmednek kapitiha György deák uram* — írja Zólyomi a következő külcímet viselő levélben: ***Nemzetes kapitika György deák urmanak ő kegyelmének, nekünk jóakaró barátunknak adassék Sztambulból Edirnében*** — *Édes kapitiha uram, nem tudhatjuk mire vélni az dolgot, mert eddig egynehány rendbeli leveleinket küldöttük Kegyelmednek, bennünket nem tudósított. Immár Kegyelmetek lássa: mi az békességre hajlottunk volt, azon emberek vagyunk, szónknak megállunk, hanem ha Kegyelmeteknek tetszik, az fejedelmmel ő kegyelmével, az nemes országgal együtt minket akaratjok felől tudósítson;*

hogyha penig válaszuk nem jő mostan hamarjában, többször nem fogunk mi is Kegyelmednek írni, mivel láttuk, hogy írásunkra nem jő semmi válaszuk, hanem Kegyelmetek talán csak tréfára akarja venni az dolgot s prima áprilist akar velünk jártatni, azelőtt is írtuk volt, hogyha az fejdelem ő kegyelme s az nemes ország várainkat, kastélyainkat, faluinkat, jószáginkat megadja, mi is az békességre hajlunk, s szónknak megállunk, magunkat letesszük s uraságunkkal megelégszünk s fejedelemséget nem kévánunk addig, míg az fejedelem ő kegyelme él, ha holott nem, mi is Istennek kegyelmességéből az hatalmas császárnak fényes kapujára megyünk innet is alá, ott dolgunkat elvégezzük [...]. *Írtuk Sztambolban az erdélyi háznál 12 Febr. 1676."*

A fejedelmi széket magának követelő Zólyomi Miklós leveléből is kitűnik, hogy Brankovicsnak az erdélyi fejedelemség hivatalos portai követének felelősségteljes és fontos megbízatása volt ebben az ügyben. Bizonyára Apafi parancsára szüntette meg a levelezést Zólyomival, aki ebben az időben a portán keresett támogatást, mert tapasztalta, hogy a törökök hajlamosak voltak a többet ígérő, nagyobb adót felajánló és területi engedményeket tevő trónkövetelőket előnyben részesíteni vagy legalább is a törvényes uralkodót ezzel a módszerrel zsarolni.

Az Edirnében tartózkodó György török deák február 13-án még nem kaphatta meg Zólyomi levelét, mert az ekkor keltezett jelentésében főleg a török-lengyel viszonyról ír és megjegyzi, hogy azt, amit elvettek a törökök a lengyelektől, nem fogják egyhamar visszaadni, *„hanem ha az keresztyénség erővel venné el tőlök* [...] *Az mint itt értem kegyelmes uram, ha az lengyelek mégis reménykednek, ezek Ilyvóval s Lyublyóval álmodoznak, hogy az lengyelekkel a tájékán csináljanak véghelyeket"*[32].

Brankovicsnak az 1676 március 10-én ugyancsak Drinápolyból keltezett jelentése több külpolitikai kérdéssel foglalkozik. Előljáróban azt írja Apafinak, hogy a fővezér várja a fejedelem válaszát *„mire concludálhatott légyen nagyságod az lengyel követtel"*. Azután a magyarországi bújdosók ügyét

hozza elő: mióta Daczó János, Szepessi és Rozsnyai Dávid követek erről az ügyről tárgyaltak *„az tihajával szemben lévén, discursus közt ottan ottan magam is előhozván, urgeáltam ilyen formán, hogy az követeknek itt létekor, az mint akkor exponálták, ne feledkezzék arra jó resolutiót szerezni az portárúl"*, de neki, Brankovicsnak nincs erről a kérdésről pontos utasítása. A levélből azt is megtudjuk, hogy Thököly hívei Brankovicsot tekintették portai képviselőjüknek *„hogy az nagyságod kegyelmességiből engem ismernek ügyökben plenipotentiáriusoknak; másképpen eleget beszílhetek én itt, de ha plenipotentiám nem lesz akár nekem, akár másnak, nem sok foganatja lehet mondásának; mert az török igen reá szokott vigyázni, kicsoda kinek plenipotentiáriusa, hitele is a szerént adatik"*. Brankovics arról is írt, hogy levelezést folytatott az Apafi udvarába menekült magyarországi urakkal. Végezetül a francia-lengyel viszony és a portán élő Zólyomi ügye fordul ki tolla alól: *„Francziai orátor emberei ha megtalálták jelenteni az portának, hogy az nagyságod alkalmatossága által jűnek hozzájuk Lengyelországbúl való levelei, és ha az porta tüllem kérdésben felteszi, feleletem mi legyen, várom az nagyságod parancsolatját. Zólyominak minémű levelei jutottak kezemhez, nagyságodnak ez includált levelemben megküldöttem, rúlluk választ nem töttem, nem is teszek, míg nagyságod parancsolatját nem veszem"*[33].

Január 19-én írott levelére Apafi válaszát csak március végén kapta kézhez és még e hónap utolsó napján válaszolt is a fejedelemnek. Úgy tűnik, hogy a portai mesterkedések és vádaskodások Brankovics személyét is érintették, mert ebben a levelében elsősorban mentegeti magát. Az osztrák-török-lengyel ellentét, a bújdosók ügye természetesen érdekelte a török fővárosba akkreditált követeket is. A törökök célja egyértelmű: Erdélyt minél szorosabban a portához fűzni *„19. Januarii írt levelemre nagyságod méltóságos választételit alázatosan vettem, melyben nagy szomorúsággal és szivemnek igen megkeseredett állapotjával értem az nagyságod fejedelmi rajtam árasztott nehézsígit, hogy az dolgot másképpen tapasztalná nagyságod írásaimnak alkalmatosságával,*

mintsem az merituma concernálná és, hogy másszor valóságos, nem pedég bizontalan dolgokrúl tudósítsam nagyságodat; kihez képest könyörgök igen alázatosan nagyságodnak, méltóztassék azon fejedelmi kegyes füleivel mentségemet is meghallgatni. Minden hiba nélkül kegyelmes uram most is meg kell azt vallanom nagyságod méltóságos személye előtt, hogy az tihaja szavai a szerint voltak, az mint nagyságodnak megírtam, méltóságos considerátiojában vevén nagyságod akkori levelemben, az hol azt írom (sok vádaskodásokkal legyenek az végbeliek nagyságod ellen), hogy az hódoltságon levő impedimentumiban, annak alkalmatosságával szándékinkat inkább végben vihessík, mely vádaskodásuknak explorálásuk ezek, hogy nagyságod az török földön commoráló magyarországi urainknak előttük járóit megváltoztatván, maga embereit helyheztette helyekben, azomban német s lengyel királyokhoz jártatván nagyságod embereit porta ellen, több nem jóakarói nagyságodnak e mai nap is ilyen hírt hintegetnek itt, hogy nagyságod birodalmából segítsíge megyen az lengyeleknek porta ellen való hadakozásra etc., kit tihája nem rígen is hánya szememre és mennyire isten segített, nagyságodat mentettem, életemet kötvén benne, hogy az az dolog hazánk s nagyságod rísziről fel nem találtatik, lehet hogy az nagyságod gonoszakarói költötték volna, de nagyságod nem az az ember, kit az porta nagyobbnak alítván az egynéhány vármegyéknek Erdélytűl való elszakasztásánál s váradiaknak való adatásánál efféle idegenítő vádlásoknak meg nem engedísivel kedveskedhetett az tihaja nagyságodnak, elvervén a végbelieket [...]". A továbbiakban Brankovics főleg a váradi török basa mesterkedéseit ecsetelte Apafi előtt, ugyanis ama török főtiszt mindenáron ártani akart Erdélynek. Brankovics végezetül megfogadta, hogy ezentúl csak biztos és nem kósza híreket fog közölni a fogarasi fejedelmi udvarral. *„Most kegyelmes uram sietséggel futamodik olyan hír itt, hogy az Császár mindenestűl Konstanczinápolyban mene sok külömböző híreknek folyása miá, melyek is még dubiumban levén, nagyságodat azzal nem terhelem, megértvén ezután bizonyosabban nagyságodat tudósítani el nem mulatom. Az váradiakkal*

való contractusra és az lengyel követ dolgárúl nagyságodnak való választételekre nem resolvált még a posta"[34].

Brankovics György kapitiha 1676-1677-ben is többször járt itthon, majd mint rendkívüli követ tért vissza a portára[35]. Közben az egykori török diák előre lépett a diplomáciai ranglétrán és most már neki is voltak alárendeltjei és szolgái. A Hátszeg vidéki Galac faluból származó és Alvincen birtokos Budai János új kapitiha, 1677 január 18-án Sztambulból levelet ír az akkor bizonyára Erdélyben tartózkodó Brankovicsnak. A *„tekéntetes nemzetes György deák uramnak, az erdélyi fejedelemnek ő nagyságaának hívséges kapitihájának, nekem bizodalmas régi jóakaró uramnak"* címzett levélben Budai friss portai híreket közöl vele. *„Nem mulathattam el, édes György Deák uram, hogy kegyelmedet ne tudósítsam ez levelem által egészségem s más nimely dolgaim felől is;* [...] *az mi az mást illeti, adom kegyelmednek tudtára, hogy tudnia illik, az az basa, az ki váradi basa volt, Szahatcsi Mahumet basa, aki most mazuljá lött, felvállalta immár dolgát, kétszáz tallért is adott neki ajándékon, s azt mondja, panaszolkodnak az egész végbeli törökök az fejdelemre ő nagyságára, s már ötet kévánják mind az végbeli törökök* [...] *Az Máthé vajda fia felől is ne legyen kegyelmed elfeledékeny, mert kegyelmednek alázatos szolgálatját izente, s kegyelmedet jóakarójának tartja* [...]"[36].

A következő 1678-as évben Brankovics György vége szakad diplomáciai tevékenységének. Ugyanis György diák és bátyja, Sava Brancovici a Béldi Pál-féle összesküvés résztvevői voltak, ezért Apafi Mihály haragja őket is sújtotta. 1678-1680-ban a beteg Sava Brancoviciot a fejedelem egyházi törvényszék elé állítatja, és, mivel itt személyesen nem tudja magát megvédelmezni, György öccse és a gazdag macedoromán görögkeleti Páter János, a szebeni görög kalmárok kompániájának előljárója képviselik Sava vladika és általában az ortodox vallású románság érdekeit[37]. A Brankovics testvérek sorsa azonban megpecsételődött: minthogy György is tagja volt a Béldi Pál-féle „frakció"-nak, elvesztette Apafi bizalmát, Sava érdekében pedig hasztalan lép közbe maga a havasalföldi vajda, Șerban Cantacuzino[38], az agg vladikát elítélik.

A porta minden erdélyi eseményre érzékenyen reagál: Apafi fejedelem a portai követnek, Szeghalmi Andrásnak 1680-ban adott utasításában kitér a Brankovics fivérek ügyére is. „*Az Brankovics György dolga ha előfordul* — utasítja követét Apafi — *megmondhatni, hogy ő is az Béldi Pál fractiójában részes lévén, noha kegyelmességünkbe bévettük volt, de lelkiismeretitől hihető újabb gonosszal vádoltatván az törvényes büntetésnek félelme miatt nem mert megmaradni. Továbbá. Ha az oláh püspök dolga objiciáltatik? Megmondhatni valósággal: hamis az informatio, mert igaz törvény szerint magyar és oláh praedicatorok közönséges gyülekezetiben, lévén külső rend és értelmes emberek is jelen, fosztatott meg hivataljától és már vagyon külső törvény alatt dolga; de gonosz cselekedetihez képest sokszori halált is (ha képes volna) megérdemelne. Sententiát is elviheti pro testimonio*"[39].

A fenti utasításból is látható, hogy a fejedelem el akarta fogatni Brankovicsot, ő azonban idejében el tudott menekülni. Hátszegnél átkelt a Volkány havasán és Craiovába ment, majd Şerban Cantacuzino vajda udvarában kapott menedéket. Közben lefoglalták a Brankovics testvérek ingóságait, melyek a szebeni Johann Gräffius házában levő szállásukon voltak letétbe helyezve. Számos más vagyon- és értéktárgy mellett a lefoglalt javak között sok román, magyar és latin nyelvű könyv volt és a gyulafehérvári román nyomda betűkészlete is[40]. A Havasalföldre menekült Brankovics György nem hagyta egész könyvtárát Szebenben, sok, köztük több magyar kötetet is magával vitt, melyek később a gazdag Cantacuzino könyvtár állományát szaporították.

Brankovics György 1680-tól 1688-ig, tehát nyolc éven át volt Şerban Cantacuzino havasalföldi vajda vendége. Ebben az időben legbizalmasabb barátja a fejdelem öccse, Constantin Cantacuzino asztalnok (stolnic) volt. Brankovics meggyőzte tudós barátját arról, hogy családja a despota Brankovicsok, tehát a hódoltság előtti Szerbiában uralkodó dinasztia leszármazottja. Ez az állítás nem felel meg ugyan a genealógiai tényeknek, de Brankovics bízott az 1680-1690 között terjeszkedő habsburgok győzelmében, és a törökök kiűzése után a felszabadult Szerbia

trónját szerette volna maga számára megszerezni. A cél érdekében Brankovics elnyerte I. Lipót császár jóakaratát is: 1683 június 7-én magyarországi báróságot, 1688-ban pedig grófi címet kapott az uralkodótól[41].

Kapcsolatban maradt a Béldi-féle összesküvés miatt Törökországba menekült erdélyiekkel (Béldi Pállal, Csáki Bálinttal, Domokos Tamással, Paskó Kristóffal, Bölöni Zsigmonddal, Kálnoki Bálinttal), akikkel együtt összesküvést szőtt Apafi Mihály fejedelem uralma ellen. Különösen sógorával, Paskó Kristóffal tartott fenn bizalmas baráti és rokoni kapcsolatot[42].

Bécs csak addig támogatta a most már Georgius Brankovitz de Podgorista nevet viselő Brankovics Györgyöt, amíg politikai érdekei ezt megkívánták. 1689-ben Badeni Lajos hadvezér parancsára letartóztatták, előbb Bécsben börtönbe vetették, majd 1703-ban a csehországi Eger (ma Cheb) várába vitték, ahol 1711 december 19-én végezte be nyughatatlan, zaklatott és kalandokban gazdag életét.

A császári börtönökben — melyeknek az időben a volt erdélyi kancellár, Bethlen Miklós is foglya volt — Brankovicsnak bőven jutott ideje arra, hogy történetírói ambicióit kiélhesse. Szerb nyelvű krónikájában (Brankovicev Letopis) többek között Antonio Bonfini, Mátyás király udvari történetírójának magyar történetét, vagy a svájci Sebastian Münster világkrónikájának leírásait használta forrásul. Munkájának legértékesebb része annak utolsó fejezete, melyben a személyesen átélt eseményekről szemtanúként számolt be olvasóinak. Tág teret szentelt bátyjának, Sava Brancovici életútjának bemutatására és a moszkvai utazás leírása mellett eredeti nyelven közöl az erdélyi román egyházra és annak püspökére vonatkozó magyar okiratokat, így például Száva levelét Apafihoz, *„Cikingyeli János Pap privilégiumát"*, az *„Erdellyi wladicanak Credentioja"*-t[43].

Román nyelvű krónikájában, miután előszámlája XV-XVI. század fontosabb eseményeit (Hunyadi János törökellenes harcait, Mihály vajda uralkodását Havasalföldön, Erdélyben és Moldvában), rátér a korabeli dolgok leírására, melyben ismételten Sava Brancovici élete, munkálkodása és elítéltetése kap igen tágas teret[44].

Magyar szempontból kivételes jelentőségűek Brankovics Györgynek a magyar-ugor nyelvi rokonságra vonatkozó megállapításai, melyeket barátja, Constantin Cantacuzino jegyzett fel román krónikájában[45]. *„Ahogy én azt saját fülemmel hallottam az erdélyi Brankovics György uraságtól, a becsületes, nagyműveltségű és tudásszomjú férfiútól, aki azt mesélte, hogy testvére Brankovics Száva Erdély püspökével, ki szintén tanult és istenfélő ember, Moszkvába utazott ifjabb Rákóczi György* [sic!] *parancsolatjából követségbe a moszkvai cárhoz, Krisztus születése után az 1668-as évben. Mikor tehát odamentek, és a cárhoz ama jugriai szkíták közül is eljöttek, szánt szándékkal odamentek hozzájuk: hogy lássák, igaz-e amit beszélnek, hogy ezek nyelve hasonlít-e valamit vagy nem a magyarokéhoz. Így velük együtt lévén és találkozván, magyarul szóltak hozzájuk, s mondják, hogy igaz a szóbeszéd, mert sok szó közös volt, csakhogy az előbbiek nyelve vastagabb és darabosabb. Ebből az érdemes férfi arra a következtetésre jutott, hogy bátran hihetjük, hogy* [a magyarok] *az ugorországi szkítáktól származnak és onnan jöttek."*

Az, hogy Cantacuzino a jugriai szkíták alatt az Oroszországban élő finnugor népeket értette, kiderül a román krónikásnak a magyarok eredetéről írt fejezetéből: *„Sokan amellett szólnak* — írja — *hogy ők* [a magyarok ősei] *ebből a Jugriából* [az Ural mindkét oldalán elterülő Ugorország lakói] *származnak; mivel jöttek onnan emberek, s olyan szavakat használtak, melyek hasonlatosak a magyar szavakhoz, csak sokkal darabosabb és barbárabb az ottani beszéd, s nem tudjuk melyik az eredetibb nyelv, emez, amelyet ezeken a részeken beszélnek, amely sok más nyelvvel keveredett össze, vagy az, amely az ottani részeken honos. Akármelyik legyen* [a magyar vagy az ugor nyelv az eredetibb] *nem tudom, melyik az igazabb. Azonban az ottaniak nyelve sokkal barbárabb, merő igazság, hiszen az ottani helyek állapota és kegyetlensége az oka, hiszen távol laknak a művelt és tapasztalt emberektől. Tehát amilyenek az ottani körülmények, annak alapján a* [jugriai] *nyelv is keményebb és barbárabb lesz"*[46].

Brankovics György megállapítását Constantin Cantacuzino a XVII. század végén abban az időben jegyezte fel, midőn tudományosan még teljesen tisztázatlan volt a magyar nyelv eredetkérdése, fel sem merült az ugor rokonság gondolata. Geleji Katona István, Erdély kálvinista püspöke a **Magyar Gramatikátska** (1645) és Komáromi Csipkés György a **Hungaria illustrata** (1655) című munkáiban a magyart keleti nyelvnek tekintik, mely csak a zsidóval rokonítható. A magyar nyelv a bábeli zűrzavar idején keletkezett, vélte Pereszlényi Pál a **Grammatica Linguae Ungaricae** című művében (1682), aki szerint a magyar a bábeli nyelvzavarban létrejött ősnyelvek anyjától, a hébertől származik és azt utánozza. Majd csak 1770-ben jelent meg a finnugor összehanonlító nyelvészet határkövének számító **Demonstratio idioma Ungarorum et Lapporum idem esse**, Sajnovics János műve és csak ezután akadnak követői a magyar-ugor nyelvi rokonság gondolatának[47].

A magát „a szörényi Bánságból származó románnak" valló[48] Mihai Halici mellett, akinek könyvtárában számos magyar könyv volt[49], a XVII. században élt erdélyi román értelmiségiek közül csak a Brankovics testvérekről tudjuk kimutatni, hogy magyar nyelven is olvastak. A Cantacuzino család Mărgineni-i könyvtárában[50] például megvolt Apafi Mihály fejedelemnek egy 1674-ben Kolozsvárott kiadott és a „Szava Brankovits" tulajdonjegyét viselő teológiai munkája, mely később Brankovics György birtokába ment át, illetve Lórántffy Zsuzsanna vallásos elmélkedése, mely ugyancsak a román vladika, majd Brankovics György tékájához tartozott[51].

Végezetül megállapíthatjuk, hogy Brankovics György török diák majd portai kapitiha, nemcsak művelt és ügyes diplomatája volt Apafi Mihály erdélyi fejedelemnek, de tudományos és krónikaíró munkásságával egyaránt szolgálta a szerb, román és magyar művelődést.

Román püspökök, papok és városi alkalmazottak az erdélyi fejedelmek külügyi szolgálatában

Az erdélyi fejedelmek közül főleg Apafi Mihály használta fel az erdélyi görögkeleti klérus tagjait is külügyi szolgálattételre és szerzett segítségükkel adatokat szomszédairól.

Az előbbi fejezetben tárgyalt Brankovics György és testvére, Száva 1668-ban Moszkvába mentek, hogy az 1658-1661 évi török- és tatárjárás alatt elpusztult román templomok és kolostorok felépítésére az orosz cártól anyagi segítséget kérjenek. Brankovics Száva püspök vagy vladika (az egykori források néha ladikának is írják) ez alkalommal útba ejti Jassit és 1668 februárjában Iliaș Alexandru moldvai vajda udvarába érkezik. Apafihoz címzett levelében — melyben erőteljesen érzik az í-ző nyelvjárás — főleg a kozákokra vonatkozó híreket közöl a fejedelemmel.

„Méltóságos Fejedelem, kegyelmes uram — írja Brankovics Száva — *Isten ő felsége nagyságodat szent áldásival megáldja, birodalmába boldogítsa. Nagyságod kegyelméből ide az vajdához írkezvén, bizonyos hírekre nézve mind ez ideig itt kellett kísnőm, kiket hogy bizonysabban tudhassuk, az vajda ő nagyságod embereivel megjáratta; e szerint referálták, hogy az kozákságnak tatároknak győzedelme után újobban*

az tatárság Kozákországra reblani, pusztítani kijött, mely idők alatt az Neperen innen való kozákság azon túl valókhoz hajlottak; egyetértvén lengyelekkel és muszkákkal mind a kétféle kozákság, újobban kiszülnek az tatárokra. Kegyelmes uram, azt is hallom, hogy az előbbeni tatár hán is muszkákkal legyen és ezen conclusiók vígett mostan az muszkának követje lenne Lengyelországban. Én kegyelmes uram, tudván magamat köteles hűsíggel lenni, ez alkalmatosságom adaván, Nagyságodat tudósítani el nem mulattam ezideig való hírekről, ennek utánna is, ha alkalmatosságom leszen, el nem mulatom, noha nekem is az ut confusive adaték, hogy az hírekre nézve Lengyelország felé kell kerülnöm. Azt is látom, hogy az vajda ő Nagysága nagyságodhoz követit expediálta; mi dolog vígett, magától meg tudhatja. Ezzel Isten nagyságod birodalmát sokra terjessze és szerencséltesse, alázatosan kívánom.

Költ Moldovába Jászvásárott, 15. Februarii 1668. Nagyságod méltatlan híve, alázatos szolgája.

Nagyságod birodalmában levő oláh ecclesiáknak püspöke Bránkovics Száva mpr."[1].

Az erdélyi román papok és falusi előljárók vagy kenézek közül a Szeben és Brassó vidékiekről tudjuk, hogy már a XV-XVI. században járták az oszmán birodalom végvidékeit és Erdélybe híreket vittek vagy küldtek a törökök hadmozdulatairól. Így például Ivan resinári kenéz, a szebeni tanács megbízásából, az 1520-as években, gyakran járt a Havasalföldön és 1521-ben onnan figyelte meg a törökök Bodonyban [Vidinben] végrehajtott hadmozdulatait. (Versus oppidum Bodyn explorandi gratia)[2]. A szelistyei kenézek közül különösen Dumitru tett értékes szolgálatot a szebeni tanácsuraknak[3]. Brassó román külvárosának, Bolgárszegnek lakóit már a XV. században felhasználta a városi tanács a törökök kikémlelésére. A brassóiak 1432-ben egy magasrangú egyházi személyiséget értesítettek a törökök mozgolódásairól[4], 1528-ban pedig Szilisztra (Dîrstor) vidékén figyelték meg a bolgárszegiek a janicsárok készülődéseit[5]. Az így szerzett híreket a brassói tanács rendszerint az erdélyi vajdának vagy egyenesen a királyi udvarnak jelentette. A bolgárszegi román íródeákok és papok

a XVII. század folyamán gyakran átjártak Moldvába és Havasalföldre, így részben nekik köszönhető, hogy Brassó elöljárói minden időben jól tájékozottak voltak a tőlük délre és keletre fekvő vidékeket illetően. 1604-ben mikor Brassó városa szövetséget kötött a havasalföldi Mihály vajdával, a bolgárszegi Szentmiklós templom esperese járt követségbe Radu Şerban udvarában[6]. 1688-ban, Brassó kézműves lakossága fellázadt a patríciusok uralma ellen, és nem akarta beengedni a városba a Habsburg hadakat, az új magisztrátus „Logofet Mihály és Logofet Juon" bolgárszegi román tolmácsokat küldte Şerban Cantacuzino udvarába. A felkelés leverése után indított vizsgálat alkalmával Mihai Logofătul ezt vallotta: „[...] *Kreis azt mondta mint fő: az többivel edgyütt esküdjetek hozzánk, én recusáltam minthogy egyszer hütös voltam az városhoz és brassai bíróhoz; de Kreis azt mondá, hogy oda vagyon az bírótok és tanácsotok, én vagyok már a nagyobb, azért én tőlem hallgassatok, én velem iratni akartak a havasalföldi vajdának* [...]". „*Az vajdának írt levélnek* — fűzte hozzá Iuon Logofătul — *continentiája így vala amint reá emlékezem: bíró úr eladta a Fellegvárat a németeknek, azért minthogy az atyja is havasalföldi vajdának jószomszédja volt a városnak, maga is adjon egynehány ezer embert segítségül, hadd oltalmazhassák a német ellen a várost*"[7].

A brassaiak 1689 február végén Moldvába küldték a bolgárszegi Voicult, hogy híreket hozzon a tatárok és a bolgárok mozgolódásáról. Voicul személyét közelebbről nem ismerjük, de valószínűleg a bolgárszegi Szentmiklós egyház gocsmánja, azaz gondnoka lehetett, vagy a brassói tanács egyik román íródeákja. A brassói magisztrátus fontosnak tartotta Voicul jelentését, mert ezt a fejedelemmel is közölték, a „*brassaiak küldte Moldvába Jászvásárt járt bolgárszegi Vojkul nevű város szolgájának relatiójá*"-t magyarra fordították és úgy jutatták el Apafi Mihálynak. A levélből kitűnik, hogy Constantin Cantemir moldvai vajda neheztelt az 1688 májusi brassói felkelést vérbefojtó császári hadakra, másfelől friss híreket közöl Thököly Imréről is. A tatárok tervezett Erdélybe ütése 1690-ben valóban bekövetkezett, miután Thököly török és tatár hadai

augusztus 11-én vereséget mértek az osztrák-erdélyi seregekre. 1690 őszén az ország ismét a tatárok szabad prédájává vált.

Tekintetbe véve, hogy Voicu brassói városszolga 1689 februárjában báró Pace, a brassói Fellegvárat megszálló osztrák erők parancsnoka, császári tábornok[8] levelét is magával vitte a moldvai vajdának, feltételezhető, hogy ez a küldetés volt a kezdete Constantin Cantemir és a Habsburgok közeledésének, ami ezután az 1690 feburár 15-én Szebenben megkötött titkos osztrák-moldvai szövetséghez vezetett.

Alább közöljük korabeli magyar fordításban a bolgárszegi Voicu jelentését:

„Az elmúlt csütörtökön egy hete múlt el, hogy Jászvásárról kijöttem. A moldvai vajda az előtt való nap érkezett volt Jászvásárra Kamenyicából kétezer tatárral, akikkel Kamenyicbe beszállított élést, mely 300 számmal volt s száz erszény pénzt, kísértette. A Pace levelét megadván a vajdának, a válasz után harmadnapig várakoztam Jászvárott, az alatt érkezett Jászvárost Drinápolyból a vajdának maga követje, nekem jóakarom, s ismerősőm lévén, kérdettem mi hírei vannak, nem tudván azt, mi dologban járok, hozzám ereszkedett és azt mondotta: Tökölit a császár a portára hívatta, ott megajándékozta és megkaftányozta, s sok oblatiokkal bocsátotta, úgy hogy a tatár chámot a Dunaparton az oblovicai hídnál várja meg és ő általa adandó ordinatiához tartsa magát, ott is várja meg a chámot, míg a portárul eljő. Azt is mondotta nekem, azt közönségesen beszélték a portán, hogy hová hamarébb siet visszajönni a tatár cham Bucsákban, hogy Tökölivel egyesülvén, a hadakat mentül hamarébb felvegye s Erdélybe jöjjön [...].

A vajda mikor a választ kezembe adta, kérdé tőllem, mit csinálnak a németek Brassóban? Felelék, esznek, isznak, vígan vannak, semmi szükségik nincsen! Arra monda a vajda: hej! hej! Kérdé a vajda: Hát mit szándékjok a németeknek? Felelék, én nem tudom. Monda ismét a vajda: A németeket nem szánom, de Erdély országát, bizony szánom az országot, mert csakhamar porrá teszi a tatár, mivel az ország kívánja a tatárt

magára venni. Ezeknél többet nem szólott a vajda, hanem azt mondá: Járj békével.

Moldvába mások is közönségesen s bizonyosan beszélték egyáltalában, mihelt a tatár chám beérkezik Bucsákba, menten indul Erdélyre.

Azt bizonyosan hallottam, a Crími tatárok mind Bucsákban vannak táborban"[9].

Függelék

Sebesi Ferenc diplomáciai naplóiból
Utazás Szarajevóba (1631)

Váradról elszöktem vala és mentem Fiát Zsigmond urammal Boszna-Szarajban, Abaza pasához. Mentünk ezekre az városokra: Karácsony után indultunk Karánsebesből Lugosra, Temesvárra, onnat Sagosra, Modos nevű falukra[1], az Dunán általköltöztünk Szurduknál, az hol a Tisza az Dunában szakad, Teteli[2] nevű váron alól. Zlankamen[3] nevű puszta váron alól, az mely despot[á]é volt[4], túl az Dunaparton vagyon; mentünk harmadnapig az Dunáig Temesvárról. Mentünk Nitrovicz nevű török város mellett[5], mentünk Raczia[6] nevű török városra, vára is vagyon, melynek az oldalát mossa az Száva vize, ott tartanak dézma gyermekeket.

Költözünk ott által az Racziánál, az Száván túl Boszna tartomány. Mentünk Racziáról egy nap Belinára[7], ott hozának két medvét, az kik az hajdútáncot járták, egy török 5 pénzt adtam neki, hogy táncoltatá, másnap háltunk Kozlukon, harmadnap Szperecién, negyedik nap Cladúvon[8]. Ez török város. 5 [-ik nap] Olovára[9], ez kősziklán vagyon, fele török, fele rác lakja, ott vagyon egy klastromok az ott való pápistáknak, az melyet igen szent helynek tartanak, búcsiújárni oda mennek az egész Bosznaságban való pápisták, még az tengeren túl is. Ott mondták, hogy minden esztendőben az Boldogasszony napja mikor esik, az gyertya magától felgyúl az oltáron; én is bementem vala Lugosi Dániellel és Toczkóval, mivel ők pápisták voltak, az kalastromban, és kihozák az Boldogasszony képét, és ők megcsókolák, és misét szolgála az páter; ott igen erős helyen való kalastrom egy kősziklán.

1. Modos a hajdani Torontál megyében. Ma Jaša Tomič
2. Titel
3. Slankamen, Zalánkemény
4. Brankovics György szerb fejedelem
5. Srenska Mitrovica, a középkorban Szávaszentdemeter
6. Bosanska Rača
7. Bijelijina
8. Kozluk, Kladanj
9. Olovo

6-dik [nap] mentünk be Boszna-Zarajban[10], az városban, ott találtuk Abaza passát. 5 nap voltunk ott, mikor felmentünk az pasához elsőben nappal, egyszer szövétnekkel mentünk.

Onnat, hogy visszatértünk Racziág, ugyanezekre az városokra jöttünk, de nem Racziánál, hanem Szabácsnál[11] költöztünk által az Száván. Jöttünk Novi Hanra, ott költöztünk az Drinán által, jöttünk Zemlingre[12], az hol Hunyadi János lakóhelye volt az Dunaparton, azon alól csak költöztünk az Dunán által Nándorfejérvárá, az hol az Száva az Dunában szakad ugyanott Nándorfejervárnál, ott is voltunk egy hétig, onnat megindultunk, mentünk Pancsovánál[13] fel az Dunán által, s ott háltunk, másodnap Linavodára, harmadnap Janoura, negyedik nap Karansebesen, hogy hazajöttem Bolgárfalvára, ismét levelet íra az Úr [id. Bethlen István] ő nagysága az atyámnak, hogy kiküldjön és Húsvét előtt két héttel mentem Váradra az úrhoz.

Kivonat Sebesi Ferenc naplójából. Közli Ráth Károly = Delejtű (Temesvár), 1860, 44 szám, 350-351.

10. A mai Szarajevó
11. Sabac
12. Zemun, Mára összeépült Belgráddal
13. Pančevo

Balkáni és kostantinápolyi útleírás (1652-1654)

Anno 1652, die ultima Augusti indultam Bolgárfalváról az fényes portára kapikihaságra az mi kegyelmes urunk parancsolatjából. Háltam Bábolnán.

1. Septembris az váradgyai portuson az deákok házánál. 2. Fejérvárra. 3. Voltam urunk asztalánál ebéden, vocsorán. 4 Búcsúztam el ő nagyságától ebéd előtt. Eadem die háltam Szerdahelyen, mill. 3. — 5. Háltam Vizaknán, mill. 2. — 6. Hoczman mellett háltam Vesződen. 7. Sárkánban. 8. Az sárkáni erdőn által, háltam Vidombákon, mill. 4. — 9. Brassóban. 12. Indultunk onnan. Háltam Rozsnyón. 13. Az Havason által Szászcsigán Törcsvárnál, az havas alatt az Domba Viczia vize, Ruhajon[1] által. Háltam Braszlavon[2], ott az vajda gazdálkodtatott. 14. Háltam az vejneszti[3] korcsománál az mezőben, ott is az vajda gazdálkodtatott. 13. [recte 15.] Tergovistjára[4], Brassóhoz 9 mélyföld Tergovistya. 16. Ott voltunk, eadem die voltunk az vajdával szemben: Serédi István uram főkövet, az vármegyíkről Bánfi György uram, az székelységről Dániel János uram, az szászságról a kőhalmi királybíró, Boros János uram[5]; mindenikünket megkaftányoztata az vajda. 17. Onnat megindultunk, háltunk Debrisesten[6], Kapitány Vlád kútjánál tértünk el az útból, az mely Tertiszeszk határon vagyon, alól Kozok[7] nevű falu mill. 4, de nem nagy. 18. Bukurestre mill. 3. — 19. Az Szabai[8] vizen által hídon, mi gonosz út, kő elég; ott foly az Arges[9] vize, híd vagyon által rajta; ott ettünk ebédet;

1. Dîmboviţa vize, Rucăr-on
2. Dragoslavele
3. Voineşti
4. Tîrgovişte
5. Az akkori kőhalmi királybíró Petrus Roth volt. ArchivSiebLk 39, 441 vagy talán Johann Uhrman (Urman) uo., 443.
6. Dobra? vagy Dobroşeşti, ma Snagov
7. Cojoci vagy Isaci, Vedea mellett, ma Făgeţelu nevű község.
8. Sabarul
9. Argeşul

onnet az Naszló[10] vizén és Hirnest vizén által hosszú hídok vannak; háltam Kalugyeren[11] mill. 4. — 20. Dalljára[12] mill. 2, ott is az vajda gazdálkodtatott, postalovakat is addig vettünk az szekerek eleiben. 21. Az Dunán által. Az Duna egy mélyföld Dalljához, költeztünk az Dunán, Gyergyónál[13] mentünk ki Oroszcsiknál[14], háltam Kadikon, mill. 1, az Dunához. 22. Ráczgrádon[15] háltam, Baszanicia falu mellett mentünk, vagyon 5 mélyföld. Ráczgrád török város. 23. Arnótkő mellett, ez görög város, háltam Dragoikőn az Novák havasa[16] alatt, vagyon 6 mélyföld, bolgárok lakják. 24. Az Novák havasán által, háltam az közepin Csalakova nevű faluban mill. 1 1/2; ott nagy szerencsére marada az szekerem, mert az bialok az rúdhoz az mint kötözték, szintén az legnagyobb meredekjén az rúd végéből való vasat kiránták és az szekér hátra indula; ha az szekér-szolga az földben nem akad vala, oda vesz vala az szekerem.

[Szept.] 25. Az másik részen által az Novák vára mellett, mely puszta, Kamgsi vizen által, melyet magyarul Korbács vizének hinak; az havas alatt vagyon Dobrolire, az havas tetején mind az két részére dobolnak; háltam Kamarován, 5 mélyföld. 26. Karnabat nevű török városon által; háltam Karabunán, 5 mélyföld, ezt az kozákság felverte volt. 27. Faluban [Faki?] annak félő útja vagyon, tolvajos; nyárban erdőt kell menni mindaddig, az hegy tetejiről látszik az Fekete-tenger, ott is vagyon dobos az havas közepén, mill. 2, vagyon ott is egy puszta vár az hegyen az falu mellett. 28. Eszkipoljra, annak is az hegyen nagy vára volt, de puszta, 7 esztendeig vítta az török; igen nagy helyen fekszik, erős hely volt; Boros János urammal megjártuk; nem is láttam soha nagyobb helyen való hegyen várot. Görögök birták. Az is 5 mélyföld. Bolgárok lakják; igen jó bor terem ott. 29. Janyban mentünk Kirkliczie nevű török városon által;

10. Neajlovul
11. Călugăreni
12. Doia
13. Giurgiu
14. Rusciuc — Rusze
15. Razgrad
16. Balkán-hegység, itt: Keleti Balkán

háltam Janyban, ez is török város mill. 4. [Talán 30.] Szaraiban; mill. 5

1 Octrobris, Ingsiezre, mill. 7, ennek is Ingsiez felől való részútja igen gonosz, sáros, tolvajos is, mind Szarajig, ott is dobolnak az kezepin, ez is török város.

2. Kucsukcsujmezőre, mill. 3, de gonosz, sáros útja van, noha török város az tenger mellett.

3. Konstantinápolyban, mill. 1. — 14. csauz jött előnkben, az kik bekisértek. Az erdélyi háznál az főkövet szállott, de a 3 követnek másutt adtak egy háznál szállást.

8. Voltunk szemben az fűvezérrel. 9. Kaftányoztata közülünk.

15. Voltunk az császárral szemben; igen igen nagy záporesőben mentünk fel. Az 2 csauszpasák kijöttek az követek eleiben az császár divánülő palotája eleiben; kaftányoztak 10[-et] közülünk. Konstantinápolyban egyib dolgok és ceremoniák ismét ott létemben fel vannak irva az portai hosszúkönyvben.

Anno 1654. 23. Januarii indultunk Konstantinápolybúl, Barcsai Ákos urammal. 13. Februarii érkeztünk Brassóban, 21. Voltunk Nagy-Sinken urunkkal szemben estve.

Szilágyi, Okmánytár, 114-116.

Követség a budai basához (1655 április-május)

(Aprilis) 10. Érkezék estve urunk parancsoltaja[1], hogy Budára menjek. 13. Indultam hazul[2], háltam az Vaskohon[3]. 14. Belényesben. 15. Almakeréken[4]. 16. Váradon Szalárdi János uram házánál[5]. 18. Indultam onnat, ebédre szállottam Keresztes nevű faluban[6], hálni Velméden Boncz Miklós nevű hadnagyhoz, késérők jöttek elémben Sassnál[7], az tamási s az harsányi hajdúság[8], egy zászlóval késértek Túrig[9], onnat viszszabocsáttam, mert az túriak vállolák fel az késérést Váradhoz 5 mélyföld. 19. Ebédre Gyarmatra[10], 2 mélyföld, hálni Ványára[11], mill. 3, az Balkányon általmentünk, akkor igen megáradt vala. 20. Turra, mill. 3. — 21. Szolnokban mentem Beke Pál halma mellett, az Tiszán Szolnoknál mentem az hídon, mill. 4, háltam Mahmut zaimnál, szálláson ott voltam. 22. Czeglédre, ebéden szállottam Abanyban, mill. 2. Hálni Czeglédre, mill. 2. — 23. Újfalún által, mill. 3., ebédelni szállottunk Üllőre[12], oda mill. 1, hálni Pestre, mill. 3, oda. 24. Budára az várban volt szállásom István deáknál, az lovaim Pesten, mivel ott fenn nincs lónak való hely. 25. Voltam szemben sz vezérrel, Khénán pasával 10 órakor. 28. Ismét voltam szemben, akkor választ is adott, el is búcsuztam eadem die; háltam Pesten. Az látóhalomig késért az szolnoki török s az szt.-miklósi[13] lovas két zászlóval. 29.

1. Szilágyi, Okmánytár, 167-168.
2. Az egykori Zaránd-megyei (ma Hunyad-megye) Șteia-val azonosítható Bolgárfalva.
3. Vaşcău
4. Hidişelu de Jos, Almásmező
5. Szalárdi János (1601-1666) történetíró. 1646 után fejedelmi titkár.
6. Biharkeresztes
7. Mezősas
8. Püspökladány
9. Mezőtúr
10. Füzesgyarmat
11. Dévaványa
12. Üllő
13. Törökszentmiklós

Indultam, ebédre jöttem Üllőre, hálni Monorra, késért Budáról gyalogok, az pesti martalócok Szolnokig. 30. Hálni Czeglédre.

Május 1. Szolnokban Mahmut zaimnál. 2-dikán költeztünk az Tiszán által Tenyőnél csónokon, az lovakat usztattuk, késért az szolnoki és az szt.-miklósi gyalog Ványáig, háltam Túron, Szt. Miklósra jöttem akkor, Szolnokhoz egy mélyföld. 3. Ványára, odajött az vekerdi hajdúság előmben. 4. Ebédre Gyarmatra, háltam Vekerden. 5. az sassi hajdúság jött előmben az Hármosig késértek közel Kereszteshez. Ebédelelni ott szállottam, hálni Váradon Komári Ferencnél. 6. Ebéden Szalárdi János uramnál, vacsorán Sztefán Ferencné asszonyomnál[14]. 7. Solymosra[15]. 8. Bolgárfalvára. Indultam, háltam Déván. 11. Szászvároson. 12. Balásfalvára. 13. Radnótra, urunkat ott találtam, az vezér levelét megadván s az izenetét megmondám az szerént. [...]

Szilágyi, Okmánytár, 169-170.

14. Stephán Ferenc 1646-ban Tokaj kapitánya volt, neje Ráskay Zsuzsanna.
15. A Fekete-Körös menti Șoimi

Lengyelországi követjárás (1655 szeptember-október)

Anno 1655. die 12. **Septembris** jött urunk postája Balog István Bolgárfalvára urunk levelével, hogy Lengyelországban menjek.

Lengyelországban bemenetelemnek, utomnak rendit feljegyzettem mélyföldekkel együtt.

14. Indultam házomtúl. Háltam Dupepiatrán[1], mill. 3.

15. Zalaknán[2] az udvarbirónál, mill. 3.

16. Fejérvárra, mill. 3.

19. Estve expediált urunk ő nagysága.

20. Indultam Fejérvárról, háltam Felvinczen[3], mill. 3, de nagy. 21. Indultam Kozakocki Jánossal, háltam Marosvásárhelyen, mill. 7, ebédeltem vele Radnóton.

22. Ebédre Régenben, mill. 3, hálni Bátoson, mill. 1.

23. Budakra[4] mill. 2, hálni Beszterczire mill. 1 — 24. Dumitrére[5] Naszódnál által az Szamos vizén, Szaló nevű falunál tértünk ugyan az Szaló[6] vizén Hordóra[7], Télcsőre[8], Beszterczéhez való faluk[9] mill. 4.

25. Az havason által az gyalog ösvényen[10], háltam Szecsel[11] nevű faluban Máramarosban mill. 4.

26. Szigetre, mill. 5.

27. Hosszúmezőnél[12] az Tiszán által, azután az Taraszk vizén azután az Talabár vizén; háltam Técsőn[13] mill. 2.

1. După Piatră, falu Hunyad megyében.
2. Zalatna — Zlatna
3. Unirea, Vinţul de Jos
4. Szászbudák — Budacu de Jos — Deutschbudak
5. Nagydemeter — Dumitra — Mettersdorf
6. Salva patak és Salva falu
7. Ma Coşbuc
8. Técső — Teceu Mic
9. A Radna völgye vagy Naszód vidéke Beszterce város birtoka volt.
10. A mai Setref hágó
11. Săcel
12. Tiszahosszúmező — Cîmpulung la Tisa
13. Tarask, Terebla vize és Tacsev (Ukrajna)

28. Drahnira, magyarul Kövesliget[14], mill. 2.

29. Kolocsovára, Szinevére, hálni Volovára[15], mill. 5, de valóban gonosz útja van.

30. Hidegpatakra[16], mill. 3.

October

1. Által az Beszkéden az lengyelországi határban, ebéden Supánban, Komarniczki uramnál, hálni Szmeznán Kropivniczki nevű nemesember falujában, mill. 4.

2. Az Sztrei vizén által[17]. Ebéden Boriszlavszki Ferencnél, háltam Kmelnisnan faluban Jonoroszki nevű nemesembernél, mill. 3. — 3 Turkén[18], ugyan az Turka vize mellett van, ebéden Jonoroszki János nevü nemes embernél; eadem die tértem vissza az Jablón vizén által ismét Borinára[19], mivel ott hírt hozának, hogy Sztámnyászta felé nem mehetek; se Zambor[20] felé az kozák és muszka miatt, mill. 1.

4. Volt nagy eső, az vizek áradása miatt Borinán voltam.

5. Sem mehettem az vizek miá, míg meg nem apadtak.

6. Mentem ezekre, Turekczie mellett Szokolkára, az Szan[21] vizén által Tarnovára s mind az Szan vizén. Ebéden Szvenacziére. Kamnyeczky nevű nemesembernél, hálni Lipnikére, mill. 5. Zamborhoz való jószág Kranicz van ott.

Latus facit milliaria nro 64 [64 mérföldnyi utat tettem meg].

7. Cziarnova[22] nevű hosszú falu mellett, tart egy mélyföldet az hossza, Oselina nevű szép kastély mellett; háltam Liszkán[23], mill. 4, város, vára is szép nagyon.

8. Az Szan vizén által, azután az Szlotva vizén által. Ebédre Szanokra[24], mill. 2, királyi város, vára is szép vagyon az hegyen,

14. Drahova (Ukrajna)
15. Volovo
16. Rika
17. Stryj
18. Turka
19. Borislav
20. Sambor
21. San folyó Lengyelországban
22. Csarna
23. Lesko
24. Sanok

egy felől az Szan vize foly alatta. Hálni Brezov[25] városán által Pod canceller [sic!] bírja; hálni Bleznán falu, mill. 2 1/2 az hetmann fiát sztaroszta Haliczkit ott találtam Brezován.

9. Sztrisura[26] falu Pothajeczki nevű nemesembernél, ebéden Czivecz vára mellett; hálni Risován[27], város, vára szép vagyon, marsaléké, mill. 7. Lubomirszkié[28].

10. Goglovára, város[29]. Hálni Vidlán, mill. 3, ott értem az hetmant, Sztanislaus Potoczkit[30]; ott szemben voltam vele 12 óra tájban; azután estve vacsora után az instructiom szerént való dolgokat tractálván vele.

11. Mentem az hetmannal Tusimére, én háltam Remenjén Visovati csűriben, vára is vagyon nem messze az Viszlok[31] vizéhez, mill. 3. Vagyon más város és vára is van, túl az Viszlok parton Preszlav nevű, 12. Ott voltam vacsorán.

Voltam az hetmannál, vacsora után tractáltam vele és assecuráltam kezem beadásával, urunk képében; maga is hasonlóképpen keze beadásával assecurált, hogy az mit végeztünk akkor, ő is megállja, urunk is hasonlóképpen.

13. Indultam vissza Zengisev[32] nevű városon által Risovára, háltam Ticzin[33] nevű városban, egy pap udvarházánál, az holott gyülekezett vala 500 ember visszaszegezett kaszával, az hetmannak 50 kurtánya[34] is velem lévén, mill. 6.

14. Brezován ebédeltem, hálni Szanokra, mill. 7.

15. Liszka mellett Lipinre, háltam Liuminán mill. 7, onnat kezdetik az Neszter vize[35]. Volsoczig az Neszteren mentem, de Hittire [?].'

25. Brzozów
26. Strzyzów
27. Rzeszów
28. Lubomirski lengyel marsall tulajdona
29. Glogow Malopolski
30. A régi lengyel nemes Potocki család tagja. Ősi váruk, Potok, a krakkói vajdaság területén feküdt.
31. Wisloka
32. Bedziszów
33. Tyczyn
34. Gyalogos katona, a román curtean szóból.
35. Dnyeszter

16. Hidegpatakra, mill. 11., az magyar határban Máramarosban.

17. Kricsfalvára[36], ahol Sztoika Simon lakik, mill. 8.

18. Técsőre, Szigetre, hálni Berszenán[37], falu mill. 6.

19. Ebédre az havason által Télcsőre, hálni Dumitrére, mill. 9.

20. Görgényben, mill. 6, ott találtam urunkat ő nagyságát. Latus facit milliaria nr. 70 Az utolsó latusról való 64 ide véven
64

Summa facit 134 menet, jövet.

Szilágyi, Okmánytár, 240-242.

36. Kricsova — Cricești
37. Bîrsana

A poroszországi Toronyáról (Torún) küldött jelentés (1655 december 9.)

Kglmes uram, az királyt[1] [közel] Goliup nevű városhoz Prussciában[2] értem egy mélyföldre egy faluban, onnat egy trombitást vélem küldvén Goliup nevű városban, maga is másnap bejön; de megváltozott, mivel igen siet előtte álló dolgainak végben vitelére, csak postaképen jár, onnat jött Toronjára[3], ötödnapig lévén alatta, tractálván vélek, megadák az várost.

5. Decembris jött be, utánom küldött két mélyfölddel előnkbe szekerét, mivel Jakabfi uram is Goliup nevű városban érkezvén hozzám. 6. Decembris mentünk Toronyára. Eadem die estve szemben volt velünk; [...] akkor voltak ott ezek: az öccse, kivel egy testvér princeps Alhaltinus, az fű cancellarius princeps regni, az ország cancellariusa, az angliai követ, s az franciai követ; [...] Nagy becsülettel látott az király, assecurálván az N[agysá]god sinceritása és barátsága felől, igen kedvesen vette, másnap reggel ismét privatim volt szemben velünk, 2

1. Váradi Jakabfalvi Miklós és Sebesi Ferenc 1655 október havában indulnak követségbe X. Károly Gusztáv (1654-1660) svéd királyhoz. II. Rákóczi Györgynek a svéd királyhoz intézett latin nyelvű levele október 21-én, Sebesi Ferencnek adott magyar nyelvű utasítása pedig október 22-én kelt. Ismeretesek továbbá a svéd király és Sebesi közvetítésével II. Rákóczi György között kötött titkos szerződés pontjai, valamint Jakabfalvinak és Sebesinek a fejedelemhez intézett jelentései is. vö. Szilágyi, Erdély I, 479-491 és II. 74-76.

2. Golub Dobrzyn, város Poroszországban

3. Torún. Johannes Rainer 1655 december 29-én kelt és a fejedelemnek küldött levelében arról ír, hogy *„Nagyságod méltóságát előttem viselvén, magam elmentem vele* [Sebesi Ferenccel] *Toronyáig az svécziai király hátán"* vö. Szilágyi, Okmánytár, 277. Jakabfalvi Miklós: *„... mikoron svécziai királyt Toronyánál értem volna Prussiában, együtt Sebesi urammal vitettünk be az városban az király szekerén és ugyan az nap szömben is lött velünk az király* [...] *Tetszett magának is az királynak, hogy más nap privatim legyen szemben velünk* [...] *Egyéb minden dolgokat Sebesi uram fundamentumból referálhatta Ngodnak"*. vö. Szilágyi, Erdély, II, 76.

óráig volt velünk [...] Az fű cancellariussal is szemben voltunk Raghikoczkival is, mindenik becsülettel látott [...] Az apácák között is voltam az kalastromban. — Asszonyunk nénjével szemben voltam, s követvén és mentvén asszonyunkat, hogy levél által meglátogatta volna, ha ennyire való utunkat tudta volna [...] Itt most vadnak követek: angliai, franciai, kozák, muszka, brandenburgi hercegé, danszkai, a török követ is Grosznáról[4] útban vagyon, azt mondá az cancellarius.

Elbunk[5] is megadta magát, ma hozák meg a hírét, mindenütt hódolnak előtte; úgy gondolom Danszka[6] is megadja magát; csak addig, míg odamegyen, azt reménlem, hogy választ nekünk nem ad, s az több követeknek is, míg meg nem hódoltatja épen Pruszciát. Innét úgy reménlem, hogy mihelt Maliburggal[7] véget ér, mindjárt Danczka alá megyen, oda 4 mélyföld, talán onnat fog expediálni; csak az költség igen elfogyott, nem tudom vissza is mint mehetek az becsület mellett, mind adni kell itt, úgy látom; mint Törökországban, szintén úgy kévánnak, az kik körülettünk forognak és valamit szolgálnak. Isten tartsa N[agysá]godot jó egészségben. Datum in Toronya die 9. Decembris, 1655.

N[agysá]godnak
alázatos híve

Sebesi Ferenc m.p.

[...]

Szilágyi, Erdély, I. 487-488.

4. Grozno — város Lengyelországban
5. Elblag — város Lengyelországban
6. Gdansk — Danzig — város és kikötő Lengyelországban
7. Malbork — az egykori Marienburg — város Lengyelországban.

Első kozákországi követjárás (1656 június-szeptember)

Anno 1656. die 10. Junii indultam hazul Kozákországban[1] az kozák hetmanhoz Chmielniczkihez[2] urunk parancsolatjából; háltam Dupepiatrán, mill. 3.

11. Ebédeltem Zalaknán az udvarbírónál, mill. 2, háltam Sárdon Sebesi Boldizsár uramnál. mill. 2.

12. Ebéd Enyedre, mill. 2, háltam Csucsán[3] Ugron András uramnál, mill. 4.

13. Radnótra, mill. 2. 17. Indultam Bogácsra[4], Medgyesre, mill. 3, hálni Vizaknán, mill. 7, ott találtam öcsém uramat s 18-án ott voltam. 19. Vissza Radnótra.

20. Expediált urunk; eadem die háltam Medgyesen, mill. 3. — 21. Ebédelni Segesvárra, mill. 3, hálni Szász Budához[5] egy faluban egy mélyföldnyire, mill. 3.

22. Ebéd Kőhalomban, mill. 1, hálni Sz.-Péteren[6], mill. 1 Az kozák követet, Burkacskit értem Kőhalomban. 23. Földvárra, mill. 4. — 24. Brassóban, mill. 1. — 25. Ott voltam, 26. ott voltam, 27. ebéd után indultam, háltam Hermanban[7], mill. 1.

28. Ebédre Illyefalvára, mill. 1, ott költöztem hidason az Olt vizén; hálni Kézdivásárhelyre, mill. 4. — 29. Ebéd után Bereszkben[8], mill. 1. — 30. Az várnál által Ojtoz vizén Tatrosra, mill. 6. Ugyan az Tatros vize felé Tatrosnál[9].

Július 1. Bacsóra[10], mill. 5. Az Tazó[11] vizén is által kell menni; ugyanott hidason költöztem az Beszterce vizén.

2. Románvásárra[12], mill. 5, ott az Moldova vizén mentem által.

1. A mai Ukrajna középső és északi része.
2. Bogdan Hmelnyickij (kb. 1595-1657) ukrajnai államférfi és hadvezér.
3. Maroscsúcs — Stîna de Mureş
4. Szászbogács — Băgaciu — Bogeschdorf
5. Bunești — Budendorf
6. Homoródszentpéter, mai nevén Homoród — Honigberg
8. Bereck — Brețcu — Bretz
9. Tîrgu Trotuş
10. Bacău
11. Taslău
12. Roman

3. Szépmezőre költöztünk az Szeret vizén által hidason Skegi[13] nevű falunál; ott ettem ebédet, mill. 2, hálni Szépmezőre[14], mill. 4.

4. Jászvásárra[15], mill. 4.

6. Voltam szemben az vajdával[16], ebéden is ott fenn voltam.

8. Indultam. Mentem egy vizen által hídon Csincsorára ebédre, mill. 1 1/2, hálni Micskére, mill. 4. — 9. Ebédre Gramagyestre, mill. 3, hálni Kurtenyestre, mill. 3. Csucsoránál[17] költöztem az Pruth vizén által.

10. Renczkovára[18], mill. 3, ott költöztem az Neszteren által; kozákok városa. Pokovnik Zelinczki ott az Neszter partra zászlóval kijött előnkben. Eadem die voltam nála ebéden. 11. Ott voltam.

12. Pisanczia[19] nevű város volt, de elégette az tatár; ott etettünk az mezőben, mill. 3. Hálni Zámbokréczra, mill. 3, eddig mint pusztát megyen Ráczkovától fogva; az tatárok egyik utja azon az pusztán van és tolvajos is ott, félelmes.

13, Odabulkára[20], Balanofákra, ebédre, mill. 2. Hálni költeztünk Szamoka nevű városkánál az Buh vizén; hálni Szomolicskára, mill. 2.

14. Mocsokára, Stefanofkára[21], Vensukára, Talalajura ebéd, mill. 4. Hálni Umánban[22], mill. 3, ott is a pokovnik Lalik Czaninko nevű.

15. Ebéd után, hálni Mosorovára, mill. 3.

16. Ordosovra, Olkocinkára, Zvenngrotkára[23], hálni Taraszovkára, mill. 5. Ezek mind városok, kozákok lakják. 17. Ebédre Vezlovoczra, mill. 3, hálni Orloveczra, ott lakik az hadi

13. Şcheia
14. Tîrgu-Frumos
15. Iaşi
16. Gheorghe Ştefan
17. Ţuţora?
18. Raskov
19. Pisarevka?
20. Obadovka?
21. Stepanovka?
22. Uman
23. Zvenigorodka

bíró, igen emberséges ember, itílőmester; eadem die ott voltam nála vacsorán, mill. 1.

18. Ebéden ott voltam; eadem die delelteték el velem az koloszát; mentem Smile[24] nevű város mellett, Vihoczki öccse bírja, Dániel, mill. 2, ott vagyon hosszú híd egy folyóvíz[en] által[25], de mint láp, nem látszik folyása, az mely szintén Cseherin[26] körül is foly, a járja környül. Háltam egy faluban.

19. Cseherinben, ott találtam az hetmant, mill. 8. Szmile nevű városhoz.

20. Voltam az hetmánnyal szemben; eadem die vendéglett is.

23. Vihoczkinál ebéden, az hetman is odajött aztán ebéd után.

25. Voltam ebéden Burkaczkinál.

26. Adtam be az követséget az hetmánnak és tractáltam vele.

29. Expediált az hetmánn Kovalioczki nevű szavielt [!] is velem együtt, és Rusét, lengyel; ezt bocsátá urunkhoz követségben. Háltam Kapitánofkán[27], mill. 3.

30. Ebéd Verhinován, falu, hálni Milszára, az Daniel városában.

31. Ebéd Bakliban, hálni Orlovcsára.

Augusztus 1. Verlovecz mellett, hálni Taraszovkára, mill. 3.

2. Szvinagrotka mellett Olkhomiczra m. 2.

3. Umánban, 4. ott voltunk. 5. Balabanofka m. 6.

6. Dumitraskóra, ebéd Zambokréczra. 7. Raczlóvára.

9. Költöztem az Neszteren által, háltam Kurtyineszten[28], mill. 2.

10. Gramagyistre m. 5. — 11. Csucsorára m. 5. — 12. Jászvásárra, 13. ott voltam. Eadem die voltam az vajdával szemben. 14. Indultam, háltam Szépmezőn.

15. Románvásárra. 16. Bacsóra. 17. Tatrosra. 18. Bereszkben. 19. Prasmára. 20. Brassóban, hálni Magyarósra[29].

24. Smela
25. Taszmin
26. Csigirin
27. Kapitanovka
28. Curteşti, Botoşani melletti falu
29. Szászmagyarós — Măieruş — Nussbach

21. Segesvárra, Medgyesre, háltam Nagy Bajonban[30]. 23. Ebéd Morgondi Miklósnál, háltam Tordán. 24. Kolozsvárra.

27. Jött urunk be Szamosújvárról; eadem voltam szemben ő nagyságával.

30. Indultam hazafelé; háltam Tordán. 31. Hálni Fejérvárra.

Augusztus [helyesen: **Szeptember**] 2. Jött urunk Fejérvárra, ott vártam ismét. 4. Szászvárosra[31]. 5. Bolgárfalvára.

Szilágyi, Okmánytár, 377-379.

30. Nagy Bajon — Felsőbajom — Bazna vagy Alsóbajom — Boian
31. Orăştie — Broos

Második kozákországi követjárás (1657 május-szeptember)

Majus 13. Indultam urunk parancsolatjából Kozákországban és Tatároszágban[1] hazul[ról]. Háltam Zalaknán. 14. Fejérvárra. 23. Indultam Fejérvárrúl az svéd és kozák követtel, Dánielle[2]. Háltam Szerdahelyen[3]. 24. Szebenben. 27. Sárkányban[4]. 28. Brassóban. 30. Prasmára. 31. Bereszkben.

Junius 1. Tatrosra. 2. Bacsóra. 3. Románvásárra. 4. Dragoselre egy boérfaluban[5]. 5. Szucsvára[6]. 6. Voltam az vajdával[7] szemben, eadem die vendégelt meg az vajda az svéd és kozák követtel együtt. 8. Indultam onnét. Költeztem az Szeret[8] vizén, háltam Botoselyen[9], mill. 3, város. 9. Az pusztán[10], által Stefenestre[11], mill. 4, költeztem az Pruth vizén, túl rajta háltam az mezőben, mill.10, mivel féltünk mind az lengyeltől s mind az tatártól, kinn volt akkor. 10. Szorokára[12] az Neszter mellé, város, vára is van, mill. 8. — 11. Az Neszteren által ugyan ott mentem Verbovkára, város, hálni Nesztofszkára, város, Zelinczkie, mill. 4. — 12. Az bucsmani erdőn által Zámbokréczra, mill. 2. Az alsó úton lesett 200 tatár; de én az felsőn mentem. Isten megoltalmazott. Hálni Balanofkára, mill. 2, innét találtam Zelinczkit az ő hadával; táborban mentem hozzá. 13. Szamokánál az Buh vizén[13] által költöztem Szobolyufkára[14], Sztefanovkára, Veznei nevű városkára, Janovára hálni, mill. 5.

1. A mai Ukrajna déli része, a bucsáki, ocsakovi és krími tatárok földje.
2. Daniel svéd követ
3. Szerdahely — Miercurea Sibiului — Reussmarkt
4. Sárkány — Şercaia — Schirkanyen
5. Dragoşeni, Suceava megyei egykori szabad paraszti falu.
6. Suceava
7. Gheorghe Ştefan
8. Siret
9. Botoşani
10. A mai Cîmpia Moldovei, abban az időben, gyéren lakott terület volt, gyakran nevezték a jászok pusztájának is.
11. Ştefăneşti, Botoşani megye
12. Soroca város Moldáviában
13. Jusny Bug
14. Szobolevka

— 14. Talaluja nevű város mellett, Oredufkára Umanban, mill. 4. — 15. Ebéd után Babana[15] nevű városra Muserovára, mill. 3. — 16. Tazló nevű városon által, Kiticz[16] nevű folyóvizen által Ulcsoveczre, Szvinagrutkára, Teraszovkára, mill. 4, ezek városok. 17. Ulsanára, nagy város, mill. 2. Jazovovkára, Urkifára, Szmilára alias Teszminjére[17], ott az hosszú hídon az teszménji vizen[18] által, háltam az mezőben. 18. Medufkára[19] ismét által az teszménji vizen, mill. 6, Szabatovára. 19. Ott voltunk. 20. Chererinben. 21. Érkezék az posta bán uram[20] levelével. 22. és 23. Küldtem levelet. 22. Voltam szemben az hetmánnal Chelmiczkivel[21].

15. Babanka
16. Tikics
17. Smela
18. Medvedevka
20. Barcsai Ákos lugosi és karánsebesi bán itt említett első levele június 7-én, a második pedig 8-án kelt Kézdivásárhelyen. Ebben, mely válasz volt Sebesi Ferenc levelére, Barcsai többek között a következőket írja: *„Az mi kegyelmes urunk s az hetmány között való confoederatio azt kívánván, bár csak ezer kozákot küldene ki, míg az mi kegyelmes urunktól segétség érkeznék"; „Az svekus követet ő kegyelmét a Dániel uramot is szómmal becsülletesen köszöntse"; „Hogy ugyan öszveveszett volna Chmielniczki, az kozák hetmány az muszkákkal, éjjel-nappal tudósítani mind arról, mind pedig egyéb dolgoktól is ne nehezteljen* [...]" stb. Külső cím: *„Generoso Domino Francisco Sebesi de Bolgárfalva, Domino mihi observandissimo"*. vö. Szilágyi, Okmánytár, 523-524.
21. Bogdan Mihajlovics Hmelnyickij (Chmelnizkij), kozák hetman.

Sebesi Ferenc cseherini jegyzetei 1657 június 20.-tól augusztus 16-ig. Memoriale

Az muszka császártól[22] jött követ másfél száz lóval az kozák hetmanhoz ilyen követséggel:

1. Hogy ha tetszik az hetmánnak, hogy az svéciai királlyal megbékéljék[23] [...]

Azért, hogy Fejér-Oroszországban[24] Sztára Bicho nevű város és vár vagyon[25], mely hódolt az hetmánhoz és azt kérte az muszka [...] Az svéciai királyra neheztelt az kozák hetmány, hogy az muszka császárt csak Muszkoviae Duxnak[26] írta az titulusában.

Vagyon 75 ezer muszka had az Ókrainaszélben és az Muszkaszélben[27] készen; az kozák hetmány valahova akarja fordítani, ő reá bízta az muszka császár.

Az tatár hántól lévén egynehány rendbeli követek, most is egy murzát várnak; kévánják egyiket, hogy az ifjú hetmánnal[28] megesküdjenek és confoederatiot tegyenek; másikat, hogy az két Oláhországra és Erdélyre menjenek; az hetmány azt felelte, hogy miért akartok ti az két Oláhországra és Erdélyre menni, holott azok az császárnak mind adójokat megadták, hűségeket megtartották; ha penig be nem szolgáltatták volna magam is veletek elmennék ellenek; avagy azért neheztelnek-é, hogy az

22. A moszkvai cártól.

23. Miután a kozákok az orosz birodalomhoz csatlakoztak, a kozákok ügye az orosz politika függvényévé vált. Orosz.országnak nem állott érdekében a svédek lengyelországi terjeszkedése. Hmelnyickij Bogdán kozák hetman mégsem mondta fel Rákóczival a már régebben megkötött szövetséget és csatlakozott hozzá seregével. 1657 nyarán és őszén azonban a cári udvar visszarendelte a Rákóczit támogató kozák hadakat.

24. Fehéroroszország

25. A Mogilevtől délre fekvő Bychov

26. Moszkvai herceg

27. Az ukrajnai (krajna, oroszul: határvidék) és a moszkvai birodalom felőli szélek, azaz határőrvidékek.

28. Hmelnyickij György

én ellenségimre jöttek és nekem adtak segítséget? Mivel nekem barátim s jó akaróim azok az országok, meg is esküdtem velek. Lássátok, ha elmentek, de mindjárt rajtatok leszek mind az tengeren, s mind az szárazon, utánatok megyek valamely felé fordultok, ha azokra az három országokra mentek, avagy az lengyel segítségére és Krímben elküldök; feleségteket, gyermekteket elraboltatom; lássátok, ha többet nyertek az három országban. [...] Vihocki mondá, hogy Kamenyiczet[29] az töröknek igérték az lengyelek, csak segítsék[30] [...]

Beresciát[31], hogy megvették, azt mondta, hogy miért vették meg azt; mert az Viszlán[32] innét övé és nem engedi másnak az hetmánn. Illyónak[33] is az kulcsait kezekhez vette.

Az fejedelemhez kételkedik az kozák, mintha Lengyelországot mind magának akarná occupálni. Az sveciai követ mondta, hogy nem, hanem kinek-kinek az ő része megleszen és csak magának szerezné. [...]

Az svéciai követnek úgy declarálta magát az hetmán, hogy jobb akarója az svéciai királynak, hogy sem az muszkának; az fia jelenlétében mondta, ha meghalok, ím az fiamnak is meghagyom, hogy megtartsa az svéciai királlyal való confoederatiót [...]

Az Lengyelországnak oszlása: az kozák hetmánn az Viszlán innét akarja bírni; Borusiát és Litvániát[34], Lengyelországot az Bog[35] vizén túl és Varsován túl 2 mélyföldet az svéciai király; azontúl Krakkót és Varsováig az Bog vizén innét az fejedelem; úgy hogy emlékezeti ne legyen az Lengyel királyságnak [...]

---

29. Kamenec-Podolszki

30. Amint ismeretes, a törökök ellenezték II. Rákóczi György lengyelországi hadjáratát és támogatták a lengyeleket.

31. Breszt. Petrichevich Horváth Kozma erdélyi emlékíró szerint: „*Rákóczi fejedelem a svéd királlyal és mellette levő hadakkal ment Varsova felé, amelyet is per deditionem megvettek, de semmi praesidiumot benne nem hagytak, onnét mentek Brescia nevű város alá* [máshol: Brestye], *azt is megvevén* [...]" vö. Erdély öröksége V, 114, 118.

32. Visztula — Wisla

33. Lvov — Lemberg

34. Poroszország és Litvánia

35. Bug folyó

Az tatár hán még csak hallani sem akarta, hogy a svéd követ és magyar követ megyen[36], oda ne menjen, azt mondták, nem kell nekiek; az vajdának három kalarását[37] vasban verték, az mienket is Kracziont [Crăciunt][...]

2. Punctum. Tiskovics írta és más minekünk is, hogy 20 ezer muszka ment segétségekre s volt az hír ő nálok is; de Muszkaországban Cztoliczán[38] nagy villongás volt köztek [...]

[Június] 24. [Helyesen 26] Jött be az havasali követ. Vagyon lengyel követ; svéciai királytól követ. Az erdélyi fejedelemtől. Az tatártól volt; de elment [...]

Portai hír, az havasalföldiek beszélik, hogy az velencés[39] elsőben 20 gályát, az kit bocsátottak volt látni, hol legyenek, az velencések az Bogazon kibocsátották[40] és ott elfogták [...]

Az zaporoi kozák mind az tengerre ment, csak az aprója maradt helyben[41] [...]

28. Hoztak nyelvet, az zaporói kozákoknak irta az hetmán, hogy meg ne induljanak addig, míg ő meg nem izeni, megizeni ő; de azok azt izenték, hogy az itt való kozákok eleget nyernek; de ő nekiek régtől fogván semmi nyereségek nincsen; azért ők elmentek, 400 hajójok vagyon és az doncki kozákokkal[42] megegyez[nek], több leszen [...]

1657 julius 2-21.. Kremencsuk nevű városnál, mely közel Zaporóhoz[43], fel akartak támadni az hetmán ellen, azért álgyújukat, porokat Szabatovára viteté mostan, azért hogy az tatároknak visszaadatta méneseket az mit tőlek nyertek volt [...]

Az Krímből rabok szabadulása felől így [sic!], hogy eljöjjek mindjárt és megírja mind az doncki kozákoknak, hogy az tengeren őrizzék, s mind innét megparancsolja, hogy az

36. A tatár kán, aki a török Porta hűbérese volt, szintén ellenezte Rákóczi lengyelországi hadjáratát.
37. A havaselvi és moldvai vajdák lovas katonái vagy călăraș-ok.
38. Azaz Moszkvában, a moszkvai birodalom fővárosában, Sztolicában.
39. Velenciek
40. Boszporusz
41. A zaporozsei kozákok hadigályáikkal gyakran törtek be a török birodalom területére.
42. A doni kozákok
43. Azaz a dnyeperi vizesésekhez vagy „za porog"-okhoz.

zaporocki kozákok készen legyenek az tengeren és az török követnek ilyen választ ad, ha azokat elbocsátja, az Feketetengerre nem bocsát, hanem békessége leszen vele [...] Hogy újabb confoederátió legyen, megújítsuk és Krímre reá menjen lövőszerszámokkal, túl az tengeren megállassa az kozákokkal az útját, hogy Konstantinápolyba ne vihessék, azon kérem.

27. Julii. Érkezék az kozák követ, az kit az tatár hánhoz küldöttek volt, azt Sara Gradtól[44] bocsáták [...]

7. Jött **Augusti** az Lupul hetmán fia Molduvából 6-tod magával [...]

[A napló folytatása]

Julius 12. Voltunk ebéden az svéd követtel Vihoczkinál az cancelláriusnál.

18. Lopák el 200 talléromat, egy nyuszttal béllelt süvegemet és az ló orrára való láncot.

20. Indula Tetera muszka császárhoz. 22. volt harcok Nisibosánál az lengyelekkel az magyaroknak[45].

Augusztus 6. Reggel hala meg az kozák hetmánn Chilminczki, vecsernyekor kezdének harangozni[46]. 12. Jöve be az ifjú hetmán[47] az táborból, mentünk eleiben Vihoczkival s az svéd követtel, egy mélyföldnyire és Nimiriczcel.

17. Expediáltak, indultam estve Cseherinből másnap Szmilára, mill. 8.

19. Olsankára, mill. 8. — 20. Muserovára, mill. 9. — 21. Umánban, mill. 3. — 22. Vladisovára, az Buh vizén ott

44. A Vimica melletti Szargorod?

45. Rákóczi György lengyelországi hadjáratának egyik csatahelye.

46. Hmelnyickij Bogdán azelőtt a törökök szövetségese volt, de 1654-ben Alexej orosz cárral olyan szerződést kötött, melynek értelmében Hmelnyickij elismerte a moszkvai cár fennhatóságát, másfelől az orosz uralkodó megígérte, hogy ezután tiszteletben tartja a kozákok szabadságát és jogait. Emiatt a törökök és lengyelek szerfelett felháborodtak és mikor Hmelnyickij meghalt, az a gyanú is felmerült, hogy a törökök mérgezték meg.

47. Bogdán fia és utóda Hmelnyickij György 1660-ban el akart szakadni Oroszországtól és szorgalmazta a kozákság visszacsatolását Lengyelországhoz. Azonban a kozákok nagyobb része elfordult tőle, végül sikertelen csatározások után elbukott.

költeztem, mill. 9. — 23. Zambokréczra, mill. 6. — 24. Szorokára, mill. 9. — 25. Szkumpie nevű faluban, mill. 9, ott költeztem az Pruth vizén által. 26. Jászvásárra, mill. 4. — 27. voltam az vajdával szemben. 28. Szépmezőre, mill. 4. — 29. Románvásárra, mill. 4. — 30. Bacsóra, mill. 5. — 31. Tatrosra, mill. 5.

September 1. Bereszkben, mill. 6. — 2-dik Prasmára, mill. 7. — 3. Brassóban, háltam Botfalván. 4. Kőhalomban, az Apácán által[48], mill. 5; az Olton is költeztem Hévíznél. 5. Segesvárra, hálni túl rajta, mill. 4. — 6. Vásárhelyre ebédre, mill. 4, háltam Szentpéteren[49], mill. 3. — 7-dikén Szamosújvárra, az gyűlés ott volt. 13. Bomlék el az gyűlés[50] [...]

Szilágyi, Okmánytár, 517-518, 531-536, 541, 543-545.

48. A Barcaságot a belső erdélyi részekkel összekötő út, régebben az apácai erdőn keresztül vezetett.

49. Uzdiszentpéter — Sînpetru de Cîmpie

50. A lengyelországi hadjárat kudarca után az Erdélybe hazatérő II. Rákóczi Györgyöt a tatár rabságba hurcoltak hozzátartozóinak átka és a Porta trónfosztó parancsa fogadta. Ő azonban makacsul ragaszkodott az uralomhoz. Az 1657 októberében összehívott országgyűlés nem mert ugyan ellenszegülni az új fejedelem választását követelő török parancsnak, de Rhédey Ferencet csak azzal a feltétellel választották meg fejedelemnek, hogy ha Rákóczinak sikerülne megnyerni a szultán kegyeit, akkor Rhédeynek le kell mondania a fejedelemségről.

Konstantinápolyi, Márvány- és Égei-tengeri útleírás (1657 szeptember-december)

... [szept.] 7-dikén Szamosújvárra, az gyűlés ott volt. 13. Bomlék el az gyűlés. Ugyanabból az gyűlésből az ország reám esék és az portára küldének, assecurálván 2 ezer forint jószágról avagy készpénzről, hogy megadják.

14. Indultam. Háltam Zágorban, mill. 10.

15. Kacára, mill. 7.

16. Brassóban, mill. 7. Ott várakoztam, míg a levelet utánom hoztam [hozták], az ország kiket küldött.

20. Indultam onnét Rozsnyóra, mill. 1.

21. Az Szokoli hídjánál háltam.

22. Targovistyára ebéd előtt.

23. Voltam ebéden az szpátárnál.

24. Háltam az mezőben virradtig, Bukurestre.

25. Dalljára.

26. az Dunán által Tiszminre.

27. Arnótkőre.

28. Dragóikőre.

29. Novák havasán által Kumanovára.

30. Szultánkőn által Fakiban.

October — 1. Jadiában. — 2. Aykőre. — 3. Szarai mellett Ingsezre. — 4. Konstantinápolyban. Eadem die szállott be az császár. Taukpasban, sátorokat ott vonták fel. — 9. Küldtem urunknak levelet, bán uramnak is, az vajdának is. — 16. Hozák urunk levelét. Eadem die voltam az muftival szemben. — 17. Voltam vele szemben. — 18. Indula el az császár; eadem die voltam az az Jediculában, Tordai Ferenc és Tisza István, Harsányi Jakab, Zöldfikárral együtt szemben[1]; ott háltam. — 20. Indultam Konstantinápolybúl, háltam Kucsukmezőn. —

1. Mikor II. Rákóczi György elpártolt a töröktől, a szultán a portán tartozkodó erdélyi követeket börtönbe vetette. Így jutott a Héttoronyba somogyomi Tordai Ferenc, borosjenei Tisza István és Harsányi Jakab.

21. Biukkucsuiken által Cilibriában az várban az püspöknél, mill. 6. — 22. Cserliben, város, ott értem el az császárt. Eadem die voltam az muftinál, voltam az kajmekámmal is szemben, Niszangsi pasával. — 23. Egy csauzt adatván az császár mellém, az fővezérhez indultam, onnat mentem Rodus[2] nevű városra az tenger mellett ebédre. Háltam Degmecsekben. — 24. mentem az nagy tolvajos hegyen által, hálni az tenger mellett Kanakra[3]. Rodust törökül Tekerdagnak hijják; igen szép szőlőhegye vagyon; az gyapotot is bőven vetik ott. Hálni Kanakra. Ott van az tengerben két hegyen, egyiken erős kalastrom, 80 görög kalugyer lakik rajta; szőlőhegye is szép, az kit mívelnek és szántanak rajtok. Az tenger ott szoros, ott kezdetőtik az [Bogh]as[4]; az lovakban, szolgákban ott hagytam volt. Vára is volt régen az hegyen, ki most puszta.

25. Calipolire[5] ebédre; törökül neve Gyelepoli, város, vára is van, nagy portus; ott költeztem az tengeren által, 6 mélyföld az szélessége, tengeri; túl Csardak[6] nevű város van. Háltam Lapszeki nevű városban az tenger mellett. — 26. Bogazhiszar, ott vagyon két vár, az kit Bogaznak hínak; egyik túl az tengerparton, másik innét, egymással általellenben[8]. Sok lövőszerszám benne, az miatt nem jöhet az olasz feljebb az tengeren Konstantinápoly felé; hanem az török az mellett száll táborban és sáncot csinál az tengerparton s azt oltalmazza. Háltam egy faluban. — 27. Az táborban; az fővezér tábora hol volt, ott vagyon folyóvíz[9], az mely jő az ásiai hegyek közül, a mellett szállnak táborban és azt oltalmazzák, hogy az olaszok édesvizet ne vihessenek; nagy szép darab mező van, az tenger környüle 2 felől, másfelől az ásiai havasok. Bakcsada nevű vár az szigetben[10], ott az tengerben, mely szigetnek 60 mélyföld az

2. A későbbi Rodostó, törökül Tekirdág.
3. Kanak a Saros öböl mellett
4. Bogaz, törökül tengerszoros. Itt: Dardanellák.
5. Gelibolu, az ókori Gallipoli
6. Csardak Kisázsiában
7. Lapseki, az ókorban Lampszakosz
8. Kilid Bahr (Kilitbahir) az európai és Csanak Kaleszi (Canakkale) vagy Kale Szultane a kisázsiai parton.
9. Koca patak
10. Törökül Boghada, görögül Tenedosz; török sziget a Dardanellák torkában

kerületi, 14 ezer szőlő vagyon rajta, fűbora terem; egyfelől az tenger Egyptom felé megyen, másfelől elterjed Velence felé és széllyel. Az Imroz[11] havasa is az tengerben nagy iszonyú havas, 30 falu van rajta. 12 ezer tallért adnak; felét az töröknek, felét a velencésnek. Limnje[12], az is az tengeren egy napi járóföld Bakcsadához; azon is vagyon 60 falu, 300 mélyföld az kerülete; ezt vítta az török, hogy ott voltam.

29. Parancsolta az vezér, hogy Bakcsadára menjek; mert ő ott volt, azt épétteté; mivel az olasz puskaporral felhányta volt. Oly szélvész támada, csak az isten oltalmaza, hogy el nem süllyede, fel nem borítá az kaikót, kikben voltunk. 12 tengeri mélyföld az tenger szélessége ott, szállított Bakcsadán az várban.

30. Ott voltam. — 31. Volt szemben az vezér velem, ő az mezőben volt sátorban az vár előtt.

November 2. adott választ; eadem die jöttem ismét az tengeren által; akkor is megindulna az fortuna; kiszállottam az sáncon; gyalog mentem egy mélföldnyire az török táborig. Kumkon voltam szálláson, az tábor mellett való közelbik faluban adtak szállást. Indultam. — 3. Háltam Lapszekin. — 4. az tengeren által ismét Calipolinál; hálni Kiniában, Elsziminkon. — 5. az havason által Almahiszára[13], egy hegyen puszta vár van. Háltam Margarán[14], török város. — 6. Hairbolra[15], város. — 7. Babaeszkire aznap mentem, nagy hídakon, soha szebbet, magasabbat nem láttam. Egyiket szultán Murad csináltatta; másikat Nazli pasa hídja. Hálni Eszkipolira. — 8. Fakira. — 9. Kumonyovára. — 10. Dobrolniban; mert az Kamgsi vizen nem mehettem által. — 11. Eszkesztambolban. — 12. Arnóthon által Oszenicára. — 13. Az Dunán által Daleára. — 14. Bukarestre. — 15. Targovistyára. — 16. az mezőben. — 17. Rosnyóra. — 18. Brassóban; háltam Feketehalomban. — 19. Fogarasban. — 20. Egy szász faluban. — 21. Szebenben; hálni Kereszténysyzigetre. — 22. Virradtig Szászsebesen. — 23.

11. Imroz, török sziget
12. Limnosz — Limni vagy Stalimene, görög sziget
13. Itt a Ganos vagy Tekirdag hegységről van szó
14. Malkara, város Rodostótól nyugatra
15. Hayraboln

Fejérvárra. — 24. Indultam hazafelé, háltam Szászváros on. — 25. Kajánban. — 26. Haza.
29. Indultam ismét Fejérvárra.
December 24. [sic!] jöttem haza Bolgárfalvára.

Szilágyi, Okmánytár, 518-521.

Sebesi Miklós jelentései I. Rákóczi Györgynek A havasalföldi hadak bekerítése Erdélybe (1644 február 14.)

Kegyelmes uram, alázatosan jelentem Nagyságodnak, az Csiga havason 10. Februarii költöztettem az havasalföldi hadat által. Jeges és igen sík út lévén, esett lovainkban kevés kár is, és igen megvonódtak az lovak, kire nézve az Barcán akartak volna egy nap mulatni, de hogy nem hadtam, igen sopánkodtak rajta.

Alkalmaztattam azért, kegyelmes uram, éjjeli meghálásokat úgy, hogy igen messze nem esett egymástól meghálások. Mivelhogy az kik az Duna mellől jöttenek, azok Tergovistyára majd postán jöttenek többire, hogy így ezaránt is kiljebb menvén, mehessek derekasan véllek. Rukarnál, kegyelmes uram, az mely négy zászló alatt való fizetett lovas vagyon itt, úgymint Nro 305 lovas, azokat az Nagyságod és az vajda ő Nagysága hűségére mind megeskettök. Ma Postelnik Kostandin uram mustrát akar vala csinálni lovasai között, de nem engedtem, mivelhogy most itt benn is az az hír, hogy több kétezer lovasnál kalarás vagyon prope 700.

In summa, kegyelmes uram, cseléddel együtt lehetnek prope 1027 emberszám. Az vajda ő Nagysága is, kegyelmes uram, általam Nagyságodnak izent, gondolván azt, hogy későbbre érkezem Nagyságodhoz; leírván izenetit ő Nagyságának, levelemben includálván, Nagyságodnak megküldöttem. Kegyelmes uram, méltóztassék Nagyságod kegyelmesen erről is tudósítani, elérvén Marosvásárhelyt merre menjek az havasalji haddal, Szakmár felé-e vagy másfelé?[1] Az mely posta kezében Nagyságod az eltévedett leveleket adatta volt, arról is izente az vajda ő Nagysága Nagyságodnak, hogy

1. Végül is Szatmár felé folytatták útjukat. *„Az havaseli hadak, kegyelmes uram* — írja Szatmárról Kemény János a fejedelemnek március 1-én — *most érkezének; az moldvaiak felől nem értek semmit"*. vö. Kemény, 338.

izenje most Nagyságod, melyik posta volt az, hogy ezután mind megbüntesse s fizetésén letartsa etc.

Datum in Sombor, die 14. Februarii Anno 1644.

Barcsai Ákos uram is, az mint értésemre esék, kegyelmes uram, ezen az éccakán Földvár táján hált az moldovai hadakkal.

Sebesi Miklós

Veress, Doc.X, 173-175.

Rácz György oroszországi útjának emlékei
Az orosz cár Szmolensk elfoglalásáról értesíti a moldvai vajdát (1654 szeptember 25.)

(Korabeli fordítás)

Isten k[egye]lmességéből nagy uram császár és főherczeg k[i]nek Allexei Mihajlovicz egyedül bírálkodó nagy és kicsiny Oroszíát muszka, Kiövy, Vlademirszki és Novgrodszki, Kazanszki császára, asztrahanszki császára, Szibiri császára, Szkovulninak ura és Szmolenskának főkendza[1]. tferszki, juguri, perenszki, vettszki, bolgarszki és többeknek is ura és főkedza, az alföldinek[2] új nemzetségeknek czernikovi, rezanszki, poloczki, rosztovszki, belvozerszki, uhorszki, obdorszki, kondinszki, misztiszlavszki és észak felé parancsoló és az everi országnak ura, kartalinczki és az gruzinczki császára és Kabordinczk országnak cserkanszki és főknedze igorioknak[3] és sok országoknak és több uraknak napkelet felől és napnyugat felől és észak felől perpetuus hereditarius[4] (és azoknak nyomója) ura és bírálkodója.

Stephan vajdához, az Moldovaországnak urához[5] In anno praesenti [7]163 die 6 Szeptembris írtál nekünk az nagy urasághoz és az mi hatalmas császárságunkhoz te, Stephan vajda, leveledben az te tabelliariusodtól Iván Nekifortól és a Te homlokodat fordítottad nekünk nagy uraságunkhoz és az mi hatalmas császárságunkhoz, és értettük, mint szerzettél barátságot az mi hatalmas császárságunk hetmanjával, Bogdán Chmielniczkivel és minden zaporosiai haddal, hogy legyen állandó barátság[6] [...]

1. Szmolenszk főkenéze
2. Nizovszk fordítása
3. Ugoroknak? Az Uralon túli részek neve volt Jugria.
4. Örökös ura
5. Gheorghe Ștefan moldvai vajda (1653-1668
6. Bogdan Hmelnyickij és a zaporozsei kozákok moldvai kapcsolatairól lásd: Istoria României II, 173, 174, 183, 188.

Sok rút, igaztalanságokat látván azelőtti királynak Vladiszlavnak és az mostani királynak, Kazimir lengyel királynak[7] és litvai knedznek[8], bocsátottuk vajdáinkat és boérokat [és] sok viadalra való embereket [...] és mi magunk is Istennek könyörögvén, elindultunk Ján Kazimér király ellen az mi subductusinkkal, Grozinczki császár fiával[9] és az szibirszki boérokkal[10] és vajdákkal és sok vitézlő rendekkel. Azért az mi boérink és vajdáink sok embereket öltenek az lengyelek várok és városokból és az littfaéból[11] és sok várokat vettenek meg az lengyelektől és az littfaiaktól [...]

Datum ex arce Szmolenczka, die 25. Septembris anni a creatione mundi 7163[12].

Szilágyi, Erdély, 336, 338.

7. IV. Ulászló (1632-1648) és II.2 János Kázmér (1648-1668) lengyel királyok.
8. Litván kenéz
9. ... alattvalónkkal, a grúz császár fiával...
10. Szibériai boérok
11. litvánokból
12. Amint ismeretes az ortodox egyházi időszámítás a „világ teremtésétől" — anni a creatione mundi — kezdődik.

A moszkvai cár levele II. Rákóczi Györgyhöz (1656 augusztus 6.)

(Egykorú fordítás)

Isten kegyemességéből az nagy úr, császár és nagy fejedelem Mihájlovicsa Aleksza[1], az egész Nagy és Kis a Fejér Ruszniának[2] egyedül bírája, moszkovisi, kieviai, vladimiriai, novegradi, kazániai császár[3], asztarahamiai császár, szibériai császár[4], peszkoviai úr és viliniai fejedelem[5], litoviai, szmolenszkai, everszkai, volniszkai, podolszkai, jugerszkai, perniszkai, vateszkói, bolgárok[6] és egyebeknek ura s novográdi nagyfejedelem, nizovszki országnak, csernigoszki, rezanszki, poloczki, rosztovszki, jaroszlavszki, bolovzerszki, udorszki, obdorszki, kondritszki, vitebszki-misztiszlovszki[7] és az egész észak felől való résznek parancsolója és ura s Verszki országnak, Kartilinszkinak és Gruzinnak császára, és kabardiniai országnak, Cserkuszkit és Gorszkitnek fejedelme[8] és több sok napkeleti, nyugoti és északi uraságoknak és országoknak őse, lakója, ura és bírája.

Isten kegyelmességéből Rákóczi magyarok fejedelme és többeknek.

1. A Romanov dinasztiából származó Alekszej Mihajlovics cár (1645-1676) hódította vissza Lengyelországtól, Kisoroszországot és Szmolenszkot.
2. Nagyoroszország, Kisoroszország (a mai Ukrajna) és Fejéroroszország (Bjeloruszia) egyeduralkodója.
3. Moszkva, Kiev, Vlagyimir, Novogrod és a Volga parti Kazany cárja
4. Asztrahány és Szibéria cárja
5. Pszkov ura és a litvániai Vilnius fejdelme
6. Litvánia, Szmolenszk, Everszk, Volhinia, Podolia, az Uralon túli Jugria, Perm, Vjatja (Vjatkaja Zemlija) és a Káma és a Volga összefolyásánál elterülő egykori bolgár birodalom (Nagybulgária) ura.
7. Novgorod-Szeverszkoje, Nizovszk, Csernyigov, Rjazany, Polock, Rosztov, Jaroszlavl, Belozerszk, Udorszk, Obdorszk, Kondritszk, Vityebszk parancsolója.
8. Verszki ország = a Terek folyó menti Terszki Gorodok vidéke; Gruzin = Grúzia; Kabardiniai ország = ma Kabardin-Balkar terület a Kaukázus északi részén; Cserkuszki = Cserkoszk vidéke.

Ez jelen való 7164. esztendőkben 4. augusti nekünk nagy úrnak küldött levelét követe Rácz György megadá, amelyben kévánja, hogy nagy uraságunk, császári fölségünk kegyelmes és jó akaratunkat tartanók hozzátok [...].

Császári felségünk mikor császári várunkban Moszkvában megtér, küldje követét császári feségünkhez. Iratott császári jártunkban Czlitlaniai országban, Dibni nevű folyóvíz mellett levő szállásunkon, világ teremtése után 7164. esztendőben, 6. Augusti.

Szilágyi, Okmánytár, 426-427.

A Rákóczi kancelláriájában készült hivatalos fordítást a vörösvári Erdődy féle levéltárban őrzik, annak orosz nyelven írt erdetijével együtt. A cár címe aranyozott betűkkel van írva.

Jegyzetek

Rövidítések

AIINC — Anuarul Institutului de Istorie Națională Cluj

ArchivSiebLk — Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde

B — Bukarest

Bíró, Erdély követei — Bíró Vencel: Erdély követei a portán, Cluj-Kolozsvár, 1921.

Bp — Budapest

Călători străini — Călători străini despre Țările Române I-VII, B. 1968-1980.

Demény-Stoicescu — Demény A. Lidia, Demény L., Stoicescu N.: Răscoala seimenilor sau răscoala populară? 1655 Țara Românească. B.1968.

EMSzT — Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár. (Szerk.) Szabó T. Attila I-II, B. 1975-1978.

EOE — Szilágyi Sándor (kiad.) Erdélyi országgyűlési emlékek I-XXI, Bp. 1875-1898.

ETA — Mikó Imre (kiad.): Erdélyi Történelmi Adatok, I.-IV., Kv. 1855-1862.

Kemény — Kemény János: Önéletírása és válogatott levelei. V. Windisch Éva kiadása, Bp. 1959

Kraus, Chronik — Siebenbürgische Chronik des Schässburger Stadtrichters Georg Kraus 1608-1665. Fontes Rerum Austriacarum. Scriptores IV. Band I-II Wien, 1864

Kvár — Kolozsvár

Magyar Nemzet — A magyar nemzet története. (Szerk.) Szilágyi Sándor. I-X, Bp, 1895-1898.

MHHD — Monumenta Hungariae Historica. Diplomataria

MHHS — Monumenta Hungariae Historica. Scriptores

NyIrK — Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények.

RefSzl — Református Szemle

Rozsnyai — Szilágyi Sándor: Rozsnyai Dávid, az utolsó török deák, történelmi maradványai. MHHS, VII, Pest, 1868.

Szilágy, Családi — Szilágyi Sándor: A két Rákóczi György fejedelem családi levelezése., Bp. 1875.

Szilágyi, Erdély — Szilágyi Sándor: Erdély és az északkeleti háború. Levelek és okiratok. I.II. — Transsylvania et bellum boreo-orientale. Acta et documenta. Bp. 1890.

Szilágy, I. Rákóczi — Szilágyi Sándor: Levelek és okiratok I. Rákóczi György keleti összeköttetései történetéhez., Bp. 1883.

Szilágyi, Okmánytár — Szilágyi Sándor: Okmánytár II. Rákóczi György diplomácziai összeköttetéseihez. II. Rákóczi György és az európai diplomácia (1648-1660), Bp. 1874.

TMÁo — Szilády Áron — Szilágyi Sándor (kiad.): Török-magyarkori állam-okmánytár I-IX, Bp. 1863-1872.

TT — Történelmi Tár, Bp.

Veress, Doc. — Veress, Andrei: Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldova și Țării Românești, vol. IX-XI, B. 1937-1939.

Bevezetés

1. Barta Gábor: Az erdélyi fejedelemség születése. Bp. 1979, 180-181.
2. Domini Alberti Hutteri, judicis regii civitatis Cibiniensis Oratio-Chronicon. Fuchsio-Lupino-Oltardium sive Annales Hungarici et Transilvanici... editit Iosephus Trausch II. Coronae, 1848, 288-289.
3. Bíró, Erdély követei 1-3.
4. Borsos Tamás: Vásárhelytől a Fényes Portáig. Emlékiratok, levelek. Sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt és jegyzeteket írta Kocziány László, B. 1968; Utazások a régi Európában. Peregrinációs levelek, útleírások és útinaplók (1580-1709). Válogatta, előszóval és jegyzetekkel ellátta Binder Pál, B. 1976.
5. Demény, Ludovic — Cernovodeanu, Paul: Relațiile politice ale Angliei cu Moldova, Țara Românească și Transilvania în secolele XVI-XVIII. B. 1974. (Biblioteca istorică XLII.)
6. Trócsányi Zsolt: Az erdélyi fejedelemség korának országgyűlései. (Adalék az erdélyi rendiség történetéhez). Bp., 1976, 153.
7. Bíró, Erdély követei 7-9; Müller, Georg: Die Türkenherrschaft in Siebenbürgen. Verfassungsrechtliches Verhältnis Siebenbürgens zur Pforte 1541-1688. Hermannstadt, 1923, 74-78.
8. Prodan, D.: Supplex libellus valachorum. B. 1967, 97-113.
9. Binder, Pavel: Ștefan Mailat (circa 1502-1551), boier român și nobil transilvanean. Date despre românitatea lui. = Studii. Revista de istorie 25/1972, nr. 2, 301-309.
10. Szádeczky Lajos: Kornyáti Békes Gáspár. Bp. 1887. A Bekes család előnevét nem a Békés megyei Kornyátról, hanem a Lugos vidéki Kornet (ma puszta) falutól kölcsönözte, vö. Binder, Pavel: Lista localităților din Banat de la sfîrșitul secolului al XVII-lea. = Studii de istorie a Banatului II. Timișoara, 1970, 63; Veress, Andrei: Fontes rerum transsilvanorum I. Epistolae et acta jesuitorum. Kolozsvár, 1911, 39, 1576: „[...] *contra impium Valachum, Gasparum Bekesium proditorem Transylvaniae* [...]"; Călători străini II, 365.
11. Erzählung Clausenburger Zwistigkeiten 1568. = Deutsche Fundgruben der Geschichte Siebenbürgens. Herausgegeben durch Joseph Kemény. Klausenburg, 1839, 148 „[...] *hat er beyde Parteyen ins Schlosse beruffen, und hat selbst aus dem Schloss Hoff Edelleuthen zusammen getrieben, Ungern, Ratzen und Walachen, und sie bey der Hand mit hinauff in den Saal gerühret bey der Sententz zu seyn* [...]".

12. Jakab Elek: Dávid Ferenc emléke II. Bp. 1879, 7.: *„Én Márton pap, Boldogfaluj plebanus, az én hitem szerint igazan vallom the elötted, mind az dolgokat, melliek az elmult wdőben löttenek, az vitézlő Oztroy Gyorgy es az Nemes Fodor Mihály Meezfaluj közöth, es az reketyej Marsinay Margit azzon közöth* [...] *egy wdöben hyvanak engem Rekettjere eskety* [...] *kellettek az en azzonom zavara megh eskwtnem es en altalam meg eskwuek oly modon minth az hazassagbeli hwt tartia, deh az Margit azzony hwtit bizony en nem hallottam, hanem egy nemes ember tolmachoya vala neki olahwul* [...]".
13. Nagy Géza: Tornyai Máté püspök megerősítése. = RefSzl, 1955, 232.
14. Călători străini III, 195
15. Pesty Frigyes: A Szörényi Bánság és Szörény Vármegye története II, Bp. 1878, 209.
16. Hercze István, Krisztus Evangéliumának prédikátora Karánsebes városában. vö. Binder, Pavel: Românii și reforma. Scurte contribuții la istoria culturii românești din secolul al XVI.-lea = Studii de limbă literară și filologie III., B. 1974, 212-213.
17. EOE XV, 1892, 492-493.
18. EOE XVI, 1893, 523, 526.
19. Bariţiu, George: Părți alese din Istoria Transilvaniei pre doue sute de ani din urmă I, Sibiu, 1889, 716-717.
20. Juhász István: A reformáció az erdélyi románok között, Kvár, 1940, 217.
21. ua. 216
22. Jakó Zsigmond — Juhász István: Nagyenyedi diákok 1662-1848, B. 1979, 97. 1665: *Michael Halyicz 14 (Mart?) catilina, Coll. pestis, exturbatus*; Pápai Páriz Ferenc: Békességet magamnak, másoknak. Bevezető tanulmánnyal és magyarázó jegyzetekkel közzéteszi Nagy Géza. B, 1977, 585. (*Barátaim és tanulótársaim a teológiai és filozófiai évfolyamon a híres Enyedi Kollégiumban* [...] *Michael Caransebesinus nemes.*)
23. Pápai Páriz Ferenc, i.m., 50.
24. Jakó Zs. — Juhász I.: i.m., 105 (*1675: Nicolaus Bethleni 17 Oct. Valachus, in patriam iwit*); 106. (*1678: Johannes Szilvási, 7 Dec. Rector Hátczogiensis*); 112. (*1688: Gabriel Karánsebesi 17 Febr. Laudatissimus minister eccl. Bodbándiensis*).
25. Urbariile Țării Făgărașului. vol. II. 1651-1680. Editate de D. Prodan, B. 1976, 214-215 (*Tiszteletes Szylvasi Mihált Fogarasi olah mester* [...]).
26. Pápai Páriz Ferenc, i.m., 141.

27. EOE XII, 1887, 531 (*1661: Halicz Mihály, Mixu Miklosz* [...]).
28. Acta dierum sub quibus illustres principes Georgius Rákoci et Achatius Barczai una cum suis adhaerentibus intra et extra civitatem Szeben super regimine regni Transylvaniae contendunt Anno Domini 1660. per Demetrium Kereszturi de Dobofalva observata et conscripta. Bearbeitet von Karl Albrich. = ArchivSiebLk 19, 1884, 313-315.
29. Mustafa Ali Mehmed: Istoria turcilor. B, 1976, 383-388.
30. Urbariile Ţării Făgăraşului vol. II, 191-201.
31. Szilágy, Okmánytár 450, 495-496.
32. Bíró, Erdély követei, 113-115.
33. Stoicescu, Nicolae: Dicţionar al marilor dregători din Ţara Românească şi Moldova. (Sec. XIV-XVII.), B. 1971, 66-67.
34. A Havasallyi család őse Vlad Vintilă de la Slatina havasalföldi vajda volt. vö. Rettegi György: Emlékezetre méltó dolgok. Bevezető tanulmánnyal és magyarázó jegyzetekkel közzéteszi Jakó Zsigmond. B, 1970, 516.
35. Kemény, 139-142.
36. EOE XII, 1887, 173; XV, 1889, 42; TMÁo IV, 7, 9-10, 328; VI, 213.
37. 1665-ben adománnyal támogatja az enyedi kollégiumot. vö. EOE, XIV, 1889, 102.
38. Radu, Iacob: Istoria vicariatului greco-catolic al Haţegului., Lugoj, 1913, 325. A felsőszilvási román (egy ideig görögkatolikus) templom falán a következő kőbe vésett magyar nyelvű felirat volt olvasható:

    Viseltetvén kegyes Isten Jóságtúl
    S itt letelepedett nép lelki javától
    Ez ház épitetik Szilvási Bálintúl
    S társa Csonakosi Susan aszonytúl
    Ez végre hogy itt is Isten dicsősége
    Terjedvén több ollyan az hívek serege
    S kik az Sz[ent] életrül el tértenek messze
    Ezeket térittse az Isten beszéde
    Melyért mindeneknél szép emlékezetben
    Itt is az kösségnél lesznek dicséretben
    Isten előtt penig holtig kedvességben
    Az után örökre tartó dicsőségben
    An[no] Dni 1665 Sz. Iván havában

39. TMÁo V, 87-105.
40. Revista Istorică 1917, nr.3-4, 111.

41. Binder Pál: A magyar-ugor rokonság nyomában. A Hét IX (1978), 39. sz. 5.
42. Milescu-Spătarul, Nicolaie: Kínai útinapló 1675-1677. Válogatta, fordította, bevezetővel és jegyzetekkel ellátta Sombori Sándor. B, 1978, 23-24, 36-48.

A Sebesi-Sebesan család Erdély külügyi szolgálatában (A sárdi és a bolgárfalvi Sebesiek, Sárdi Sebesi Boldizsár, Bolgárfalvi, Sebesi Ferenc, Bolgárfalvi Sebesi Miklós)

1. Călători străini V, 558.
2. A sepsiszentgyörgyi Állami Levéltár Nagy Jenő gyűjteménye, Fasc III, Lit.B, nr. 107, 3 cld.: *„1584: Mü Sebessy Menyhartt sardon lakoczo, Balassy Janos pokafalwan Feyer warymegeben. Adjuk emlékezetre midenkinek az kyknek illik ez jelenualo lewelewnknek rendiben".*
3. 1589: *„egregii Melchioris Sebesi de Sárd, officialis possessionum nostrarum in pertentiae dicti oppidi Abrugybánya"*, vö. Binder Pavel: Abrudul mediveal. = Apulum XVIII, 1980, 221.
4. EMSzT II, 1202, I, 600.
5. Demény Lajos: A székelyek és Mihály vajda 1593-1601. B. 1977, 54-55.
6. Veress Endre: Carillo Alfonz jezsuita atya levelezése és iratai. Bp., 1906, 623 és XXXIV; Tardy Lajos: Régi magyar követjárások keleten. Bp, 1977, 151.
7. ETA III, 317-318. G. Lippay Balázs levele Sebesi Ferenchez 1604-ből: *„Datum in capitulo Scepusiensi die 11 nov. Anno 1604"*. Aláírás: *„A Tekintetes és Nagyságos Bocskay István uramnak, ki az igaz keresztyén hitért és Magyarország szabadulásáért fegyvert fogott, a hozzá tartozó vitézeinek kapitánya, Lippai Balázs szerettel szolgál kegyednek"*. Címzés: *„Generoso ac Egregio Domino Francisco Sebessy de Eadem, Domino et Amico meo observandissimo"*.
8. EOE XVII, 405: *„Zaránd vármegye* [...] *Sebessi Péter bolgárfalvi, Kriscziori Gáspár de eadem, Raztoczi Péter de eadem, Botha*

Miklós bolgárfalvi"; 407: *„Karánsebesi polgári rend: Sebessy Ferencz"*.

9. Nagy Iván: Magyarország nemes családai X. Pest, 1863, 116.
10. Veress, Doc. X, 135.
11. EOE XI, 1886, 470, 1648: *„Instructio pro* [...] *dominis Balthasare Sebessi de Sárd fejérmegyei követ"*; EOE XIII, 1888, 481, 1654: *„Ex Comitatibus: Sebessi Boldizsár"*.
12. MHHS XXXVI-XXXVII köt., Bp, 1903, 235.
13. Geneológiai Füzetek VII, 1909, 129-130.
14. Nagyajtai Cserei Mihály históriája, kiadta Kazinczy Gábor Pest, 1852.
15. Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái, Bp. 1908, 809-810; Geneológiai Füzetek, 1905, 75.
16. EOE XII, 1887, 105, 114. 1658: *„Erdélyországnak három nemzetből álló minden rendei* [...] *Sebesi Ferenc m.p.* [...]"; 1658 dec. 13: *„Sebesi Boldizsár m.p. Sebesi Ferenc m.p."*.
17. EOE XIV, 1889, 102-103.
18. EOE XI, 1886, 442, 1642: *„Most bemenvén Szebenben, intra quindenam az kétezer tallért idest talleros Nro. 2000 Sebessi Miklós kezében, vagy akinek ő nagysága akárkinek parancsolni fogja, deponálom fogyatkozás nélkül"*.
19. Tatrosi György önéletírása és történeti feljegyzései. Közli Domokos Pál Péter. = Irodalomtörténeti közlemények, 1959, 241-242, 259.
20. Szilágyi, Családi 229; Veress, Doc. X, 296-297.
21. Dr. Sebesi Ákos Udvarhely megyei főispán megírta a Sebesi család történetét, melyet 1953-ban dr. Pálffy Jenőnek küldött el. Kéziratban. Ma néhai Imreh Barna református lelkész hagyatékában; Geneológiai Füzetek, 1905, 74-75.
22. EOE XVIII, 310. 1685: *„Én eleget forgottam Barcsai Mihály uram ő kegyelme mellett, de én ő kegyelmében semmit urunk ő nagyságához az országhoz való igaz hűségnél egyebet soha nem tapasztaltam"*.
23. EMSzT I., 491. 1713: *„Pap Imreh és Pap Judith Aszszony Anyok egj volt Sebesi Benjámin Urammal"*; ua. II., 633, 445. 1702 Abrud: *„Sebesi Beniamin de Bolgárfalva"*.
24. TMÁo II, 227-232. 1635 febr. 6: *„Instructio pro Generoso Balthasare Sebessi de Sárd ad fulgidam potentissimi Imperatoris Turcarum Aulam expeditio continuo oratore nostro"*; Veress, Doc. IX., 349-351, 352, 363; Kemény, 213. 1635: *„Főkövet Toldalagi Mihály, mellette Haller Péter, valának az székelységről és szászságról is, kapitiha vala Sebesi Boldizsár"*.

25. TMÁo II., 291, 294, 297, 300, 331, 351-354, 360, 377, 382, 386, 464-491.
26. TMÁo II., 271, 275, 277; Sebesi Boldizsár jelentése Rákóczi Györgynek a portai dolgokról (1636). = TT 1894, 86-89, 487-493.
27. Szilágyi, I. Rákóczi, 315-421, 437.
28. TMÁo III., 8-11. 1638 ápr. 24: *„Instructio* [...] *ad Mehmed Passam Albam Graecam".*
29. TMÁo III., 36-38.
30. TMÁo III., 86.
31. Szilágyi, Családi, 99-100; TMÁo III., 261. 1644 március 28: *„Instructio per generosi Balthassare Sebessi et Michael Maurer".*
32. EOE XIII., 1888, 543: XII., 1887, 114.
33. Kivonat Sebesi Ferenc naplójából. Közli Ráth Károly = Delejtű (Temesvár), IV., 1860., 44 szám, 350-351.
34. Bíró, Erdély követei, 123.
35. Göllner, Carl: Faima lui Mihai Viteazul în Apus. = AIINC VIII., (1939-1942), nr. 51, 174-175.
36. Cserei Mihály följegyzései. Közli Ferenczy István. = TT 1893, 155-156.
37. Szilágyi, Okmánytár, 125-131.
38. Szilágyi, Okmánytár, 167-168. *„Datum in castro nostro Balasfalviensis, die 8 Aprilis 1655",* külcím: *„Generoso Francisco Sebesi de Bolgarfalva etc fideli nobis dilecto".*
39. Budapest története II. Budapest története a késői középkorban és a török hódoltság idején. Szerkesztette Gerevich László, Kosáry Domokos. Bp. 1973, 385-389, 411-412.
40. Magyar Nemzet IV. Bp., 1898, 526-531.
41. Szilágyi, Erdély I., 479-491.
42. Szilágyi, Okmánytár, 244. *„Instructio pro Generoso Francisco Sebesi expeditio Internuncio nostro ad Illustrissimi Reg. Poloniae Generalem Supremum".*
43. Szilágyi, Okmánytár, 244-247. Ezután megjegyzi: *„Az mely utomnak rendi fel vagyon írva az veres táblájú könyvecskében mind városok, mélyföldek, hol jártam és mint, ott feltalálni".*
44. Szilágyi, Erdély, 491-492. *„Franciscus Sebessi de Bolgar-Falva ad Maiestatem Vestram Sacram et Regiam ablegatus mp.".*
45. Szilágyi, Okmánytár, 277-278.
46. Szilágyi, Okmánytár, 304. Itt olvasható a svéd király teljes címe; *„Wir Carl Gustaff von Gottes gnaden der Schweden, Gothen undt Wenden König, Groszfürst in Finlandt, Hertzog zu*

Ehesten, Carelen, Brehmen, Vehrden, Stettin, Pommern, der Caszuben undt Wenden, Fürst zu Rügen, Herr über Ingermanlandt undt Vliszmar; wie auch Pfaltzgraf bey Rhein in Beyern zu Jülich, Cleve undt Bergen Hertzog".

47. Szilágyi, Okmánytár, 306.
48. Szilágyi, Erdély II., 74-76.
49. Szilágyi, Okmánytár, 247; Szilágyi, Családi, 504.
50. Szilágyi, Okmánytár, 374.
51. ua. 384-389.
52. ua. 407, 415-417.
53. ua. 487, 539; Magyar Nemzet, VI., 533.
54. ua. 445.
55. ua. 487, 539: Magyar Nemzet, VI., 533.
56. Kovács Endre: Magyarok és lengyelek a történelem sodrában, Bp, 1973, 170-175; Magyar Nemzet, uo.
57. Szilágyi, Erdély, 97, 124, 127.
58. Kraus, Chronik, 270.
59. Szilágyi, Okmánytár, 514-517.
60. Rozsnayi, 173.
61. Szilágyi, I. Rákóczi, 523-524. A levél külső címe: *„Generoso Domino Francisco Sebesi de Bolgárfalva, Domini mihi observandissimo"*; Veress, Doc. X., 312, 314-315.
62. Magyar Nemzet, VII., 45.
63. Szilágyi, Okmánytár, 517-518, 531-536.
64. Erdély öröksége V., Bp., é.n., 124.
65. TMÁo V., 444.
66. Kraus, Chronik, I., 316, 318; EOE XII., 259.
67. Szamota István: Régi magyar utazók Európában 1532-1770. Nagybecskerek 1892, 283-286 Lásd a függeléket.
68. Szilágyi, Okmánytár, 578-579.
69. Kraus, Chronik I., 338.
70. Szilágyi, Erdély II., 506-507.
71. Veress, Doc. X., 321-322.
72. EOE XII., 1887, 105-106.
73. Veress, Doc. X., 332-333.
74. EOE XII., 1887, 124-132.
75. ua. 112-115.
75a. ua. 128-129.
76. ua. 128-131, 237-238; Szilágyi, Erdély II., 538.
77. Kraus, Chronik II., 247.
78. Szilágyi, I. Rákóczi, 424, 434.

79. Szilágyi, Családi, 96, 125, 135, 137, 151, 219.
80. Kemény, 294; Călători străini V., 136.
81. Szilágyi, Családi, 306, 315, 323; Kemény, 104.
82. Magyarország történeti kronológiája. Főszerkesztő Benda Kálmán. II. Bp. 1976, 469.
83. Veress, Doc. X., 64-165, 173-175, 186; Szilágyi, I. Rákóczi, 774-779.
84. Kemény, 327; Călători străini V., 143; Szilágyi, Családi, 420.
85. Binder Pál: Utazások a régi Európában, 123-130.
86. EOE X., 497. *„Instructio pro egregio Nicolae Sebessi De Bolgarfalua prouentum portus nostri Varadgyaiensis perceptore ac tricesimatore nostre Veres-Toroniensis".*
87. EOE XI., 134-135.
88. Giurescu C. Constantin: Tîrguri sau oraşe şi cetăţi moldovene. B., 1967, 213-216; Binder Pál: Utazások a régi Európában, 166. 1706: *„Ezen Csoborcsi nevű falut többekkel együtt még László király telepítette volt meg több falukkal együtt Akkerman, avagy Neszter-Fejérvár körül Besszarabiában, sive Budzsakban* [...] *Ezek még az mai napig magyar nyelven beszélnek, az tatár chán jobbágyfaluja".*
89. Kraus, Chronik I., 184.
90. Szilágyi, Okmánytár, 84.
91. Veress, Doc. X., 296-397; Szilágyi, Erdély II., 422, 423; Demény — Stoicescu, 135, 145.
92. Călători străini V., 558.
93. Szalárdi János: Siralmas krónika. Újabb nemzeti könyvtár II., folyam. Pest, 1853, 292-293; Bartoniek Emma: Fejezetek a XVI-XVII. századi magyarországi történetírás történetéből. Bp, 1975, 450-451.
94. Szilágyi, Erdély II., 412-413.
95. Szilágyi, Családi, 531.
96. Szalárdi János: Siralmas magyar krónikája. Sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta Szakály Ferenc., Bp, 1980, 322, 346-348
97. Trócsányi Zsolt: Erdély központi kormányzata 1540-1690., Bp, 1980, 327.

Magyarvéggyantai Boros János

1. Kemény, 327-328.

2. Györffy István: A Fekete-Körös völgyi magyarság települése. = Földrajzi Közlemények 1913, 10; Kós Károly: Fekete-Körös völgyi gyűjtés (1948). = Kós Károly: Tájak, falvak, hagyományok. B., 1976, 12-79.
3. Călători străini V., 143.
4. Bíró, Erdély követei, 126-127.
5. Szilágyi, Családi, 412, 432.
6. Szilágyi, Okmánytár, 59-61, 82, 97-98.
7. Szilágyi, Családi, 483-484.
8. Szilágyi, Okmánytár, 152.
9. Costin. Miron: Opere. Editie de P.P. Panaitescu. B., 1958, 156. *„După aceia izbîndă, strajea lui Ştefan Vodă s-au mutat la Săboani, mai sus de Roman, iară Ştefan vodă de la Răcăciuni s-a mutat la Bacău, adăogîndu-i den dzi în dzi oameni de Ţară de sus toată şi deu grioseni mulţi. Şi acelea i-au venit şi agiutorul şi de la Racoţi cneadzul Ardealului, 1000 de oameni cu Boroş Ianoş"*; Szilágyi, Családi, 451, 456, 471.
10. Costin, Miron, i.m., 173-174. *„După aceasta patrecanie, Racoţii orînduindu spre Borăş Ianăş cu 2.000 de oameni şi Ştefan vodă lefecii săi şi leşi şi muldovenii, să margă în urmă, unde ari înţelege vreo strînsoare de săimeni ori de dărăbănţi, să-i cerce"*; Szilágyi, Családi, 494.
11. Demény — Stoicescu, 13, 25, 139, 153, 157-162.
12. Călători străini V., 526-537.
13. Szilágyi, Erdély I., 435-436; Demény — Stoicescu, 276-278.
14. Szilágyi, Okmánytár, 232-34; Demény — Stoicescu, 279-281.
15. Szilágyi, Erdély I., 440-44; Demény — Stoicescu, 282-284; Magyar Nemzet, VI., 530.
16. Szilágyi, Okmánytár, 349-352.
17. Szalárdi János: Siralmas magyar krónika, 322-323, 341-342.

Tövisi Rácz György

1. Iorga, Nicolae: Documente Hurmuzaki XV., 628. *„Ex Tywys* [...] *Georg pap az olahok pwspeoke"*.
2. Radu, Iacob: Istoria vicariatului Haţeg, 71; A galgói Rácz család. = Geneológiai Füzetek 1903, 59-61.
3. Iorga, Nicolae: Studii şi documente cu privire la istoria românilor, IV., B. 1902, 28.
4. TT, 1885, 326; Szilágyi, Családi, 216.
5. EOE XIV., 186; Orbán Balázs: Tövis és környéke. = Századok 1886, 303-313.

6. Geneológiai Füzetek 1908, 147.
7. Iorga, Nicolae: Studii și documente, XIII., B. 1906, 192. *„Raț Mihal cu mila lui Dumnezeu Sulgear am zidit în numele lui Dumnezeu în orașul Tiuș an 1837".*
8. ArchivSiebLk 19. (1884), 315.
9. Erdélyi Múzeum 1900, 526. *„Jöttek ide az fő emberekben urakban: Mikó uram, Kassai uram, Haller István, Cseffei László, Balassi Ferenc, Toldalagi Mihály, Rácz György, Vas János".*
10. Kemény, 324; Călători străini V., 141; Hajós József: Korai Kopernikusz vonatkozásainkról. = Korunk 1973, 7, 1114.
11. Szilágyi, Okmánytár, 119; Szilágyi, Erdély I, 258. 1653: *„Nuntios nostros nobiles Georgium Rácz de Teövis, aulae nostrae familiarem et Stephanum Lucs de Kolosvár, cancellariae notarium ad Illustrissimum Generalem Campiductorem totumque Exercitum dominum Kozakorum Zaporoviensium [...]".*
12. Szilágyi, Okmánytár, 185; Dan. Mihail: Știri privitoare la istoria țărilor române în cronicile ucrainene. = Studii și materiale de istorie medie vol. II, B. 1957, 235.
13. Andreas Grecos levele: *„Datum Czeherini die 5 July Anno 1656. Magnificus Dominus Racz Georgius 5 Julii discessit in Moscoviam".* vö. Szilágyi, Okmanytár, 401-402. A Rácz Györgynek adott fejedelmi utasítás keltezése 1657 június 16. vö. Szilágyi, Erdély, 97.
14. Szilágyi, Okmánytár, 402-404.
15. ua. 426-427.

Jenei Brankovics György

1. Dragomir, Silviu: Fragmente din Cronica Sârbească a lui George Brancovici. = AIINC 1923, 3-5.
2. Radovac, I: Odolimici a grofu G. Brankoviču. Beograd, 1896.
3. Rozsnyai, 477.
4. Lupaș János: Barcsai Ákos és Brankovics Száva (1658-1661). Lupaș Ioan: Principele ardelean Acațiua Barcsai și mitropolitul Sava Brancovici (1658-1661). = uő: Studii, conferințe și comunicări istorice, vol. I., B. 1928, 167-191.
5. Rozsnyai, 470-471.
6. ua. 322, 323.
7. TMÁo VI. (IV.), 161-163.
8. Gane, C: Trecute vieți de doamne și domnițe, I, B. 1933, 350-355.

9. Naláczi István
10. Filipopol, ma Plodiv Bulgáriában
11. Maria apósa, az öreg Gheorghe Stoica Konstantinápolyban élt.
12. Bizonyára nagy kamatért pénzt kölcsönző bankárok.
13. TMÁo VI. (IV.), 211-212.
14. Rozsnyai, 286-296, 299.
15. TMÁo VI. (IV.), 240-241.
16. TMÁo VI. (IV.), 295-297. Az irat hátoldalára jegyezve: *„Brankovics György levele 30. Jan. 1666."* A fejedelem tehát 19 nap múlva kapta meg a Konstantinápolyban feladott levelet.
17. EOE XII., 1887, 259, 273.
18. TMÁo VI., 370.
19. ua. 372-373.
20. Thallóczy Lajos: Az ál-Brankovicsok. = Századok, 1888, 689-713; Márki Sándor: Orosz-magyar érintkezések az erdélyi fejedelmek korában. = Erdélyi Múzeum 1894, 17.
21. Nicolae Stoica de Haţeg: Cronica Banatului. Ediţia Damaschin Mioc. B, 1969, 144-145, *„Gheorghie Brancovici îndârât la Ardeal veni. Cu fratele-său, arhiepiscopul Sava la Moscva s-ar dus, la împăratul Alecsie au fost, unde patriarşii al Alexandriei, al Antiohii şi al Moscvii au slujit liturghia. De-acolo ei doi iară în Ardeal au venit. In Bălgrad, calvini nu-i răbda, Gheorghie fugi peste munţi la domnul Şerban vodă, anul 1681".*
22. TMÁo VII., 40-41.
23. ua. 44-45.
24. ua. 48
25. Trócsányi Zsolt: Teleki Mihály. Erdély és a kurucmozgalom 1690-ig., Bp. 1972, 107-109.
26. Hány Apáczai Tamást ismerünk? = Herepei János: Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez II. Bp.-Szeged, 1966, 588-592.; Történelmi Lapok, 1874, 327, 1689: *„A Hunyad vármegyebeli vitézek Apáczai Tamás atyánkfia mellett [...] hat 'karabelyos katonát rendeltetnek."*
27. Szilágyi Sándor: Apáczai Tamás 1671-iki portai követsége. = TT 1890, 38-46.
28. TMÁo VII., 69-72. *„Most kegyelmes uram az nagyságod kegyelmes parancsolatja szerint adván az alkalmatosság, az tihái előtt lévén, mivel Apaczai uramék az szembenlételt remélik kit más napra halaszta [...] Ezzel eljövék előle, Apaczai uramék ott maradának, de őket is másszora halasztotta".*
29. EOE XV., 336.

30. A váradi török szanzsáksák küldöttei
31. TMÁo VII., 364-365.
32. EOE XVI., 1893, 257-260.
33. TMÁo VII., 370-372.
34. EOE XVI., 262-264.
35. ua. 257.
36. TMÁo VII., 405-407.
37. Binder, Pavel: Membrii familiei Pater din Transilvania, sprijinitori ai ortodoxiei şi factori de unitate naţională. = Mitropolia Ardealului 24, 1979, nr. 4-6, 731.
38. TMÁo VIII., 97.
39. Apafi Mihály fejdelem utasításai Szekhalmi András portai követéhez. = Történelmi Lapok, Kvár, 1879, 69; TMÁo VIII., 101.
40. Lupaş, I., Marina: Mitropolitul Sava Brancovici 1656-1683. = AIINC VIII, 1939-1942, 97, 106-109, 168. (Medgyesi Sámuel és Árpási István jelentése 1680-ból a Szebenben letétbe helyezett Brankovics vagyon elkobzásáról).
41. Dragomir, Silviu: Fragmente..., 3-8.
42. TMÁo VIII. (VI.), 139.
43. Radovic, Iovan: Grof Gjorgje Brankovic i njegovo vremea. Beograd, 1911; Brankovicev Letopis., Beograd, 1960; Dima-Dărgan, Corneliu: Cultural Relations Between the Serbian Chronicler George Brankovich and the Stolnic Constantin Cantacuzino. = Revue des Études sud-est européennes II., 1964, nr. 3-4, 553-560.
44. Densuşianu, Aron: O nouă cronică românească. = Revista Istorică II., (1927), nr. 1-6, 26-118; Lupaş, Ioan: Cronicari şi istorici români din Transilvania. Din cronica românească a lui Gheorghe Brancovici, vol. I, Craiova, f.a, 23-27. Brancovici Gheorghe: Cronica Românească, Studiu introductiv de Damaschin Mioc, B. 1987.
45. Cândea, Virgil: Stolnicul între contemporani. B., 1971, 71-80.
46. Cronicari munteni (Istoria Ţării Rumâneşti de Stolnicul Constantin Cantacuzino). Ediţie îngrijită de Mihail Gregorian, Studiu introductiv de Eugen Stănescu I., B. 1961, 71-73.
47. Pusztay János: Az „ugor-török háború" után. Fejezetek a magyar nyelvhasonlítás történetéből., Bp. 1977; Binder Pál: A magyar-ugor rokonság nyomában, A Hét IX. (1978), 39. sz., 5.
48. A leideni (Németalföld) egyetem anyakönyvében 1682-1683-ban Halici nevét is olvashatjuk *„Michael Halicius Valachus de Caransebes in Banatu quondam Severeiensi"*, vö. Köllő Károly:

Szempontok ifjú Halici Mihály 1674 utáni életútjának, németalföldi és angliai munkásságának felderítéséhez. = NyIrK 22, 1978, 191-192.

49. Musnai László: Új adatok Halici Mihály életéhez és hagyatékához. = NyIrK, 1960, 57-66; Musnai László — Dani János — Engel Károly: Halici Mihály hagyatéki leltára. = NyIrK, 1960, 67-81.
50. Dima-Dragan, Corneliu: Biblioteca unui umanist român. Constantin Cantacuzino Stolnicul. B, 1967, 205, 227.
51. Apafi Mihály: Marcus Fridericus Wendelinusnak a Keresztyén Isteni Tudomanyrol irott ket könyvei. Kolozsvárott, Anno (1674). (RMK I. 1161) Bejegyzések: *„Szava Brankovits, Sun ex libris Generosi Georgij Brancivtz ad Podgorista, ad fructum amicorum ejus"*; Lorántffi Zsuzsánna: Moses és az Prophetak Fejérvárott, 1641 esztendőben. (RMK I. 716): *„Ot k*[omite] *G:*[eorge] *B*[rancovici] [...] *aciasta carte este a Vladichei Savei".*

Román püspökök, papok és városi alkalmazottak az erdélyi fejedelmek külügyi szolgálatában

1. Veress, Doc. XI. 82.
2. Huttmann, Arnold — Binder, Pavel: Contribuții la biografia lui Filip Moldoveanul, primul tipograf român. Evoluția vieții culturale românești la Sibiu în epoca umanistă. = Limba și literatura 16, 1986, 158.
3. Lupaș, Ion: Din relațiile Transilvaniei cu Țara Românească: activitatea cneazului Dimitrie din Săliște. = AIINC IV. 1961, 69-74.
4. Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen IV. Hermannstadt, 1937, nr.156
5. Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt II. Kronstadt, 1889, 114. 1528: *„Item in 3 speyen kem drestor czerunk"*; Quellen i.m., I. 337. 1511: *„Item duobus exploratoribus ex suburbio Balgerey".*
6. Tempea, Radu: Istoria sfîntei beserici a șcheilor Brașovului. Ediție de Octavian Șchiau și Livia Bot, B. 1969, 60. 1604: *„Într-această vreme au trimis cinstitul sfat al cetății Brașovului pe părintele*

Miha, protopopul, cu solie în Țara Muntească la măria sa Io Șerban Voievod [...]".

7. Phillipi, Maja: Betrachtungen zum Bürgeraufstand von 1688 in Brașov (Kronstadt). Verbindungen der Aufständischen zu Șerban Cantacuzino. = Forschungen zur Volks- und Landeskunde 15/2, 1972, 86-87.
8. Quellen, Vl. 347, *„Anno 1688. Die 23.s Septembris kömmt Pace gen. Kronstadt ins Quarter zum Commendanten. Sein Regiment auf die Dörfer".*
9. Veress, Doc. XI. 321-322.

Névmutató

A Gyulafehérvár és Konstantinápoly közötti útszakasz földrajzi nevei, valamint azok, amelyek a függelék jegyzetanyagában nem fordulnak elő

Apáca — Apața — Geist
Arnótkő vagy Arnót — Arnavutköy, falu Russe mellett (BG); 114, 135, 137
Babaeszki — Baba v. Babaeszki, Kelet Trácában (TR)
Bátos — Batoș — Bootsch, falu Szászrégen mellett
Belényes — Beiuș; 18, 60, 61
Biukbucsuik — Büjükcsekmedzse v. Büyükcsekmecs (TR)
Brassó — Brașov — Kronstadt; 35, 105, 106
Cilibria — Silivri (TR)
Csalakova — Tihlacskova (BG); 40, 114
Cserli— Corlu, Kelet Trákiában (TR)
Csiga havasa — Törcsvári hágó, Pasul Bran/Pasul Giuvaka — Podul Dîmboviței
Dalla v. Dallya — Daia
Dobroli v. Dobrolin — Dobrulja, Ljuljakovo vidékén (BG)
Dragojkő — Dragowo v. Trogoi (BG); 40
Eszkesztambol — Preszlav (BG)
Eszkipolj — Eszkipoly, ma Polos Kelet Tráciában (TR)
Faki — Fakija a Fakijszka Reka mellett (BG); 40, 114
Fejérvár v. Gyulafehérvár — Alba Iulia — Weissenburg v. Karlsburg; 12, 20, 31, 36, 41, 45, 48, 51, 76, 80, 90
Feketehalom — Codlea — Zeiden
Fogaras — Făgărași — Fogarasch
Földvár — Feldioara — Marienburg
Görgény — Gurghiu
Héviz v. Olthéviz — Hoghiz — Warmbach
Hocman — Hosman — Holzmengen
Ilyefalva — Ilieni — Ilschendorf
Ingsiez v. Ingses — Indzigis, Kelet Tráciában (TR)
Jany — Sztrandzsa? (BG)
Kaca — Cața — Katzendorf
Kadik — azonosíthatalan helység Russe mellett (BG)
Kaján — Călinelu de Jos
Kamgsi v. Korhács vize — Kamcsaja patak (BG)

Karabuna helység Faki mellett (BG)
Karánsebes — Caransebeș — Karanschebesch
Kereszténysziget — Cristian Sibiu — Grossau
Kézdivásárhely — Tîrgu Secuiesc — Seklermarkt
Konstantinápoly — Isztambul (TR)
Kőhalom — Rupea — Reps
Kumanova v. Kumanyova, Karnobat vidékén (BG)
Kucsukcsujmező v. Kucsukmező — Kücsük Csekmedzse Kelet Trákiában (TR)
Medgyes — Szászmedgyes — Mediaș — Mediasch
Nagy Sink — Cincu — Grossschenk
Nándorfejérvár — Belgrad v. Beograd (YU)
Naszód — Năsăud — Nussdorf
Novák havasa — Balkán hegység — Sztara Planina
Oroszcsik — Russe (BG)
Oszenica, falu Russe mellett (BG)
Prásmár v. Prázsmár — Prejmer — Tartlau
Rácgrád — Razgrad (BG)
Radnót — Iernut — Radnuten; 41, 46, 47, 49, 69, 117, 118, 124
Régen v. Szászrégen — Reghin — Sächsisch Reen
Rozsnyó v. Barcarozsnyó — Rîșnov — Rosenau
Sárkán v. Sárkány — Șercaia — Schirkanen; 113, 128
Sárkán erdő — Persányi hegység — Munții Persani — Zeidnerwald
Segesvár — Sighișoara — Schässburg; 57
Sombor v. Szászzsombor — Jimbor — Sommerburg; 140
Szamosújvár — Gherla — Neuschloss
Szarai — Saray (TR); 135
Szászcsiga lásd Csigahavas
Szászsebes — Sebeș — Mühlbach; 24, 27
Szászváros — Orăștie — Broos
Szeben v. Nagyszeben — Sibiu — Hermannstadt
Szerdahely — Miercurea Sibiului — Reussmarkt
Sziget v. Máramarossziget — Sighetul Marmației
Szultánkő — Sztrandzsa? (BG)
Targovistya v. Tergovistya — Tîrgoviște
Törcsvár — Bran — Törzburg
Váradgya — Marosváradgya — Oarda — Warden, ma Gyulafehérvár külvárosa
Vesződ — Szászvesződ — Veseud
Vidombák — Ghimbav — Weidenbach
Vizakna — Ocna Sibiului — Salzburg
Zágor — Zagăr — Roden

Személynevek

Ahmed basa; 24
Ali basa; 24
Amhát csausz; 11
Apáczai Tamás; 93, 159
Apafi Mihály; 23, 29, 33, 99, 101, 103, 104, 160, 161
Bálintit Tódor; 27
Baló László; 86
Bánffi György; 39
Barcsai Ákos; 22, 23, 33, 35, 49, 50, 57, 58, 60-62, 80, 88, 115, 129, 141, 158
Barcsai Mihály; 37, 151
Basarab, Matei v. Baszaráb Máté; 13, 37, 40, 63, 64, 71, 72
Basta, Georgio; 32,
Báthori Boldizsár; 27
Báthori István; 11, 15, 18, 27
Báthori Kristóf; 19
Báthori Zsigmond; 12, 15, 32
Báthori Zsófia; 66
Bekes Gáspár; 18, 27
Béldi Pál; 36, 99, 100
Benkner, Markus; 11
Berényi János; 86
Bethlen Gábor; 14, 15, 28, 33, 63
Bethlen István; 34, 112
Bethlen János; 58, 73
Bíró Vencel; 13, 26, 147
Bocskai István; 15
Boér Zsigmond; 28
Boldai Márton; 71
Bornemisza Anna; 20, 87
Boros János; 39, 50, 64, 68-75, 113, 114, 156
Brankovics György; 28, 29, 39, 80-82, 86, 88-90, 93, 94, 99, 100, 102-104, 111, 158, 159
Brankovics Száva; 30, 80, 102, 104, 158
Buda János; 28
Budai Péter; 15
Cantacuzino, Şerban; 100, 106, 162
Carillo, Alfons; 32
Ciobanu, Mircea; 27
Costin, Miron; 72, 73
Csáki Mihály; 19
Cserei Mihály; 33, 39, 153, 154
Cserményi Mihály; 87, 91
Csipkés György; 103
Csókási Mihály; 34
Daczó János; 15, 81, 91, 92, 97
Daniel János v. Dániel János; 39, 113
Davud basa; 24
Demény Lajos; 14, 73, 152
Dobokai Márton; 32
Donáth Mihály; 60
Eperjesi Mihály; 21
Farkas Péter; 28
Fekete Mihály; 74
Fiáth Zsigmond; 27, 39
Fiota István; 65
Fodor Mihály; 19, 150
Földvári Ferenc; 70
I. Frigyes Vilmos; 44
II. Fülöp; 32
Gaudi, Andreas; 74
Gedik–Ahmed basa; 24
Gerendi Anna; 33
Gerendi Borbála; 33
Ghica, Grigore; 84
Gilányi Gergely; 80

Gradzki Samuel; 66
Grekosz Andreas; 78
Gyercza István; 19
Gyulai Mihály; 15
Halici Mihai; 22, 23, 103
Haller Gábor; 60
Harsányi Jakab; 26, 135
Heltai Gáspár; 19, 31
Herce Ștefanu; 19
Hildebrandt, Conrad Jacob; 66
Hmelnyickij, Bogdan; 46, 47, 52, 53, 64, 78, 124, 141
Hmelnyickij György; 53, 130, 133
Hmelnyickij, Timus; 72, 73
Horváth István; 49
Huet, Albert; 12
Hunyadi János; 101, 112
Ibrahim basa; 24
Isak basa; 24
Izabella királyné; 19
Jakabfalvi Miklós; 44, 122
Jankó Péter; 81,82
János Kázmér; 43, 45, 142
János Zsigmond; 11, 18, 26
Jókai Mór; 84
Jósika Farkas; 28
Kara Ahmed basa; 24
Kara Murad basa; 24
Kara Musztafa basa; 24
Karánsebesi Ferenc; 32
X. Károly Gusztáv; 42-44, 46, 49, 122
Károlyi Sebestyén; 19
Katona István; 22, 103
Kemény János; 28, 53, 61-64, 66, 68, 69, 76, 88, 139, 147
Kendeffi, Gabriel; 23
Kenderessi Ferenc; 28
Kendi János; 67
Kolczar, Petrasko; 33
Köprülü Mehmed; 54, 57
Korondi Miklós; 71
Körösi István; 15
Kraus, Georg; 49, 55, 57, 61, 65, 147
Kun, Alexander; 23
Lala Mehmed basa; 24
Lala Musztafa basa; 24
I. Lipót; 101
Lippai v. Lippay Balázs; 32, 152
Logofet, Petrus; 27
Lórántffy Zsuzsanna; 48, 103
Lubomirszki, Jerzy; 42
Lupu, Vasile; 42, 62-64, 69, 72, 77
Lutsch, Steffen; 77
Macskasi, Nicolaus; 23
Mahmud basa; 24
Majláth István; 18
Márton pap; 19, 150
Marzsinai Margit; 19
Mátyás király; 101
Maurer Mihály; 38
Mavrakordat, Alexander; 25
Mehmed basa; 24
Mihajlovics, Alekszej; 42, 90, 143
Mihály vajda; 27, 39, 40, 101, 152
Mikes Kelemen; 55
Mikes Mihály; 43
Milescu, Nicolae; 30
Mixu, Nicolae; 23
Mósa Gergely; 77
Nagy Iván; 33, 153
Nagy Tódor; 66
Naláci István v. Nalaczi, Stephanus; 23, 28
Németi Balázs; 32
Norocea, Ivan; 27
Ötvös Ágoston; 39
Panagisztisz v. Panagiotisz, Nikuszioszi; 25, 54

Pap András; 66
Pápai Páriz Ferenc; 22, 23, 37, 150
Paskó Kristóf v. Pasko, Christophoro v. Christophorus; 23, 36, 58, 60, 88, 101
Pastuly, Nicolaus; 23
Pávai Tamás; 74
Pellérdi Péter; 39
Petki Ferenc; 37
Petrityvity–Horváth Kozma; 74
Petrovics Péter; 19
Pfalzi Frigyes; 64
Pop Péter; 21
Potocki, Stanislaw; 41, 49
Praecupa Márk v. Precup, Marcu; 21
Rácz György v. Racz Georgius; 23, 47, 49, 76-79, 141, 144, 157, 158
Rácz Jován; 27
Rácz Péter; 15, 27, 76
Rainer Johannes; 44, 122
I. Rákóczi György; 13-15, 21, 33, 34, 37, 62, 64, 69, 72, 76, 147
II. Rákóczi György; 14, 23, 26, 34, 39-42, 46, 49, 54, 57, 65-69, 72, 74, 76-78, 122, 131, 135, 138
Rákóczi Zsigmond; 33, 64, 69
Ráskay Zsuzsanna; 41, 117
Reiniger, Sima; 54
Reitsch, Franz; 62
Réthi István; 15, 37, 38
Roth, Petrus; 39, 113
Rozsnyai Dávid; 80-82, 86, 97, 147
Ruszrev basa; 24
Rüsztem basa; 24
Sebesi Benjámin; 23, 37, 153
Sebesi Boldizsár; 28, 33, 37, 38, 60, 62, 124, 152-154
Sebesi Ferenc v. Sebesi Franciscus; 28, 29, 31-34, 38-46, 48-53, 55, 56, 58, 60-62, 71, 111, 112, 122, 123, 129, 130, 152-154
Sebesi Jób; 36, 37
Sebesi Menyhárt; 31, 33
Sebesi Mihály; 31
Sebesi Miklós; 28, 33-36, 46, 62-69, 139, 140, 152
Sebesi Péter; 32, 33
Sennyei Pongrác; 15
Siyavus basa; 24
Stoicescu, Nicolae; 73
Szalánczi Erzsébet; 35
Szalánczi István; 35, 37
Szalánczi Krisztina; 36
Szalánczi László; 58
Szalárdi János; 41, 66, 67, 74, 116, 117, 156, 157
Szamota István; 39, 155
Szari Szulejmán basa; 24
Száva Mihály; 28, 49
Székely Mózes; 71
Szepessy Pál; 92
Szilágyi Sándor; 39, 147, 148, 159
Szilvási Bálint; 28, 82, 93, 154
Szilvási János; 22
Szilvási Mihály; 23
Szinán basa; 24, 32
Szokolu; 24, 27
Sztojka Simon; 28, 41
Sztrígyszentgyörgyi György; 76
Șchiopul, Petru; 27
Șerban, Constantin; 26, 71, 73
Ștefan, Gheorghe; 50, 54, 72, 73, 78, 125, 128, 141
Thököly Imre; 97, 106

Tholdalagi Mihály; 62
Thordai v. Tordai Ferenc; 40, 50, 135
Torma Kristóf; 15
Tornyai Máté; 19, 150
Toroczkai Péter; 92
Török Antal; 33
Trainer, Petrus; 91
Ugron András; 58, 124
Váradi István; 40
Veresmarti Gáspár; 81
Veress Endre; 58, 152
Vizaknai Péter; 81
Welling, Gothard v. Gotthard; 43, 66
Wielopolski, Jan; 42
Wyhowski János; 47
Zólyomi Miklós; 88, 96

Tartalom

Előljáró beszéd 5

Bevezetés 11

A Sebesi — Sebeşan család Erdély külügyi szolgálatában 31

A karánsebesi Sebesi család és erdélyi ágai a sárdi és bolgárfalvi Sebesiek 31
Sárdi Sebesi Boldizsár 37
Bolgárfalvi Sebesi Ferenc 39
Bolgárfalvi Sebesi Miklós 62
Magyarvéggyantai Boros János 68
Tövisi Rácz György 76
Jenei Brankovics György 80

Román püspökök, papok és városi alkalmazottak az erdélyi fejedelmek külügyi szolgálatában 104

Függelék 109

Sebesi Ferenc diplomáciai naplóiból
Utazás Szarajevóba (1631) 111
Balkáni és kostantinápolyi útleírás (1652-1654) 113
Követség a budai basához (1655 április-május) 116
Lengyelországi követjárás
(1655 szeptember-október) 118
A poroszországi Toronyáról (Torún
küldött jelentés (1655 december 9.) 122
Első kozákországi követjárás
(1656 június-szeptember) 124

Második kozákországi követjárás
(1657 május-szeptember) 128
Sebesi Ferenc cseherini jegyzetei
1657 június 20.-tól augusztus 16-ig. Memoriale
[A napló folytatása] 133
Konstantinápolyi, Márvány- és Égei-tengeri
útleírás (1657 szeptember-december) 135
Sebesi Miklós jelentései I. Rákóczi Györgynek 139
A havasalföldi hadak bekerítése Erdélybe
(1644 február 14.) 139
Rácz György oroszországi útjának emlékei 141
Az orosz cár Szmolensk elfoglalásáról értesíti
a moldvai vajdát (1654 szeptember 25.)
(Korabeli fordítás) 141
A moszkvai cár levele
II. Rákóczi Györgyhöz (1656 augusztus 6.)
(Egykorú fordítás) 143

Jegyzetek 145

Rövidítések 147
Bevezetés 149
A Sebesi-Sebesan család Erdély
külügyi szolgálatában (A sárdi és a bolgárfalvi
Sebesiek, Sárdi Sebesi Boldizsár, Bolgárfalvi,
Sebesi Ferenc, Bolgárfalvi Sebesi Miklós) 152
Magyarvéggyantai Boros János 156
Tövisi Rácz György 157
Jenei Brankovics György 158
Román püspökök, papok és városi
alkalmazottak az erdélyi fejedelmek
külügyi szolgálatában 161

Névmutató 163

Binder Pál (1935—1995) brassói történész, tanár, könyvtáros, a tudományos munkálkodással ízig-vérig eljegyzett publicista és múltkutató tudós az erdélyi sokszínűségnek volt önkéntese, híve, értője, avatott bemutatója. Írásaiban a kor szóhasználatával együttélésnek mondja az erdélyiség lényegét. Az erdélyi történelem egyik leghosszabb és írott forrásokkal is mindvégig követhető szakaszának kutatójaként jelenti ki a *Közös múltunk* (1982) című munkájának bevezetőjében:

„A kapcsolattörténet egyik fontos ágazata a különböző etnikumok együttélésének tanulmányozása. A hazánk falvaiban és városaiban a múltban együtt élt románok, magyarok, szászok, délszlávok közös történetének kutatása a helytörténet része, s ezért tanulmányozása csak a modern pozitívista történetírás megindulása, a néptörténet múltjára vonatkozó források feltárása után vált lehetségessé."